

Utjecaj diplomacije na vanjskotrgovinsku politiku zemlje

Bradić, Goran

Doctoral thesis / Doktorski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:868903>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZADRU
i
LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAJEDNIČKI POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
MEĐUNARODNI ODNOSI

Goran Bradić

**UTJECAJ DIPLOMACIJE NA
VANJSKOTRGOVINSKU POLITIKU ZEMLJE:
SLUČAJ BOSNE I HERCEGOVINE**

Doktorski rad

Zadar, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

i

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

ZAJEDNIČKI POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
MEĐUNARODNI ODNOSI

Goran Bradić

**UTJECAJ DIPLOMACIJE NA
VANJSKOTRGOVINSKU POLITIKU ZEMLJE:
SLUČAJ BOSNE I HERCEGOVINE**

Doktorski rad

Mentor

Prof. dr. sc. Vinko Kandžija

Zadar, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

I. Autor i studij

Ime i prezime: Goran Bradić

Naziv studijskog programa: Zajednički poslijediplomski sveučilišni studij Međunarodni odnosi

Mentor: prof. dr. sc. Vinko Kandžija

Datum obrane: 8. studenog 2024.

Znanstveno područje i polje u kojem je postignut doktorat znanosti: društvene znanosti, interdisciplinarnе društvene znanosti

I. Doktorski rad

Naslov: Utjecaj diplomacije na vanjskotrgovinsku politiku zemlje: slučaj Bosne i Hercegovine

UDK oznaka: 339.5(497.6)

Broj stranica: 219

Broj slika/grafičkih prikaza/tablica: 6/10/96

Broj bilježaka: 0

Broj korištenih bibliografskih jedinica i izvora: 132

Broj priloga: 3

Jezik rada: hrvatski

II. Stručna povjerenstva

Stručno povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada:

1. Izv. prof. dr. sc. Ivor Altaras Penda, predsjednik
2. Izv. prof. dr. sc. Ivica Zdrilić, član
3. Izv. prof. dr. sc. Ivan Miloloža, član

Stručno povjerenstvo za obranu doktorskog rada:

1. Izv. prof. dr. sc. Ivor Altaras Penda, predsjednik
2. Izv. prof. dr. sc. Ivica Zdrilić, član
3. Izv. prof. dr. sc. Ivan Miloloža, član

UNIVERSITY OF ZADAR

BASIC DOCUMENTATION CARD

I. Author and study

Name and surname: Goran Bradić

Name of the study programme: Joint postgraduate doctoral study International Relations

Mentor: prof. dr. sc. Vinko Kandžija

Date of the defence: 8th November 2024.

Scientific area and field in which the PhD is obtained: social sciences, interdisciplinary social sciences

I. Doctoral Dissertation

Title: The impact of diplomacy on the country's foreign trade policy: the case of Bosnia and Herzegovina

UDC mark: 339.5(497.6)

Number of pages (*quote only paginated pages*): 219

Number of pictures/graphical representations/tables: 6/10/96

Number of notes: 0

Number of used bibliographic units and sources: 132

Number of appendices: 3

Language of the doctoral dissertation: Croatian

II. Expert committees

Expert committee for the evaluation of the doctoral dissertation:

1. Izv. prof. dr. sc. Ivor Altaras Penda
2. Izv. prof. dr. sc. Ivica Zdrilić
3. Izv. prof. dr. sc. Ivan Miloloža

Expert committee for the defence of the doctoral dissertation:

1. Izv. prof. dr. sc. Ivor Altaras Penda
2. Izv. prof. dr. sc. Ivica Zdrilić
3. Izv. prof. dr. sc. Ivan Miloloža

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Goran Bradić**, ovime izjavljujem da je moj **doktorski** rad pod naslovom **Utjecaj diplomacije na vanjskotrgovinsku politiku zemlje: slučaj Bosne i Hercegovine** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 8. studenog 2024.

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Problem istraživanja	4
1.2. Ciljevi istraživanja.....	5
1.3. Hipoteze istraživanja	6
1.4. Metodologija istraživanja	7
1.5. Doprinos istraživanja.....	8
1.6. Struktura rada	9
2. MAKROEKONOMSKO I INSTITUCIONALNO OKRUŽJE U BiH	12
2.1. Osnovna obilježja makroekonomske strukture u BiH.....	13
2.2. Ciljevi i instrumenti makroekonomije.....	14
2.2.1. Makroekonomski ciljevi.....	14
2.2.2. Makroekonomski instrumenti	17
2.3. Osnovni makroekonomski pokazatelji	18
2.3.1. Korelacijske veze između makroekonomskih pokazatelja u Federaciji Bosni i Hercegovini	19
2.4. Makroekonomska kretanja u Federaciji Bosne i Hercegovine.....	25
2.5. Zaduženost Bosne i Hercegovine 2017. godine	26
3. VANJSKOTRGOVINSKI SUSTAV U BOSNI I HERCEGOVINI	32
3.1. Analiza i rezultati vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine.....	33
3.1.1. Robna razmjena Bosne i Hercegovine	35
3.1.2. Robna razmjena s najznačajnijim partnerima	37

3.2.	Gospodarski razvoj Bosne i Hercegovine	47
3.3.	Pregled sadašnje gospodarske situacije u Bosni i Hercegovini.....	52
3.4.	Liberalizacija vanjskotrgovinskog sustava BiH	56
3.5.	Posljedice globalizacije i značaj trgovinske politike.....	58
4.	GOSPODARSKA DIPLOMACIJA U GLOBALIZIRANOM SVIJETU	69
4.1.	Povijesni razvoj diplomacije	62
4.1.1.	Novorazvijeni tipovi diplomatskog djelovanja	64
4.1.2.	Utjecaj masovnih komunikacija i novih informacijskih tehnologija	67
4.2.	Definiranje i povijesni razvoj gospodarske diplomacije	70
4.2.1.	Pojam diplomacije.....	70
4.2.2.	Razvoj gospodarske diplomacije.....	73
4.3.	Funkcije gospodarske diplomacije	76
4.4.	Modeli gospodarske diplomacije	79
4.4.1.	Usporedba modela gospodarske diplomacije	80
4.5.	Gospodarska diplomacija BiH	85
4.6.	Gospodarska diplomacija BiH u globaliziranom svijetu.....	88
5.	DIPLOMATSKA MREŽA BOSNE I HERCEGOVINE	91
5.1.	Predsjedništvo BiH.....	92
5.2.	Ministarstvo vanjskih poslova.....	93
5.3.	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa	97
5.4.	Diplomatsko-konzularna mreža BiH.....	99
5.5.	Diplomatski odnosi i diplomatsko pravo, oslonac diplomatske mreže	101

5.6.	Diplomatska mreža u okviru međunarodnog prava, diplomatskih funkcija i povlastica.....	103
5.7.	Djelovanje diplomatske mreže BiH	106
6.	EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE STAVOVA DIPLOMATA, STRUČNJAKA ZA VANJSKU TRGOVINU I AKADEMSKIH STRUČNJAKA O UTJECAJU DIPLOMACIJE NA VANJSKU TRGOVINU I VANJSKOTRGOVINSKU POLITIKU	110
6.1.	Formiranje uzorka	110
6.2.	Metodologija istraživanja	111
6.3.	Plan i instrumenti istraživanja	113
6.4.	Razdoblje provedbe istraživanja	113
6.5.	Analiza demografskog dijela upitnika, stavova stručnjaka, diplomata i akademskih stručnjaka o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu	114
6.6.	Rezultati analize stavova stručnjaka, akademskih stručnjaka i diplomata o važnosti i utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu.....	117
6.7.	Testiranje značajnih varijabli i postojanja značajnih razlika u stavovima ispitanika o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu.....	139
6.7.1.	Sažeti prikaz rezultata anketnog upitnika.....	145
6.8.	Analiza uvoza i izvoza Bosne i Hercegovine, postojanje korelacijske veze i prognoziranje kretanja vanjskotrgovinskog deficita	149
6.9.	Model utjecaja diplomacije, unutarnjeg i vanjskog duga na vanjskotrgovinsku bilancu	154
6.10.	Model utjecaja odnosa između država, državnih agencija i odabira lokacija veleposlanstva na važnost i ulogu diplomacije u BiH.....	156
7.	ZNAČAJ DIPLOMACIJE U VANJSKOTRGOVINSKOJ POLITICI BiH	159
7.1.	Opći pravci i prioriteti za provođenje vanjske politike BiH	159

7.1.1. Institucionalni okvir vanjske politike BiH	161
7.2. Djelovanje diplomacije na izvoz BiH	168
7.3. Utjecaj diplomacije na izravne inozemne investicije	171
7.4. Konkurentnost gospodarstva BiH	174
8. ZAKLJUČAK	178
POPIS LITERATURE	189
POPIS TABLICA, SLIKA I GRAFIKONA	199
SAŽETAK.....	208
ANKETNI UPITNIK – Stručnjaci/akademski stručnjaci/diplomati.....	211
AUTOROV ŽIVOTOPIS.....	218

1. UVOD

Promoviranje mogućnosti nacionalnog gospodarstva i domaćih poduzeća na svjetskom tržištu, jačanje viših oblika suradnje, zaštita nacionalnih, time i gospodarskih interesa u međunarodnim odnosima i vanjskotrgovinskoj suradnji te utvrđivanje instrumenata i mehanizama za njihovo provođenje mogu se odrediti kao osnovni ciljevi moderne diplomacije.

Međunarodno gospodarstvo može se odrediti kao mreža trgovinskih i financijskih veza među zemljama. Ako međunarodni gospodarski sustav funkcionira bez zapreka, on može biti ključan faktor u brzom gospodarskom rastu. S druge strane, u slučaju pojavnosti problema u trgovinskom sustavu, ista posljedično utječe na proizvodnju, dobit, recesiju i financijske krize. Stoga, odnos između trgovinske politike i međunarodnih financija, onda kao i domaćih makroekonomskih prioriteta, od presudne je važnosti za gospodarstveni rast, uz pozicioniranje na globalnom tržištu i sudjelovanje u inozemnim transferima proizvoda, usluga i resursa. Svaka nacija nastoji iskoristiti svoje komparativne i konkurentne prednosti kako bi osigurala dugoročno poboljšanje životnog standarda stanovništva u svjetlu rastuće globalizacije svjetske ekonomije.

Razvoj vanjskotrgovinskog poslovanja u Bosni i Hercegovini (BiH) i njegovi učinci ukazali su na mogućnost značajnog i intenzivnog prodora zemlje na europsko, pa i na svjetsko tržište, što je izazvalo opravdan regionalni interes za planiranje daljnjeg razvoja gospodarskih djelatnosti. Interes se dodatno povećao kad je uočeno da se vanjskotrgovinskom razmjenom mogu valorizirati i prostori u manje razvijenim područjima zemlje te da su međunarodni gospodarski odnosi prekoračili granice tradicionalno afirmiranih zemalja za koje se dotad smatralo da imaju monopol na izvoz svojih proizvoda.

Važno je napomenuti kako je daljnji razvoj BiH, te posebice vanjskotrgovinskog poslovanja, moguće planirati tek kad se strogo lokalni interesi zamijene razvitkom svijesti o tome da se određene djelatnosti ne mogu uspješno razvijati bez uključivanja u međunarodnu razmjenu roba i usluga. Zato, zemlje uvoznice proizvoda iz Bosne i Hercegovine postaju prijeko potrebna kontaktna područja između njihove potražnje i osnovnih koncentracija ponude zemlje u cjelini te mogu znatno povećati ukupan plasman roba i usluga koje BiH može izvoziti. S druge strane,

već je sama spoznaja o mogućnostima smanjenja vanjskotrgovinskog deficita nagovijestila veće koristi od povećanja izvoza, kako za kantone u Federaciji BiH, tako i za zemlju u cjelini, što je moguće realizirati ako se promišljenom i sustavnom akcijom pripremi proizvodnja proizvoda koji će biti konkurentni na međunarodnom tržištu. U takvim uvjetima, istražujući sve raspoložive resurse za ubrzan opći, društveni i gospodarski razvoj, a samim time i veći izvoz roba i usluga, čini se neophodnim što cjelovitije utvrditi mogućnosti smanjenja deficita koji postoji u vanjskotrgovinskoj razmjeni Bosne i Hercegovine:

- kroz mogućnosti i komparativne prednosti bosanskohercegovačkoga gospodarstva za njegovo potpunije uključivanje u međunarodnu razmjenu s ciljem maksimalnog poticanja društvene i gospodarske aktivnosti te ubrzanja općeg razvoja,
- mogućim utjecajem povećanog izvoza Bosne i Hercegovine na kvantitativno jačanje regionalnog, lokalnog i individualnog dohotka u zemlji, kako na osnovi njegove redistribucije tako i na osnovi individualnog i multiplikativnog djelovanja izvoza na gospodarski razvoj zemlje.

Pokazatelji ukupnog opsega ostvarene razmjene s inozemstvom ukazuju na to kako je Bosna i Hercegovina najotvorenija zemlja u jugoistočnoj Europi. Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, prosječna vanjskotrgovinska razmjena u periodu između 2019. i 2021. godine je u odnosu na bruto nacionalni proizvod prelazila omjer od 90%, što je dva puta više od prosjeka Jugoistočno-europske regije (SEE), ali je istovremeno trgovinski deficit Bosne i Hercegovine, iskazan u postotcima prema BDP-u, bio gotovo četiri puta viši od prosjeka ostalih zemalja jugoistočno europske regije.

Pritom, pojam vanjske trgovine u širem smislu označava međunarodnu praksu koja podrazumijeva razmjenu proizvoda i usluga, odnosno materijalne i nematerijalne robe među državama. Međutim, samo se trgovina proizvodima među gospodarskim subjektima iz različitih zemalja naziva vanjskom trgovinom; drugim riječima, vanjskotrgovinska razmjena odnosi se na robu koja prelazi državne granice. Kao takva, vanjska trgovina presudna je za ekonomiju svake države jer bez nje ne može opstati na globalnom tržištu i ostvariti devizni priljev. Trgujući proizvodima i uslugama s drugim državama, gospodarstvo pojedine zemlje uključuje se u globalno gospodarstvo, na taj način usklađujući materijalni sastav društvenog dobra s potrebama domaće zemlje, odnosno one na koju djeluje gospodarska diplomacija.

Pregledom relevantne literature dobiva se dojam kako su u stručnoj teoriji i praksi nedovoljno elaborirani čimbenici koji utječu na vanjskotrgovinski deficit zemlje koja ima negativan saldo u vanjskotrgovinskom poslovanju. Nije neopravdano navesti kako se gospodarstvo BiH suočava ponajprije s izazovima vezanim uz djelovanje javnog sektora (poput tromosti institucija, administrativnih zapreka, dugotrajnih sudskih procesa i slično), posebice s nekvalitetnim poslovnim okruženjem i nedovoljnom konkurentnosti. Prema istraživanju Svjetske banke za 2015. godinu, BiH je od svih zemalja Balkana procijenjena najlošijim tržištem za poslovanje, što ju samim time čini i jednom od najnepovoljnijih država za poslovanje u Europi. Elaborirajući navedeno mišljenje Svjetske banke, kao problemi koji utječu na poslovno okruženje i na položaj Bosne i Hercegovine kao zemlje izvoznice, mogu se istaknuti:

- nedovoljno razvijeno poduzetništvo (primjerice, nedostatak obrazovane radne snage i znanja za sektor poduzetništva, sporo uvođenje tehnologija, loša produktivnost malih i srednjih poduzeća)
- neadekvatan pravno-institucionalni okvir (primjerice, nerazvijeni zakoni i podzakonski akti, komplicirane administrativne procedure)
- nepovoljno političko okruženje (primjerice, nelojalna konkurencija, korupcija, sporost reformi i prilagođavanja normama Europske unije, neadekvatan pristup kapitalu)
- neučinkovit birokratski aparat, neusklađenost financijskih i sigurnosnih normi.

Stvaranje institucionalnih okvira za uspostavu tržišta bez nelojalne konkurencije i opterećenosti političkim i administrativnim zaprekama otvara perspektive razvoja obrta i poduzetništva te pospješuje povećanje izvoza; poduzetništvo dolazi do izražaja u poticajnim uvjetima tržišnog gospodarstva i zdravog poslovnoga okruženja, što je pak povezano s tržišnom konkurencijom. Orijentacija tržišno razvijenih zemalja na razvoj i poticaj izvoza rezultirala je poreznim rasterećenjima proizvođača u tim zemljama, dok je povećanje izvoza doprinijelo jačanju gospodarske stabilnosti zemlje (Zekić, Jaganjac i Fehrić, 2018). Kao pokazni primjeri te povezanosti, ističu se Sjedinjene Američke Države, Japan, zemlje Europske unije, no i neke gospodarski brzorastuće tranzicijske zemlje.

Neizostavan element međunarodnog poslovanja jest diplomacija, prije svega programi diplomatske službe usmjerene na rast izvoza, privlačenje stranih ulaganja i sudjelovanje u aktivnostima međunarodnih organizacija. U skladu s navedenim potrebno je istaknuti da su

strateški ciljevi takve, gospodarske diplomacije, upravo promoviranje nacionalnog gospodarstva i domaćih izvoznika na svjetskom tržištu, zaštita gospodarskih interesa u međunarodnoj razmjeni i vanjskotrgovinskim odnosima te privlačenje izravnih inozemnih investicija. Gospodarska je diplomacija, dakle, usmjerena na osnaženje instrumenata i mehanizama za provođenje vanjskotrgovinske politike. Da bi navedeno bilo moguće ostvariti, mora postojati jasna strategija vanjskotrgovinske politike i njezine implementacije. Vanjskotrgovinska politika svake države predstavlja bitan uvjet razvoja društva te je značajno povezana s BDP-om, životnim standardom, stopom nezaposlenosti i drugim parametrima važnima za gospodarski razvoj. Osim toga, vanjska trgovina u velikoj je mjeri povezana s konkurentnosti države na svjetskom tržištu, što je opet usko povezano s izvozom i izravnim inozemnim investicijama, koje imaju velik utjecaj na gospodarske pokazatelje.

1.1. Problem istraživanja

Problem istraživanja provedenog u opsegu ovog rada jest istražiti povezanost diplomacije i njezinih dužnosnika s vanjskotrgovinskom politikom i razvojem društva u cjelini na primjeru Bosne i Hercegovine, polazivši od pretpostavke da gospodarska diplomacija svake države ima važnu ulogu u određivanju vanjske trgovine.

Istraživanjem se nastoji doprinijeti shvaćanju važnosti smanjenja vanjskotrgovinskog deficita za rast BDP-a zemlje te prateće indikatore kvalitete života. Tome prethodi sustavno i periodično analiziranje ključnih pokazatelja gospodarskog i društvenog stanja razvoja u Bosni i Hercegovini, kao jedinstvenom gospodarskom prostoru, budući da su puke kvalitativne procjene stanja gospodarstva u Bosni i Hercegovini neadekvatne za donošenje relevantnih prosudbi i zaključaka o gospodarstvu. Teško je odgovoriti na mnoge javne interese, preporuke i kritike bez podataka o stanju i trendovima koje u ovom radu sadržano istraživanje pruža, s konačnim ciljem pružanja praktičnih naputaka i uvida koji doprinose osnaživanju investicijskog okružja, učinkovitijem funkcioniranju državnih institucija te povećanju konkurentnosti gospodarstva.

1.2. Ciljevi istraživanja

Sukladno navedenom problemu istraživanja proizlazi i njegov osnovni cilj: ilustrirati makroekonomsko i institucionalno okruženje u BiH, kao i pružiti odgovor na pitanje kakav je odnos diplomacije i vanjskotrgovinske politike, konkurentnosti i pokazatelja razvoja Bosne i Hercegovine. U radu se nastoji istražiti kakvo je makroekonomsko i institucionalno okruženje u BiH, s posebnim naglaskom na makroekonomsku strukturu i pokazatelje. Istražen je i definiran vanjskotrgovinski sustav BiH, analizirana je vanjskotrgovinska razmjena i definirani su rezultati te razmjene. Utvrđeno je kakve su trenutne gospodarske prilike u BiH te je provedena analiza diplomatske mreže Bosne i Hercegovine s posebnim osvrtom na mogući utjecaj diplomacije na vanjskotrgovinsku politiku, kako bi se prikazala važnost jake veze između diplomacije i vanjskotrgovinske politike te pratećih pokazatelja.

Preciznije, u radu su na primjeru Bosne i Hercegovine, analizirani:

- makroekonomsko i institucionalno okruženje, s posebnim naglaskom na strukturi i pokazateljima
- vanjskotrgovinski sustav i njegova liberalizacija
- vanjskotrgovinska razmjena i njezini rezultati
- trenutne gospodarske prilike
- diplomatska mreža

Osim osnovnog cilja istraživanja nameću se i sporedni. U radu se nastojalo istražiti i na znanstveno utemeljen način, koristeći primarne podatke, prikupiti, tablično i grafički predstaviti, analizirati i interpretirati:

- stavove stručnjaka o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu BiH
- stavove diplomata o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu i konkurentnost BiH
- stavove akademskih stručnjaka o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu BiH

Nadalje, koristeći dostupne sekundarne podatke nastoji se prikazati i analizirati:

- makroekonomsko i institucionalno okruženje u Bosni i Hercegovini, njegova osnovna obilježja, ciljeve i modele gospodarskoga rasta
- vanjskotrgovinski sustav razmjene, opseg i pokrivenost uvoza izvozom

Također koristeći dostupne primarne i sekundarne podatke istražili smo, prikazali i analizirali:

- diplomatsko-konzularna predstavništva Bosne i Hercegovine u inozemstvu

1.3. Hipoteze istraživanja

Sukladno osnovnom istraživačkom problemu te pratećim ciljevima istraživanja, nalaže se glavnu hipotezu ovoga rada, koja glasi:

H1. Diplomacija je ključni čimbenik u razvoju održive vanjskotrgovinske politike Bosne i Hercegovine

Suplementarne glavnoj hipotezi su i sljedeće podhipoteze:

PH 1. Očekuje se da diplomacija BiH ima velike mogućnosti unaprjeđenja suradnje država i jake alate za bolju vanjskotrgovinsku razmjenu i bilančnu ravnotežu, prema stavovima ispitanih stručnjaka

PH 2. Očekuje se da postoji statistički značajna razlika među stavovima diplomata, gospodarstvenika i akademskih stručnjaka o utjecaju diplomacije BiH na vanjskotrgovinsku politiku i gospodarsku suradnju.

PH 3. Očekuje se prisutnost statistički značajne povezanosti između pozicije BiH na ljestvici konkurentnosti i kretanja izravnih inozemnih investicija u posljednjih deset godina.

PH 4. Očekuje se da je suradnja između diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku nerazvijena, prema stavovima ispitanih stručnjaka

PH 5. Ne očekuje se prisutnost statistički značajne povezanosti vanjskotrgovinske razmjene i politike BiH s trendom robne razmjene.

1.4. Metodologija istraživanja

Znanstvena paradigma vezana uz temu ovog rada je kvantitativna i korelacijska, s obzirom na to da je provedeno empirijsko istraživanje kako bi se pomoću anketnog upitnika prikupili primarni podaci, koji su zatim tumačeni deskriptivno numerički, statistički i analitički. Osim toga, istraživanje sadržano u ovom radu obuhvaća analizu velikog broja sekundarnih izvora - članaka, knjiga, zbornika radova, internetskih izvora, dostupnih empirijskih studija - iz područja međunarodnih odnosa, diplomacije i međunarodnog gospodarstva.

U postupku provjere postavljenih hipoteza primijenjene su sljedeće znanstvene metode:

- statistička metoda, koja obuhvaća sljedeće statističke postupke: t-test, analizu varijance, analizu korelacije izraženu Pearsonovim koeficijentom korelacije r i Spearmanovim koeficijentom korelacije ρ , linearnu regresiju, kao i prateće testove za utvrđivanje postojanja preduvjeta za provođenje navedenih testova. Dobiveni rezultati predstavljeni su tablično i grafički. Prikupljeni podaci obrađeni su u statističkom programu IBM SPSS 20
- metoda deskripcije, prilikom definiranja pojmova i činjenica vezanih uz problematiku istraživanja, kao i tijekom deskriptivne analize podataka prezentiranih u istraživanju
- metoda analize i sinteze, kroz izvođenje i identifikaciju relevantnih varijabli
- metoda dokazivanja, prilikom testiranja postavljenih hipoteza

Jezik disertacije je u skladu sa standardnim hrvatskim jezikom, logičan je, izravan, akademski korektan i gramatički točan. Znanstveni diskurs kao podsustav funkcionalne stilistike u lingvističkom smislu je višedimenzionalan.

1.5. Doprinos istraživanja

Istraživanjem su se prikupili podaci o povezanosti diplomacije, posebice gospodarske diplomacije, kao instrumenta vanjske politike s vanjskotrgovinskim rezultatima poslovanja i vanjskotrgovinskom politikom BiH, čime se nastoji ostvariti kako teorijski doprinos, tako i praktične smjernice primjenjive izvan akademskog konteksta. Očekivani teorijski doprinos vidljiv je u znanstvenom istraživanju i analizi makroekonomskog i institucionalnog okruženja u BiH. Sukladno tome, kvalitetan, teorijski zasnovan znanstveni rezultat koji ide u prilog postavljenim hipotezama omogućio je identifikaciju i formulaciju mjera i instrumenata diplomacije koji oblikuju vanjskotrgovinsku politiku BiH.

Osim toga, očekivanom doprinosu svakako pripada i usporedba stavova različitih dionika poslovanja o utjecaju diplomacije na vanjskotrgovinsku politiku Bosne i Hercegovine, što je u praktičnom smislu doprinijelo definiranju mjera i instrumenata za unaprijeđenje diplomatske mreže zemlje u cilju dinamičkog upravljanja strukturnim promjenama u BiH.

Pregledom fonda relevantne domaće i strane literature može se zaključiti da postoji vrlo malo radova koji se bave specifičnom tematikom ovoga rada; mnogi su autori istraživali tek pojedine segmente, odnosno pojedina područja ove problematike, što se posebno odnosi na autore s područja BiH; prema tome, ovaj rad bi trebao pružiti značajan teorijski doprinos postojećoj bibliografiji.

Na temelju provedenog empirijskog istraživanja te sažimanjem dosadašnjih istraživanja diplomatske službe i vanjskotrgovinskog sustava u radu su prezentirani ekonomski modeli kao teorijske konstrukcije pojednostavljenja ekonomskih pojava radi razumijevanja i analiziranja pojava, odnosa i procesa. Analizom statističkih podataka u njih su uneseni empirijski spoznati parametri, što također upotpunjuje teorijski ali i praktični doprinos ovog rada.

Sažeto, očekuje se kako će istraživanje provedeno u okviru ovoga rada dati znanstveni doprinos, i to:

- Analizom i istraživanjem makroekonomskog i institucionalnog okružja u Bosni i Hercegovini, s posebnim osvrtom na makroekonomsku strukturu i makroekonomske pokazatelje.
- Sažimanjem dosadašnjih rezultata istraživanja u kontekstu vanjskotrgovinskoga sustava u Bosni i Hercegovini.
- Temeljitom analizom vanjskotrgovinske razmjene BiH.
- Istraživanjem i prikazivanjem trenutne gospodarske situacije u BiH.
- Istraživanjem i prikazivanjem liberalizacije vanjskotrgovinskoga sustava u BiH.
- Analizom diplomatske mreže BiH.

1.6. Struktura rada

Rad se sastoji od 8 poglavlja.

U Uvodu je izložen osnovni istraživački kontekst u kojem su pozicionirani problem i ciljevi istraživanja. Osim toga, u ovom poglavlju prezentirane su glavna i pomoćne hipoteze rada te je u osnovnim crtama prezentirana relevantna primijenjena metodologija.

Drugo poglavlje odnosi se na makroekonomsko i institucionalno okružje u BiH. Prije svega definirana su osnovna obilježja makroekonomske strukture u BiH. Potom su objašnjeni glavni makroekonomski ciljevi – gospodarski rast, stabilnost cijena, puna zaposlenost i pozitivna vanjskotrgovinska bilanca, kao i makroekonomski instrumenti. Na samom kraju objašnjeni su makroekonomski pokazatelji, koji ukazuju na trenutno stanje gospodarstva ovisno o konkretnim područjima (industrija, tržište rada, trgovina i slično). Donosi se i pregled makroekonomskih kretanja u Federaciji BiH.

Treće poglavlje odnosi se na prikaz liberalizacije i vanjskotrgovinskog sustava u BiH, unutar kojeg se analizira vanjskotrgovinska razmjena BiH te predstavljaju njezini rezultati. Fokus je na vanjskotrgovinskom poslovanju i robnoj razmjeni s najznačajnijim partnerima te na pregledu trenutne gospodarske situacije u Bosni i Hercegovini. Razjašnjava se pojam liberalizacije vanjskotrgovinskoga sustava u BiH, a to obuhvaća dva pitanja – prvo se odnosi na zaključivanje bilateralnih ugovora o slobodnoj trgovini sa zemljama jugoistočne Europe, a drugo na niz

aktivnosti usmjerenih na početak pregovora o pristupanju BiH članstvu u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji. Također se spominje utjecaj globalizacijskih procesa na definiranje trgovinske politike te značaj same trgovinske politike. Zatim su predstavljene pojedine karakteristike vanjskotrgovinske razmjene BiH, učinci primjene ugovora o slobodnoj trgovini te strateški pravci u vođenju vanjske trgovine i podrške izvozu. Na kraju su predstavljeni glavni vanjskotrgovinski partneri BiH.

Četrto poglavlje odnosi se na prikaz gospodarske diplomacije u globaliziranom svijetu. U ovom poglavlju objašnjen je prije svega pojam diplomacije, njezin značaj i povijesni razvoj. Opća liberalizacija trgovine i financijske prakse, opće restrukturiranje u smislu minimiziranja državnih aktivnosti i privatizacije državnih funkcija i usluga te pojava novih faktora na međunarodnoj sceni sa sve većim utjecajem na međunarodna ekonomska pitanja služe kao primjeri ekonomske strane globalizacije. Definirane su osnovne funkcije gospodarske diplomacije, kao i razvoj i značaj diplomacije Bosne i Hercegovine.

Peto poglavlje odnosi se na diplomatsku mrežu Bosne i Hercegovine. Definirana je njezina uloga i značaj u okviru veleposlanstava, konzulata i stalnih diplomatsko-konzularna predstavništva BiH. U nastavku je predstavljena i općenito analizirana diplomatska mreža Bosne i Hercegovine. Usto su objašnjene najvažnije diplomatske funkcije i povlastice u okviru međunarodnog i diplomatskog prava.

Šesto poglavlje razmatra utjecaj diplomacije na vanjskotrgovinsku politiku BiH. Naglasak je stavljen na djelovanje diplomacije BiH na vanjskotrgovinski promet, na vanjskotrgovinske odnose te na izravna inozemna ulaganja. Predstavljena je gospodarska diplomacija BiH te opći podaci o konkurentnosti u BiH, temeljni smjer i primarni ciljevi vanjske politike BiH.

Sedmo poglavlje sadrži istraživanje stavova diplomata, stručnjaka i akademika o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu. Opisana je metodologija istraživanja, objašnjeni su plan i instrumenti istraživanja te definirano razdoblje istraživanja. Podaci koji su prikupljeni anketiranjem obrađeni su u statističkom programu IBM SPSS 20. Plan istraživanja obuhvaća anketiranje diplomata, stručnjaka i akademskih stručnjaka i prezentaciju rezultata koji ukazuju na stavove stručnjaka - državljana BiH koji su stručnjaci na području diplomacije i vanjske trgovine, akademskih stručnjaka čije je znanstveno područje usko povezano s diplomacijom i

vanjskom trgovinom te diplomata koji predstavljaju Bosnu i Hercegovinu u inozemstvu po različitim osnovama - o utjecaju diplomacije na vanjskotrgovinsku politiku, konkurentnost i pokazatelje razvoja Bosne i Hercegovine.

U Zaključku su sustavno i jezgrovito formulirani najvažniji rezultati istraživanja te iznesene zapreke i sugestije za buduća istraživanja iz ovog područja.

2. MAKROEKONOMSKO I INSTITUCIONALNO OKRUŽJE U BiH

Bosna i Hercegovina bila je suočena s teškim posljedicama rata i političkim previranjima, čime je obilježena i danas, te se stoga teško prilagođava gospodarskoj i društvenoj tranziciji. Obilježena povijesnom hipotekom, političkom nestabilnošću te nepovoljnim gospodarskim i socijalnim okolnostima, kao dugoročni strateški cilj ipak je postavila članstvo u Europskoj uniji. Ostvarivanje tog cilja dugotrajan je i složen proces koji zahtijeva ispunjenje kriterija te stvaranje pretpostavki za provođenje učinkovitih i složenih strukturnih reformi radi prilagodbe političkim i gospodarskim uvjetima koji postoje u EU.

Primjerice, iako kvaliteta makroekonomskog i institucionalnog okružja Bosne i Hercegovine neznatno zaostaje u odnosu na regiju jugoistočne Europe (SEE), kvaliteta infrastrukture znatno je ispod prosjeka regije. Institucije se procjenjuju kao spore i neučinkovite zbog višeslojnog pravnog okvira i strukture rascjepkane entitetima, kao i zbog nepotizma i korupcije. Naime, prema indeksu percepcije korupcije (CPI) koji formira Transparency International, BiH je u 2020. godini zauzela 111. mjesto u svijetu (Transparency International, 2020). Provedba zakona je znatno otežana, pa tako se čak i zakoni koji su usuglašeni s europskom pravnom legislativom u praksi sporo provode. Valja istaknuti neprovođenje Daytonskog sporazuma, političku nestabilnost, vrlo težak pristup investicijskom kapitalu te brojne administrativne zapreke kao znatne prepreke uspješnosti, produktivnosti te izvoznoj orijentaciji bosanskohercegovačkih poduzeća.

Kontinuirano loš položaj na ljestvici konkurentnosti svjetskih gospodarstava (gotovo uvijek iza 90. mjesta), ukazuje na činjenicu kako Bosna i Hercegovina ne upravlja svojim resursima i kompetencijama na način koji bi omogućio dugoročni razvoj zemlje. Ljestvicu izrađuje Institut za razvoj poslovnog upravljanja (IMD) iz Lausanne, na osnovi 255 kriterija (163 su statistički indikatori, a 92 su istraživanja mišljenja gospodarstvenika) koji se sublimiraju u 4 faktora konkurentnosti: gospodarski rezultati, efikasnost javnog sektora, efikasnost poslovnog sektora te infrastruktura, pri čemu se koristi po pet indeksa za svaki faktor (IMD, 2020). Takvom zaključku u prilog ide i izvješće o globalnoj konkurentnosti s rang-listom zemalja koje svake godine objavljuje Svjetski gospodarski forum (WEF). U 2019. godini izvješće je obuhvatilo

141 zemlju. Bosna i Hercegovina zauzela je 92. mjesto s 54,7 bodova od mogućih 100 (Schwab, 2019). Prema tome, svakako je moguće zaključiti da je makroekonomska i institucionalna okruženja Bosne i Hercegovine aktualno i kontinuirano nepovoljno.

2.1. Osnovna obilježja makroekonomske strukture u BiH

Ključno obilježje makroekonomske strukture Bosne i Hercegovine, njezina institucionalnog i administrativnog uređenja nakon potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma, osobito u razdoblju do 1998. godine, jest dominacija entiteta u vođenju ekonomske politike. Pritom, valja istaknuti koja su to temeljna makroekonomska pitanja u kontekstu BiH (Mirasčić, 2011):

- Zašto dolazi do pada zaposlenosti i proizvodnje i kako se može smanjiti nezaposlenost?
- Koji su izvori inflacije cijena i kako je držati pod kontrolom?
- Kako se može povećati stopa gospodarskoga rasta?

Unatoč vodstvu i smjernicama Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke tranzicija Bosne i Hercegovine u ekonomiju otvorenog tržišta nije bila učinkovito realizirana. Zapravo, taj proces još uvijek nastavlja definirati situaciju u Bosni i Hercegovini. Većina fizičke infrastrukture uništena je u ratu koji je doveo do nezavisnosti BiH (1992. – 1995.), te unatoč kasnijim pokušajima konsolidacije sredstava i oporavka, zbog donošenja nedorečenog ustava i uspostave središnje vlade s vrlo ograničenom moći, problemi s praktičnim upravljanjem počeli su se javljati nedugo nakon uspostavljanja BiH (Mirasčić, 2011).

Makroekonomska politika sa svoje tri glavne poluge – monetarnom, fiskalnom i deviznom – u BiH praktički nije postojala, kao ni nekoliko administrativnih struktura povezanih s provođenjem intervencija ekonomske politike, a poslijeratna fiskalna politika prepuštena je entitetima. Tek 2004. godine, uspostavom Uprave za neizravno oporezivanje i ukidanjem carinskih uprava na entitetskoj razini fiskalne su odgovornosti prvi put od kraja rata prebačene iz s razine entiteta na razinu institucija BiH (Mirasčić, 2011).

Nadalje, provođenje monetarne politike je otežano zbog monetarne strukture valutnog odbora BiH i vezivanja bosanske valute, konvertibilne marke (KM), uz euro. Osim u slučaju obveznih

zaliha, zakonodavstvo zabranjuje Centralnoj banci BiH izravnu kontrolu novčane mase. Budući da je tečaj KM fiksiran i nepromijenjen, uporaba devizne politike, tj. fleksibilne ili fluktuirajuće tečajne politike za prilagođavanje tečaja domaće valute fluktuacijama platne bilance, posebno fluktuacijama u transakcijama tekućeg računa, nije moguća. Zbog valutnog odbora mehanizam monetarne transmisije je zaključen i ne može utjecati na makroekonomske agregate te egzistira po načelima pasivne monetarne politike.

Prema tome, opći su ciljevi makroekonomske politike BiH ostvarenje visoke zaposlenosti, smanjenje stope nezaposlenosti, kao i stabilizacija cijena koju diktira ponuda i potražnja na slobodnom tržištu, te je instruktivno uklopiti te ciljeve u širi teorijski kontekst.

2.2. Ciljevi i instrumenti makroekonomije

Kao jedan od osnovnih načina procjene ekonomskog upravljanja zemljom nameće se upravo uspostava makroekonomskih ciljeva, temeljenih na procjeni makroekonomskih aktivnosti, te kasniji odabir makroekonomskih instrumenata za realizaciju tih ciljeva.

2.2.1. Makroekonomski ciljevi

Najjednostavnija definicija makroekonomskog cilja jest poželjno gospodarsko stanje na društvenoj razini koje istodobno ukazuje na gospodarsku učinkovitost društva u cjelini. Prema Pjaniću (2010), najbrojnije varijable koje makroekonomija prati i razmatra njihovu međusobnu povezanost su stvarni bruto domaći proizvod (BDP), stopa nezaposlenosti, stopa inflacije, kamatna stopa i tečaj, a najvažniji makroekonomski ciljevi koji se često koriste za izračunavanje makroekonomske aktivnosti su visoka razina nacionalne proizvodnje, visoka zaposlenost, stabilnost cijena i međunarodna razmjena.

Slika 1. Najvažniji makroekonomski ciljevi

Izvor: Pjanić, A. (2010).

I. VISOKA RAZINA NACIONALNE PROIZVODNJE

Proizvodnja što većih količina dobara ili usluga s ciljem zadovoljavanja stalno rastućih potreba i želja krajnjih korisnika cilj je gospodarstva svake zemlje. Samo primjenom tržišnih cijena svih konačnih pojedinačnih proizvoda izrazit će se ukupna količina robe. Najobuhvatniji pokazatelj ukupne produktivnosti na makroekonomskoj razini jest bruto domaći proizvod (BDP), koji odražava cjelokupni ekonomski učinak zemlje.

II. VISOKA ZAPOSLENOST

Također, cilj je svakog društva održavanje nezaposlenosti sukladnom njezinoj prirodnoj stopi. Točnije rečeno, stopa nezaposlenosti izražava se udjelom radno sposobnih stanovnika zemlje koji nisu zaposleni u odnosu na ukupno radno sposobno stanovništvo, te ona prati ciklički obrazac rasta i pada sukladno trendovima u proizvodnji i potrošnji.

III. STABILNOST CIJENA

Sve cijene na slobodnom tržištu određene su ponudom i potražnjom, a svaka nagla fluktuacija u cijenama otežava gospodarski oporavak i/li rast i ima dalekosežne socijalne implikacije. Stabilnost cijena izražena je stopom inflacije, općenitim porastom cijena tijekom određenog vremenskog perioda, te se u modernoj ekonomiji niska i stabilna stopa inflacije smatra optimalnom. Kako navode Lovrinović i Ivanov (2003, str. 337), „Stabilnost cijena predstavlja

razinu cijena koja je dovoljno stabilna da očekivanja promjene cijena ne predstavljaju bitnu odrednicu ponašanja i odlučivanja ekonomskih subjekata“

Ipak, pojam inflacije u općenitom leksikonu ima snažno negativne konotacije, te je suviše visoka stopa inflacije problem u mnogim zemljama, uključujući Bosnu i Hercegovinu. Visoka stopa inflacije povezana je s visokom nominalnom stopom povećanja novca, dok je proračunati deficit javne potrošnje povezan s povećanjem opskrbe novca. Isto rezultira nemogućnošću države da financira svoju potrošnju na bilo koji drugi način osim dodatnim tiskanjem novca. Inflacija je dinamična pojava koja utječe na cjelokupni ekonomski sustav. Budući da svaka država ima jedinstveno gospodarstvo, čimbenici koji utječu na njega su složeni i posebni.

Financijska nestabilnost (to jest visoka stopa inflacije) umanjuje razvojnu sposobnost i motive za ubrzan gospodarski razvoj; to je mehanizam i sustav za brojne preraspodjele (prisilnom štednjom) u pojedinim gospodarstvima, ali i vrlo razvijen oblik eksploatacije i prelijevanja dohotka iz manje razvijenih u razvijena gospodarstva. Problem inflacije u svjetskom gospodarstvu može se promatrati na dva načina (Klincov, Komazec i Ristić, 2008):

1. Razvijena gospodarstva kapitalizma otvorenim zagovaranjem borbe protiv inflacije nastoje rješavati socijalne konflikte, ostvarivati *gospodarstvo blagostanja*, postizati socijalni mir i konsenzus osnovnih interesnih skupina u društvu (država, rad, kapital).
2. Odnos tih zemalja prema inflaciji u međunarodnim gospodarskim odnosima, posebno u kontekstu spoznaja ekonomske teorije, pozicionira inflaciju kao vrlo snažan instrument eksploatacije tuđeg rada. Stoga, jedinstven pristup inflatornom mehanizmu u svjetskom gospodarstvu nije moguć.

S ciljem održavanja stabilnih cijena država intervenira svojom makroekonomskom politikom. Pritom je bitno napomenuti kako je visoka inflacija gospodarski poremećaj s kojim se država mora nositi, te nastojati otkloniti njezin uzrok. Ako se inflacija opisuje kao višak potražnje u odnosu na ponudu, tada država može utjecati na smanjenje potražnje na razne načine (sprječavanje tiskanja dodatnog novca, smanjenje svih oblika potrošnje i slično).

IV. MEĐUNARODNA RAZMJENA

Pojam međunarodne razmjene podrazumijeva uvoz i izvoz neke zemlje. Zemlje s uspostavljenom vanjskom trgovinom imaju otvoreno gospodarstvo koje im omogućava da specijaliziraju proizvodnju za koju imaju najbolje uvjete, podižući tako životni standard svojih građana. Prema tome, otvorena ekonomija jest ona koja održava odnose s ekonomijama diljem svijeta.

2.2.2. Makroekonomski instrumenti

Makroekonomski instrumenti su sredstvo kojim državna vlada postiže svoje ciljeve u vidu oporezivanja, državne potrošnje, novčane mase i kamatnih stopa, a sve s postizanjem gospodarskog rasta, regulacije inflacije i nezaposlenosti te stvaranja željene veličine neto izvoza. U današnje vrijeme makroekonomija se bavi proučavanjem različitih područja, primjerice onoga kako se određuju ukupne investicije i potrošnja, kako središnje banke upravljaju novcem i kamatnim stopama, koji je uzrok međunarodnih financijskih kriza te zašto su neke zemlje razvijenije od drugih (Samuelson i Nordhaus, 2011).

Osnovni skupovi makroekonomskih instrumenata se grupiraju u sljedeće skupine:

1. Fiskalna politika – skup mjera usmjerenih na alokaciju javnih prihoda i javnih rashoda radi ostvarivanja ravnomjernog gospodarskog rasta i stabilnosti cijena. Sastoji se od dva oblika: državnih izdataka za kupovinu roba i usluga (npr. izgradnja cesta) koji utječu na relativni obujam kolektivne i privatne potrošnje, te oporezivanja dohotka čime se smanjuje potrošnja pojedinca i također utječe na privatnu štednju (Samuelson i Nordhaus, 2011).
2. Monetarna politika – određuje količinu novca u optjecaju, visinu kamatnih stopa i iznos kredita. Na taj način država utječe na kamatne stope i investicije te osigurava visoku razinu zaposlenosti, nisku inflaciju, platnu bilancu i rast BDP-a. U svakoj zemlji monetarnu politiku provodi središnja banka. Dakle, monetarna politika jest politika reguliranja dostupnosti novca i financijskih uvjeta središnje banke.
3. Politika dohodaka - primjenjuje se u uvjetima suprotstavljenog djelovanja inflacije i nezaposlenosti, putem kontrole najamnina i transfera.

4. Međunarodna gospodarska politika – u uvjetima povećane međusobne ovisnosti zemalja međunarodna gospodarska politika postaje sve značajniji makroekonomski instrument, koji nastoji uskladiti gospodarsku politiku na takav način da inflacija i nezaposlenost ne prelaze iz jedne zemlje u drugu.

2.3. Osnovni makroekonomski pokazatelji

Makroekonomski pokazatelji su numerički indikatori koji ukazuju na trenutno stanje ekonomije neke zemlje ovisno o sektoru (primjerice, industrija, tržište rada, trgovina.). Državna tijela i privatni sektor svakodnevno objavljuju njihove vrijednosti. Osnovni pokazatelji mogu se kategorizirati na sljedeći način (Benić, 2016; Samuelson i Nordhaus, 2011):

- *Bruto domaći proizvod (BDP)* – BDP jest ukupna vrijednost robe i usluga proizvedenih u gospodarstvu tijekom određenog razdoblja, te se smatra najbitnijim makroekonomskim pokazateljem,
- *Neto domaći proizvod (NDP)* – dobiva se tako da se bruto domaći proizvod umanji za iznos amortizacije,
- *Bruto društveni proizvod (GNP)* – pokazuje vrijednost finalnih dobara i usluga proizvedenih radom i kapitalom u vlasništvu građana te zemlje, kako u zemlji tako i u inozemstvu,
- *Nacionalni dohodak (ND)* – zbroj je dohodaka koje, po kriteriju vlasništva, primaju vlasnici radne snage, kapitala i zemlje. On je jednak zbroju najamnina, kamata, renta i profita,
- *Raspoloživi dohodak (RD)* – onaj dohodak koji kućanstvu ostaje za potrošnju i štednju,
- *Neto ekonomsko blagostanje (NEW)* – ne uključuje one sastavnice BDP-a koje ne doprinose blagostanju pojedinca, a uključuje one stavke koje su izvan BDP-a - vrijednost slobodnog vremena i učinci ekonomije koji nisu drugačije statistički obuhvaćeni. (Krueger, 2009)

Mnogi gospodarski pokazatelji, a još više izvješća privatnoga poduzetništva, mogu se koristiti za procjenu osnovnih čimbenika na deviznom tržištu. Važno je sažeto prikazati njihove vrijednosti kako bi se razumio njihov smisao i učinak na gospodarstvo jedne zemlje.

U Tablici 1 prikazan je BDP-a za razdoblje 2016. – 2017. godine, izražen u KM, USD i EUR, kao i BDP po stanovniku izražen u KM, USD i EUR.

Tablica 1. *Bruto domaći proizvod Bosne i Hercegovine 2016. – 2017. (mil. KM)*

	2016.	2017.
BDP KM	29.900	31.332
BDP USD	16.912	18.054
BDP EUR	15.288	16.020
stanovn., procjena sredinom godine, tisuće.	3.511	3.504
BDP po stanovniku, KM	8.515	8.941
BDP po stanovniku, USD	4.816	5.152
BDP po stanovniku, EUR	4.354	4.572

Izvor: Agencija za statistiku BiH (2018).

Kao što je vidljivo iz prikaza u Tablici 1, u BiH je BDP 2017. godine iznosio 31,332 milijuna KM te je kao takav, u odnosu na 2016. godinu, nominalno veći za 4,79 %, dok je realni rast iznosio 3,07 %. BDP deflator za 2017. iznosio je 1,67 %. BDP po stanovniku iznosio je 8,941 KM/4,572 EUR/5,152 USD (Agencija za statistiku BiH, 2018).

2.3.1. Korelacijske veze između makroekonomskih pokazatelja u Federaciji Bosni i Hercegovini

Preuzeti sekundarni podaci o osnovnim gospodarskim pokazateljima Bosne i Hercegovine (Agencija za statistiku BiH, 2018) su dodatno analizirani; primjenom analize korelacije izražene Pearsonovim koeficijentom r ispitano je postojanje veza između odabranih varijabli. Analiza makroekonomskih pokazatelja značajna je zbog vrijednosti uvoza i izvoza koji bilježe rast, ali se i pokrivenost mijenja; prema tome, iz prikazanih analiza moguće je doći do zanimljivih podataka.

Tablica 2. Koeficijent korelacije r između poreznih prihoda i industrijske proizvodnje

	Industrijska proizvodnja – indeks
Porezni prihodi po stanovniku	-0,53*

* $p < 0,05$

Na osnovi analize prikazane u Tablici 2, može se zaključiti da postoji značajna, negativna i umjereno snažna korelacijska veza između poreznih prihoda po stanovniku i indeksa industrijske proizvodnje. Taj se rezultat može protumačiti na način da rast poreznih prihoda po glavi stanovnika prati pad indeksa industrijske proizvodnje. Dobiveni podatak teško je protumačiti, jer ako rastu porezni prihodi, očekivano je da raste i industrijska proizvodnja, što ovdje nije slučaj.

U sljedećem koraku ispitano je postojanje korelacijske veze između poreznih prihoda po stanovniku i radno sposobnog stanovništva. Očekuje se da je smanjenje broja stanovnika povezano s rastom poreznih prihoda po glavi stanovnika, bez izravnog rasta prihoda.

Tablica 3. Koeficijent korelacije r između radno sposobnog stanovništva i poreznih prihoda po stanovniku

	Radno sposobno stanovništvo
Porezni prihodi po stanovniku	-0,82*

* $p < 0,05$

U Tablici 3 prikazana je pronađena značajna, negativna i vrlo snažna veza između radno sposobnog stanovništva i poreznih prihoda po glavi stanovnika. Naime, takav nalaz ide u prilog pretpostavljenom: rast poreznih prihoda po glavi stanovnika snažno prati manji broj radno sposobnog stanovništva, bez nužnog izravnog rasta prihoda s obzirom na to da je porezni prihod koncentriran na manjem broju radnika.

Nadalje, analizirana je i veza između poreznih prihoda po glavi stanovnika i broja poslovnih subjekata, koja je prikazana u Tablici 4.

Tablica 4. *Koeficijent korelacije r između poreznih prihoda po stanovniku i broja poslovnih subjekata*

	Broj poslovnih subjekata
Porezni prihodi po stanovniku	0,91**

** $p < 0,01$

Pronađena je značajna, pozitivna i vrlo snažna korelacija između broja poslovnih subjekata i poreznih prihoda po glavi stanovnika, što je u skladu s očekivanjem i indirektno govori o bitnoj ulozi poduzetništva u nacionalnom gospodarstvu.

U Tablici 5 prikazana je analiza korelacije između industrijske proizvodnje i zaposlenosti stanovništva. Očekivano je da se te dvije varijable nalaze u pozitivnom linearnom odnosu.

Tablica 5. *Koeficijent korelacije r između indeksa industrijske proizvodnje i stope zaposlenosti stanovništva*

	Industrijska proizvodnja – indeks
Stopa zaposlenosti	-0,68*

* $p < 0,05$

Provedena analiza pokazuje da postoji značajna, negativna i umjereno snažna korelacija između indeksa industrijske proizvodnje i zaposlenosti stanovništva, što ide u prilog pretpostavci da rast stope zaposlenosti prati pad indeksa industrijske proizvodnje. Dobiveni podatak može se interpretirati na način da rast stope zaposlenosti nije lokaliziran u sektoru industrijske proizvodnje, već da je u drugim sektorima toliko izražen da pad u tome sektoru nije ostavio traga na broj zaposlenih.

U Tablici 6 je prikazana analiza korelacije između indeksa industrijske proizvodnje i stupnja investiranja.

Tablica 6. Koeficijent korelacije r između industrijske proizvodnje i stupnja investiranja

	Industrijska proizvodnja – indeks
Stupanj investiranja	0,45*

* $p < 0,05$

Pronađena je značajna, umjerena pozitivna korelacija između industrijske proizvodnje i stupnja investiranja. Taj rezultat ide u prilog pretpostavci da rast stupnja investiranja prati i rast industrijske proizvodnje, što je još jedan nalaz u korist osnaženja poduzetništva.

Nadalje, u Tablici 7 prikazana je analiza korelacije između stope zaposlenosti i radno sposobnog stanovništva.

Tablica 7. Koeficijent korelacije r između stope zaposlenosti i radno sposobnog stanovništva

	Radno sposobno stanovništvo
Stopa zaposlenosti	-0,87*

* $p < 0,05$

Prisutna je značajna, vrlo snažna negativna korelacijska veza između stope zaposlenosti i kretanja broja radno sposobnog stanovništva. Taj rezultat može se protumačiti na način da pad radno sposobnog stanovništva prati rast stope nezaposlenosti, što se ne čini intuitivno jasnim. Međutim, takav nalaz ukazuje na to da postoji velika potražnja za radnom snagom na domaćem tržištu rada.

Tablica 8. Koeficijent korelacije r između prosječne plaće i prosječne mirovine

	Prosječna mirovina
Prosječna neto plaća	-0,34

Ispitani koeficijent korelacije između prosječne mirovine i prosječne neto plaće pokazao se slabim, pozitivnim, ali i statistički neznačajnim; prema tome, te su dvije varijable u

ortogonalnom odnosu u ovom uzorku. Nadalje, u Tablici 9 prikazan je rezultat analize povezanosti prosječne mirovine i broja umirovljenika.

Tablica 9. *Koeficijent korelacije r između prosječne mirovine i broja umirovljenika*

	Broj umirovljenika
Prosječna mirovina	0,87*

* $p < 0,05$

Postoji vrlo snažna, značajna pozitivna korelacijska veza između broja umirovljenika i prosječne mirovine. Taj rezultat, čini se, implicira ozbiljan udar na proračun Bosne i Hercegovine, kao i ozbiljan namet unutar nacionalnog gospodarstva BiH. Konačno, kao prikaz slučaja unutar cjelokupnog gospodarstva BiH, u Tablici 10 prezentirani su detaljni podaci o osnovnim gospodarskim pokazateljima Federacije BiH između 2013. i 2016. godine.

Tablica 10. *Osnovni gospodarski pokazatelji Federacije BiH između 2013. i 2016. godine*

	2013.	2014.	2015.	2016.
Stanovništvo u tisuć.	2219	2215	2210	2206
Porezni prihodi u mil. KM	261,7	282,6	290,6	344,6
Porezni prihodi po stanovniku u KM	112	120,9	124,5	156,2
Industrijska proizvodnja – indeks	105,3	100,1	102,2	102,7
Izvoz robe – u 000 KM	5 533 143	5 778 901	6 142 381	6 259 782
Uvoz robe – u 000 KM	9 832 197	10 353 991	10 678 330	10 925 411
Pokrivenost uvoza izvozom u %	56,3	55,8	57,5	57,3
Trgovinska bilanca u 000 KM (deficit)	-4 299 054	-4 575 090	-4 535 949	-4 665 629
Zaposlenost – prosjek	435 113	443 587	450 121	457 974

Radno sposobno stanovništvo	1 574 440	1 567 054	1 560 192	1 556 536
Radna snaga – broj	827 055	835 852	839 986	830 181
Stupanj zaposlenosti u %	27,6	28,3	28,9	29,4
Stupanj aktivnosti u %	51,5	51,9	52,1	53,3
Nezaposlenost – stanje 31. 12. 2017.	391 942	392 265	389 865	372 207
Stupanj nezaposlenosti u %	47,4	46,9	46,4	44,8
Plaća – prosječna u KM	835	833	830	839
Mirovina – prosječna u KM	347	365	366	369
Broj umirovljenika – stanje 31. 12. 2017.	388 676	394 900	402 044	409 335
Broj poslovnih subjekata – stanje 31. 12. 2017.	101 320	101 475	103 066	105 083
Indeks potrošačkih cijena – CPI	99,8	99,3	99,3	98,9
Ostvarene investicije (u mil. KM)	3112	3189	21817	-
Stupanj investiranja	17,9	17,9	15,1	-

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja. (2017).

Prema podacima prikazanim u Tablici 10, može se reći da je gospodarstvo FBiH 2016. godine bilo na uzlaznoj putanji. Općenito gledano, raspoloživi pokazatelji impliciraju rast, ali unatoč činjenici da gospodarske aktivnosti rastu, politička klima, nedostatak sistemskih promjena i neadekvatan rast investicija naizgled i dalje ometaju rast ekonomije.

2.4. Makroekonomska kretanja u Federaciji Bosne i Hercegovine

Politički ciljevi i odgovornosti Vlade Federacije Bosne i Hercegovine ogledaju se u društveno-ekonomskom rastu, koji prvenstveno uključuje razvoj domaće ekonomije i efikasnost tržišta rada kako bi se zadovoljile trenutne i buduće potrebe. Za dugoročni razvoj Federacije Bosne i Hercegovine, ali i BiH općenito, presudno je jačanje gospodarstva te osiguravanje razumnog životnog standarda. Model stabilnog gospodarskog rasta i konkurencije, s druge strane, osigurao bi socijalnu stabilnost i koheziju za sve segmente stanovništva. Na temelju analize makroekonomskih trendova u BiH tijekom prethodnog desetljeća te utjecaja ključnih unutarnjih i vanjskih čimbenika koji utječu na rast predviđa se da će stvarna stopa rasta BDP-a u 2019. godini iznositi 3,8 posto. (Federalni zavod za programiranje razvoja, 2018).

Pozitivan razvoj uglavnom je povezan s ekonomskim razvojem i prognozama u pojedinim zemljama EU-a te u zemljama regije. Rast BDP-a u Njemačkoj utječe na izvozne i ekonomske inicijative Federacije Bosne i Hercegovine, posebno ako se uzme u obzir da je izvoz u Njemačku iznosio 19,2% ukupnog izvoza u prvih devet mjeseci 2016. godine. S obzirom na to da su udjeli Italije i Hrvatske također značajni u ukupnom izvozu, BiH je nesumnjivo uključena u trendove BDP-a u Italiji i Hrvatskoj. Iz perspektive regionalne konkurencije, gospodarski razvoj u Srbiji i Makedoniji također može biti važan (Federalni zavod za programiranje razvoja, 2017).

Kako je moguće zaključiti iz primjera FBiH, osnovna pretpostavka projiciranog gospodarskog rasta u BiH odnosi se na gospodarska kretanja u regiji, na oscilacije izvozne potražnje te na međunarodno financiranje finalne potrošnje i ulaganja. Unutarnja očekivanja sugeriraju da će se politička stabilnost održavati, a tržišna klima postupno poboljšavati. U nastavku se donosi tablični pregled makroekonomskih kretanja, odnosno pokazatelja u FBiH za razdoblje 2015. – 2020, prikazan u Tablici 11.

Tablica 11. *Makroekonomski pokazatelji FBiH za razdoblje 2015. – 2020. godine*

Indikator	Procjene ostvarenja		Projekcije			
	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Nominalni BDP u mil. KM	18.677	19.274	20.160	21.087	22.183	23.521
Nominalni rast u %	4,8	3,2	4,6	5,2	5,2	6,0
Realni BDP u mil. KM (prethodna g. = 100)	18.528	18.254	19.920	21.816	21.919	23.173
Realni rast u %	3,1	2,1	3,4	3,8	4,0	4,5

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja. (2016).

Makroekonomske projekcije za razdoblje 2017. – 2020. usredotočene su na ulazne podatke i statističke pokazatelje. U 2015. i 2016. polagan oporavak gospodarskih trendova u međunarodnom okruženju, posebno u EU-u, povećao je negativne rizike, utječući na makroekonomske prognoze. Nakon stvarnog rasta gospodarske aktivnosti od 3,1% u 2015. godini, očekuje se umjeren realni rast BDP-a od 2,1% u 2016. Prognozira se da će BDP rasti po stopi od 3,8% u 2019. te 4,0% i 4,5% u 2020.

2.5. Zaduženost Bosne i Hercegovine 2017. godine

Iznos koji je država posudila za pokrivanje postojećih deficita označen je kao javni ili državni dug, te se također smatra jednim od najvažnijih makroekonomskih indikatora. Iako se pojmom duga ponekad označava deficit, razlika između ta dva pojma je jednostavna: kad državni rashodi premašuju državne prihode, proračun prikazuje dug koji se mora financirati zaduživanjem. Dug raste kako raste deficit, a može ga smanjiti samo suficit (Samuelson i Nordhaus, 2011).

Financiranje duga javnim zaduživanjem odnosi se na prodaju vrijednosnih papira koji podliježu dugoročnoj obvezi vraćanja kamata te, u većini slučajeva, glavnice. Kupnja i prodaja vrijednosnih papira nije prisilna, već dobrovoljna jer se država natječe s ostalim vjerovnicima na burzi i plaća potrebne kamate (Kolačević i Hreljac, 2011).

Javni dug domaćih dužnika odnosi se na dug unutar zemlje, gdje se otplatom duga prenosi kupovna moć s investitora na one koji su prethodno posudili državi. Vanjski javni dug nastaje kada vlada posuđuje novac od stranih zemalja (Glibo, 2017). Kad se taj dug otplaćuje, novac izlazi iz zemlje, što povećava trgovinski deficit. Smanjenje duga može imati značajne posljedice za sposobnost zemlje da izvozi. Važno je utvrditi stvarnu vrijednost i sastav javnog duga, pri čemu se udio javnog duga u odnosu na društveni proizvod koristi za mjerenje opsega duga, a suvremena financijska razmatranja ukazuju na to da javni dug raste u odnosu na društveni proizvod.

Prema Glibo (2017), struktura javnog duga može se podijeliti na vrijednosne papire kojima se trguje i na one kojima se ne trguje, jer su u vlasništvu samo prvih kupaca – državnih agencija i fondova. No, većina javnog duga dolazi iz državnih obveznica koje imaju godišnji otplatni kupon i otkupljuju se po nominalnoj vrijednosti na datum dospijeaća.

Opću razinu kamatnih stopa na razvijenom i stabilnom tržištu dionica određuju ponuda i potražnja kapitala. Kad su tržišta poremećena, cijene osciliraju, što zahtijeva intervenciju vlade kroz monetarnu i fiskalnu politiku. Fiskalna politika nastoji sniziti kamatne stope, dok ih monetarna politika teži povisiti, ali samo do mjere u kojoj gospodarski rast nije usporen. Za upravljanje javnim dugom idealno bi bilo pozicionirati vrijednosne papire na tržište s najnižom cijenom po dospelju, što je u praksi gotovo nemoguće postići. Kao rezultat toga, prilikom izdavanja vrijednosnih papira predviđaju se potencijalna buduća povećanja kamatnih stopa. Dugoročne obveznice izdat će se ako se očekuje rast kamatnih stopa, a kratkoročne ako se očekuje pad kamatnih stopa. (Kolačević i Hreljac, 2011).

Sukus upravo iznesenog jest stav da bi kombinacija blage fiskalne politike i restriktivne monetarne politike snizila kamatne stope i povećala priljev financijskog kapitala, dok bi restriktivne fiskalne i blage monetarne politike snizile kamatne stope i usporile priljev financijskog kapitala. Kako navodi Ralašić (1993), dobro uravnotežen javni dug znači usklađivanje rokova dospelja koji ne vode gospodarstvo u nelikvidnost i inflaciju. Pravilo je da je kratkoročni dug prihvatljiviji u inflaciji, jer dugoročno zaduživanje znači zaduživanje po višim nominalnim kamatnim stopama, zbog čega ga treba izbjegavati.

Zbog posljedica inflacije javni dug može se otpisati, odnosno izbjeći indeksiranjem duga, čime se vrijednost čuva od obezvrjeđivanja. Udio vlasništva javnog duga utječe na sustav likvidnosti. Javni dug može biti u domaćem ili međunarodnom vlasništvu, u vlasništvu državnih fondova i agencija, središnjih banaka, tvrtki i građana. Primjerice, transferi središnje banke mogu utjecati na upravljanje novčanom masom: prodaja obveznica smanjit će količinu novca, a kupnja će je povećati (Glibo, 2017)

Javni dug ima kratkoročne i dugoročne ekonomske implikacije. Povećana državna potrošnja usluga i roba potiskuje investicije; u kolikoj će mjeri doći do istiskivanja ovisi o tržištima kapitala i monetarnoj politici. Tako, deficitarna financiranja zapravo ne smanjuju ulaganja, već do njihova smanjenja dolazi prije svega zbog neravnoteže između fiskalne ekspanzije i konzervativne monetarne politike koja ne omogućuje poboljšanje ponude kapitala s porastom potražnje. Troškovi smanjenja duga ograničavaju potrošačku sposobnost stanovništva i dugoročno utječu na akumulaciju i potrošnju budućih generacija. Domaći javni dug podrazumijeva plaćanje kamata vlasnicima obveznica, što potiče nametanje poreza koji ograničavaju sklonost investiranju (Kolačević i Hreljac, 2011).

„Veliki javni dug smanjuje gospodarski rast, jer umjesto akumulacije privatnog kapitala dolazi do akumulacije državnoga duga. U trenutku prodaje državnih obveznica premješta se štednja stanovništva koja, umjesto da se ulaže u kuće, dionice ili obveznice poduzeća, odlazi u državne obveznice” (Ralašić, 1993: 382). Javni dug na taj način djeluje na ograničavanje proizvodnje, dohodaka i plaća. U suvremenoj financijskoj teoriji, obilježenim rastom javnog duga, politika javnog duga postala je značajan alat za kontrolu ekonomske politike. Iako fiskalna i monetarna politika svoju moć provode kroz politiku javnih prihoda i potrošnje, odnosno prilagodbe u količini novčanog prometa, strategija politike javnog duga sastoji se od promjena u sastavu javnog duga u smislu dospeljeća i vlasništva.

Povijest javnog duga obilježena je trajnim vrijednosnicama bez određenog roka dospeljeća koje su se mogle povući kad je vlada utvrdila da si može priuštiti tržišnu cijenu (Engleska u 19. stoljeću), kao i otpis i odbijanje duga u europskim zemljama nakon Drugog svjetskog rata. Do kraja dvadesetog stoljeća globalno tržište vrijednosnih papira napredovalo je tako da su sofisticirane metode koje zahtijevaju točnu procjenu tržišne prodaje pojednostavljene do te mjere da su se provodile na aukcijama (Eichengreen i sur., 2021).

Upravljanje javnim dugom svodi se na pretvaranje stare emisije u novu te na dobivanje potrebnih sredstava generiranjem novih obveza. Javni dug može se otplaćivati na tri načina: fiskalnom politikom, to jest oporezivanjem, gdje teret duga pada na potrošnju i opterećuje sadašnji naraštaj; domaćim zaduživanjem, gdje teret duga pada na novčanu akumulaciju i opterećuje budući naraštaj ili zaduživanjem u inozemstvu; tiskanjem novca, što predstavlja monetizaciju duga“ (Glibo, 2017: 102). Posljedice povećanja poreza, zaduživanja u proračunu ili dodatne monetarne inflacije utječu na sposobnost financiranja. Što je veći deficit, to je potrebna veća proračunska bilanca, a to se može postići povećanjem poreza u proračunu ili smanjenjem troškova i subvencija. U svakom slučaju je neophodno da državni proračun bude solventan, što se određuje ukupnim iznosom dostupnih državnih poreza, iznosom državne potrošnje i iznosom državnog duga, to jest označava mogućnost države da odgovori na dugoročne financijske zahtjeve i podmiri obveze. U Tablici 12 prikazano je stanje duga BiH na kraju 2017. godine.

Tablica 12. Stanje vanjskog duga BiH na dan 31. prosinca 2017. godine (u milijunima KM)

OPIS	Od toga				
	UKUPNO	FBiH	RS	BD	Institucije BiH
Vanjski državni dug	7.718,78	4.704,69	2.903,14	36,72	74,23
Vanjski dug entiteta i Distrikta	133,21	82,23	50,98	0,00	0,00
Vanjski dug BiH	7.851,99	4.786,92	2.954,12	36,72	74,23

Izvor: Ministarstvo financija i trezora (2018).

Iako dostupni podaci o javnom dugu Bosne i Hercegovine nisu alarmantni, dinamika zaduživanja u posljednje dvije godine i namjera kreditnog zaduživanja zahtijevaju posebnu pozornost. Prema statistici Ministarstva financija i trezora, inozemni dug BiH na dan 31. prosinca 2017. godine iznosio je 7851,99 milijuna KM, uključuje vanjski dug od 7718,78 milijuna KM dodijeljen Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srbiji, distriktu Brčko i institucijama Bosne i Hercegovine; vanjski dug entiteta i Distrikta u iznosu od 133,21 milijun KM. Nadalje, u Tablici 13 je prikazano stanje javne zaduženosti BiH na kraju 2017. godine.

Tablica 13. Stanje javne zaduženosti Bosne i Hercegovine na dan 31. prosinca 2017. godine u mil. KM

Stanje na dan 31. prosinca 2017. godine	FBiH	FBiH %	RS	RS %	Distrikt	Distrikt %	Institucije BiH	Institucije BiH
Javni dug	5935.4	52.2	5303.6	46.7	40.28	0.3	74.23	0.6
Vanjski dug	4786.99	60.9	2954.1	37.6	36.72	0.4	74.23	0.9
Unutarnji dug	1148.5	32.8	2349.5	67.1	3.56	0.1	0.00	0.0

Izvor: Ministarstvo financija i trezora (2018).

Kako izvještava Ministarstvo financija i trezora (2018), zaključno s 31. prosincem 2017. godine ugovoreno je vanjskih kredita u ukupnom iznosu od 14142,08 milijuna KM, od čega je angažirano 11510,96 milijuna KM, dok je 2 631,12 milijuna KM raspoloživo za angažiranje u skladu s realizacijom odobrenih projekata i utvrđenom dinamikom planom angažiranja ugovorenih kredita, odnosno odobrenih financijskih aranžmana. Također, javni dug BiH iznosio je na dan 31. prosinca 2017. godine 11353,62 milijuna KM. Nadalje, Tablica 14 detaljnije prikazuje osnovne pokazatelje zaduženosti BiH u razdoblju od 2015. do 2017. godine.

Tablica 14. *Osnovni pokazatelji zaduženosti BiH u razdoblju 2015. – 2017. godine*

Opis	2015.	2016.	2017.
Stanje javnoga duga (mil KM)	11.949,10	12.098,21	11.353,62
Stanje vanjskoga duga (mil KM)	8.411,07	8.547,59	7.851,99
Stanje unutarnjega duga (mil KM)	3.538,03	3.550,62	3.501,63
Servis vanjskog aduga (mil KM)	592,89	735,40	995,28
BDP (mil KM)	29.665,92	30.977,19	31.871,00
Neto prihodi od izravnih poreza (mil KM)	5.131,10	5.387,20	5.660,00
Izvoz roba i usluga (mil KM)	9.884,36	10.587,84	11.875,00
<i>Stanje javnoga duga / BDP</i>	40,28 %	39,06 %	35,62 %
<i>Stanje vanjskoga duga / BDP</i>	28,35 %	27,59 %	24,64 %
<i>Stanje unutarnjega duga / BDP</i>	11,93 %	11,46 %	10,99 %
<i>Servis vanjskoga duga / BDP</i>	2,00 %	2,37 %	3,12 %
<i>Servis vanjskoga duga / Neto prihodi od neizravnih poreza</i>	11,33 %	13,42 %	17,37 %
<i>Stanje vanjskoga duga / izvoz roba i usluga</i>	85,09 %	80,73 %	66,12 %
<i>Servis vanjskoga duga / izvoz roba i usluga</i>	6,00 %	6,95 %	8,38 %

Izvor: Ministarstvo financija i trezora (2018).

U 2017. godini javni dug BiH smanjio se za 6,15% u odnosu na 2016. godinu. U 2017. godini vanjski dug činio je 69,16% ukupne javne zaduženosti, dok je unutarnji dug iznosio 30,84%.

Zaključno, upravljanje javnim dugom uključuje refinanciranje postojećih dugova i stvaranje novih obveza, a javni dug se može otplaćivati putem fiskalne politike, domaćeg ili inozemnog zaduživanja, te monetizacijom duga. Posljedice povećanja poreza, zaduživanja ili monetarne inflacije utječu na sposobnost financiranja, a održavanje solventnog državnog proračuna zahtijeva ravnotežu između prihoda, potrošnje i zaduženosti. Tako je na kraju 2017. godine, javni dug Bosne i Hercegovine iznosio 11.353,62 milijuna KM, s vanjskim dugom od 69,16% ukupne zaduženosti. Unatoč smanjenju duga za 6,15% u odnosu na 2016. godinu, dinamika zaduživanja zahtijeva pažnju kako bi se osigurala dugoročna financijska stabilnost.

3. VANJSKOTRGOVINSKI SUSTAV U BOSNI I HERCEGOVINI

Malo, slobodno i liberalno tržište Bosne i Hercegovine, potpomognuto tranzicijom u liberalno gospodarstvo, jamči trgovinski i devizni sistem stabilnog tečaja vezanog uz euro. Sustav vanjske trgovine u BiH uspostavljen je Zakonom o vanjskotrgovinskoj politici koji je stupio na snagu 29. listopada 1997., ali je zbog različitog sadržaja toga zakona objavljenog u službenim novinama dvaju entiteta objavljen pročišćen i unificiran tekst koji je utvrđen kao pravno valjan. Tako je Zakon o vanjskotrgovinskoj politici BiH objavljen 11. svibnja 1998. godine, a stupio je na snagu 19. svibnja 1998. (Zakon o vanjskotrgovinskoj politici, 07/98).

Sukladno članku 1. Zakona, cilj mu je regulirati osnovne elemente mehanizma za izvoz i uvoz proizvoda i usluga te utvrditi odredbe za obavljanje komercijalnih poslova u inozemstvu. Kretanje robe i usluga u teoriji je neograničeno kako bi se olakšala slobodna vanjska trgovina. Članak 3. Zakona ne isključuje mogućnost zabrana ili ograničenja uvoza u svrhu očuvanja zdravlja i života ljudi, životinja i biljaka, općeg interesa i sigurnosti te očuvanja nacionalnog blaga od kulturnog, povijesnog ili arheološkog značaja.

Zakon također omogućava zaštitu domaće proizvodnje, a zabrane i ograničenja mogu se provesti u skladu s međunarodnim trgovinskim zakonima usmjerenim na osiguravanje zaštite domaćih potrošača od nelojalne međunarodne konkurencije; prodaja međunarodno subvencionirane robe na domaćem tržištu primjer je nepravedne međunarodne konkurencije.

Nadalje, sukladno članku 2. (Službeni glasnik 04/98), Zakon se temelji na Ustavu Bosne i Hercegovine, a državi BiH, točnije njenim institucijama, dodjeljuje isključivu nadležnost u međunarodnoj vanjskotrgovinskoj politici. U skladu s člankom 3. vanjskotrgovinska politika predstavlja pravila države za provedbu unilateralnih politika koje se odnose na kretanje robe i usluga u međunarodnom prometu. Ta se načela također odnose i na pregovaranje i zaključivanje svih sporazuma s drugim zemljama, kao i regionalnim ili međunarodnim organizacijama koje reguliraju međunarodnu trgovinu.

3.1. Analiza i rezultati vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine

Krajem 2017. godine Vijeće ministara BiH usvojilo je Analizu vanjske trgovine Bosne i Hercegovine za mandatni period siječanj-rujan 2017. godine na zahtjev Ministarstva vanjske trgovine i gospodarskih odnosa. U analizi je navedeno da je izvoz povećan za 17,94%, što iznosi 8,09 milijardi KM (Ministarstvo vanjske trgovine i gospodarskih odnosa BiH, 2018).

Općenito, kada se promatra to razdoblje, primjetan je rast ukupnog opsega vanjskotrgovinske razmjene od gotovo dvije milijarde KM u odnosu na isto razdoblje 2016. godine. U 2017. godini primjetno je povećanje uvoza robe u vrijednosti od 13,3 milijarde KM, što je u odnosu na isto razdoblje 2016. godine povećanje od 12,65%.

Kad se uzmu u obzir svi međunarodni trgovinski partneri s kojima Bosna i Hercegovina surađuje, jasno je kako je Europska unija njezin najveći vanjskotrgovinski partner, s udjelom od 65% u ukupnom iznosu trgovine. Sljedeći su glavni partneri zemlje koje su potpisale CEFTA-u 2006. s 14%, dok preostale države čine 21%. Osim toga, EU prednjači i s obzirom na izvoz BiH, te s obzirom na uvoz, u odnosu na ukupan volumen uvoza i izvoza BiH.

Analize glavnih trgovinskih partnera BiH i pregled zemalja s kojima ostvaruje najveću pokrivenost uvoza izvozom ističu Austriju (147%), Sloveniju (104%), Njemačku (77%), Hrvatsku (72%) i Italiju (60%; Ministarstvo vanjske trgovine i gospodarskih odnosa BiH, 2018).

U sljedećem je dijelu rada korelacijskom metodom trenda napravljena projekcija pokrivenosti uvoza izvozom u sljedeće tri kalendarske godine. Ti će se pokazatelji kasnije usporediti s pokazateljima diplomacije BiH u empirijskom dijelu rada, dok će analiza trenda dati projekciju kretanja gospodarstva BiH za razdoblje koje prethodi, što se također može smatrati značajnim doprinosom rada.

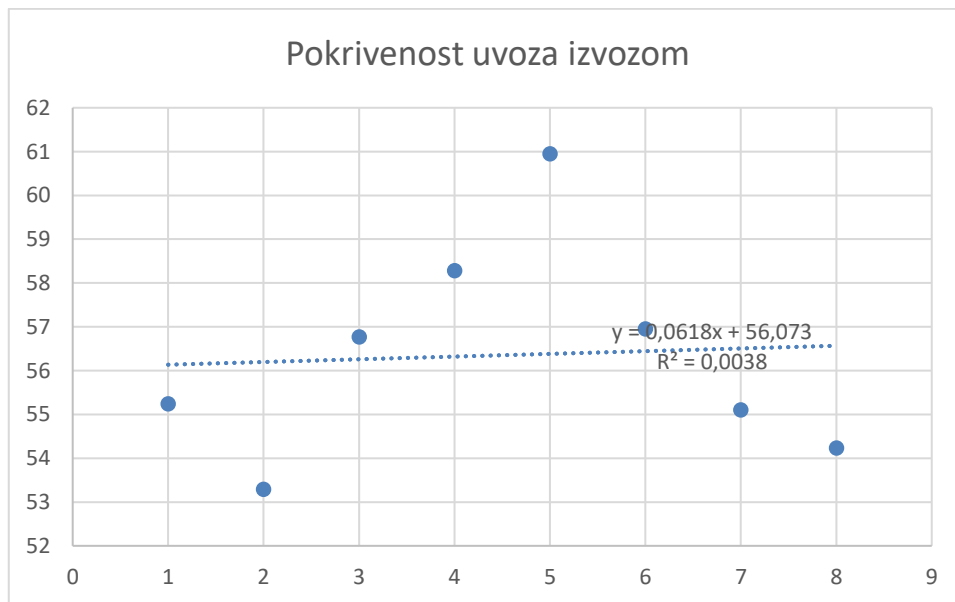
Tablica 15. *Deskriptivna statistika pokrivenosti uvoza izvozom*

	N	M	SD	Raspon
Postotak pokrivenosti uvoza izvozom	8	56,35	2,45	53,29-60,95

Iz deskriptivnih podataka prikazanih u Tablici 15 može se iščitati da je prosječna pokrivenost uvoza izvozom posljednjih osam godina bila 56,35%, što je za tako dugo razdoblje veoma malen postotak. Posebno je zanimljiva standardna devijacija koja pokazuje da se tijekom osmogodišnjeg razdoblja ta vrijednost nije mnogo mijenjala - minimalna pokrivenost uvoza izvozom bila je 53,29%, dok je najveća bila 60,95%, raspon koji tek prelazi 7%.

Grafikon 1 pokazuje postotno kretanje pokrivenosti uvoza izvozom te iz nje slijedi funkcija uz pomoć koje je ekstrahirana prognoza kretanja pokrivenosti uvoza izvozom za sljedeće tri godine – 2019., 2020. i 2021.

Grafikon 1. *Pokrivenost uvoza izvozom*

Dakle, Grafikon 1 prikazuje rezultate analize korelacijskom metodom trenda uz prikupljene sekundarne podatke za razdoblje od 2011. do 2017. godine, a rezultirajuća linearna funkcija izgleda ovako:

$$y = 56,073 + 0,0618x$$

S obzirom na to, na osnovi postojećih podataka i funkcije trenda, u Tablici 16 prikazano je očekivano kretanje trenda pokrivenosti uvoza izvozom za razdoblje od 2019. do 2021. godine.

Tablica 16. *Prognoza pokrivenosti uvoza izvozom za razdoblje 2019. – 2021.*

Godina	Prognoza	Indeks rasta
2019.	56,629	100
2020.	56,691	100,11
2021.	56,753	100,10

Iz podataka prikazanih u Tablici 16 moguće je zaključiti da se u sljedećem razdoblju može očekivati rast pokrivenosti uvozom u prosjeku 0,10 – 0,12%. Takvo kretanje trenda pokrivenosti uvoza izvozom otprilike je na razini desetogodišnjega prosjeka, što je izuzetno skromno.

Deskriptivni podaci koji su prikazani u Tablici 15 zajedno s upravo navedenim ukazuju na stagnaciju gospodarstva; takav se rast može smatrati neznatnim, što nikako nije pozitivan podatak za gospodarstvo BiH i za razdoblje koje je pred njom. Kao i većina dosad provedenih analiza, ovdje prikazani rezultati ukazuju na to da su za značajno poboljšanje gospodarstva BiH potrebne korjenite promjene.

3.1.1. Robna razmjena Bosne i Hercegovine

U pogledu robne razmjene, kad razmotrimo usporedni pregled prikazan u Tablici 17, moguće je uočiti da se ukupna razmjena, izvoz, uvoz i pokrivenost uvoza izvozom u Bosni i Hercegovini zapravo povećavaju.

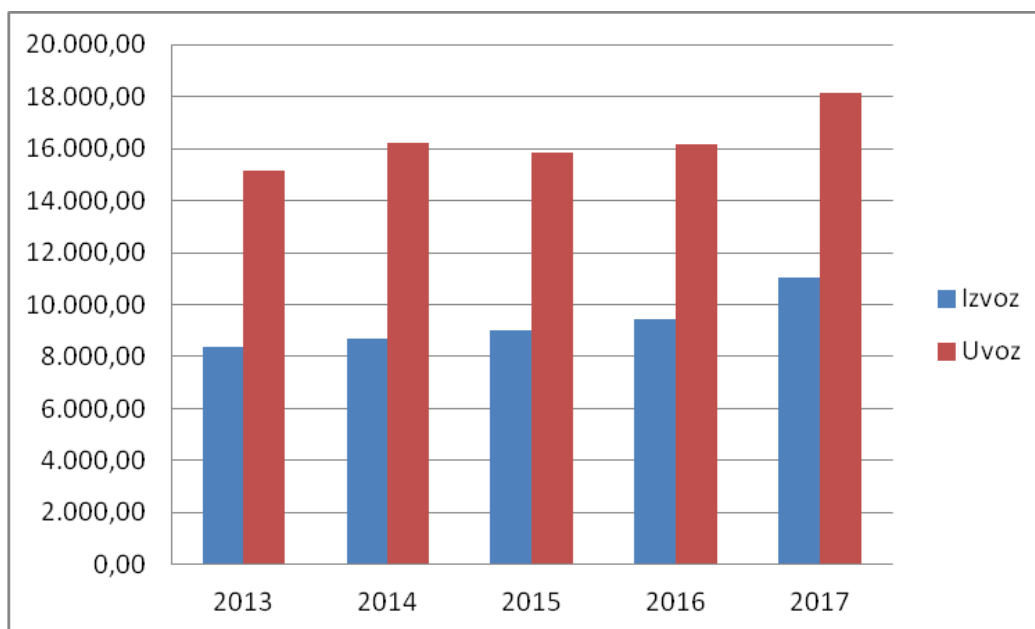
Tablica 17. Usporedni pregled robne razmjene BiH (u milijunima KM)

Opis	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	Prosjek	Indeks
Izvoz	8.380,50	8.681,74	8.987,31	9.418,11	11.053,6 1	9.304,25	117,3 7
Uvoz	15.170,1 7	16.199,2 8	15.851,8 6	16.161,0 1	18.134,2 6	16.303,3 2	112,2 1
Obujam	23.550,6 7	24.881,0 2	24.839,1 8	25.579,1 2	29.187,8 6	25.607,5 7	114,1 1
Deficit / Suficit	-6.789,68	-7.517,54	-6.864,55	-6.742,91	-7.080,65	-6.999,06	105,0 1
Pokrivenost %	55,24	53,59	56,70	58,28	60,95	56,95	-

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (2018).

Sudeći po brojkama za 2017. godinu, vanjskotrgovinski deficit BiH vrlo je visok – 7,08 milijardi KM. Unatoč činjenici da trend izvoz raste brže od uvoza, vrijednost uvezenih proizvoda veća je od vrijednosti izvezene robe, što u konačnici rezultira povećanjem vanjskotrgovinskog deficita. U interesu jasnijeg pregleda podataka, Grafikon 2 prikazuje tijek izvoza i uvoza Bosne i Hercegovine od 2013. do 2017. godine.

Grafikon 2. Robna razmjena u razdoblju 2013. – 2017. godine (u milijunima KM)

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. (2018).

3.1.2. Robna razmjena s najznačajnijim partnerima

Sukladno podacima koje iznosi Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (2018), u 2017. godini sljedećih 10 zemalja učinilo je 76% ukupnog izvoza Bosne i Hercegovine. Dakle, Bosna i Hercegovina je najviše izvezla u Njemačku (1,60 milijardi KM), Hrvatsku (1,28 milijardi KM), Italiju (1,21 milijarde KM), Srbiju (1,09 milijardi KM), Sloveniju (973,40 milijuna KM), Austriju (899,24 milijuna KM), Tursku (431,09 milijuna KM) i Crnu Goru (352,36 milijuna KM), što je detaljnije prikazano u Tablici 18.

Tablica 18. Izvoz BiH po zemljama najznačajnijim partnerima u razdoblju od 2013. do 2017. godine

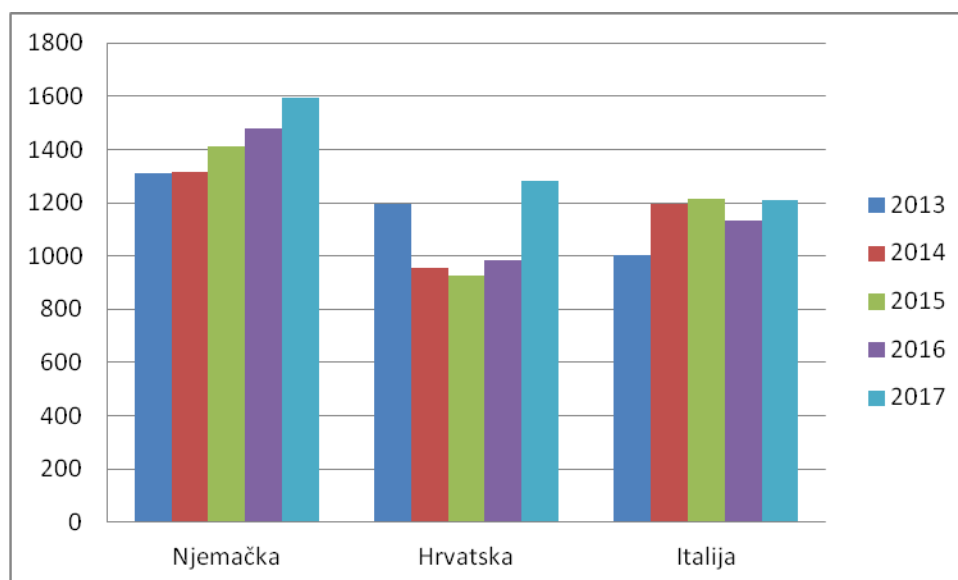
Zemlja	Vrijednost (mil.KM)					Udio 2017.	Indeks
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.		
Njemačka	1.310,84	1.317,49	1.412,91	1.479,41	1.595,70	14,44 %	107,86
Hrvatska	1.194,64	955,05	925,17	985,36	1.282,86	11,61 %	130,19
Italija	1.003,29	1.195,44	1.214,93	1.131,10	1.209,04	10,94 %	106,89
Srbija	766,76	800,69	770,70	822,85	1.093,68	9,89 %	132,91
Slovenija	686,50	697,78	748,87	807,20	973,40	8,81 %	120,59
Austrija	687,56	755,83	743,06	730,59	899,24	8,14 %	123,08
Turska	174,69	234,39	354,63	401,05	431,09	3,90 %	107,49
Crna Gora	270,75	293,82	262,84	240,75	352,36	3,19 %	146,36
Mađarska	138,72	186,65	188,74	194,58	255,86	2,31 %	131,49
Nizozemska	110,45	123,76	149,59	205,33	255,46	2,31 %	124,41
Ukupno (1-10)	6.344,20	6.560,90	6.771,44	6.998,21	8.348,70	75,53 %	119,30
Ostale zemlje	2.036,29	2.120,84	2.215,88	2.419,90	2.704,91	24,47 %	111,78
UKUPNO	8.380,50	8.681,74	8.987,31	9.418,11	11.053,61	100,00%	117,37

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (2018).

Također, prema Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (2018), u 2017. godini zabilježen je ukupan rast izvoza od 17%, a najveći doprinos tom rastu činio je izvoz u Hrvatsku (3,16%), zatim u Srbiju (2,88%), Austriju (1,79%), Sloveniju (1,76%) te u Njemačku (1%).

Dodatno, na Grafikon 3. prikazan je izvoz u zemlje u koje je Bosna i Hercegovina najviše izvozila u 2017. godini sukladno apsolutnim vrijednostima prihoda - Njemačku, Hrvatsku i Italiju.

Grafikon 3. Zemlje u koje je BiH najviše izvozila u periodu 2013. – 2017. godine (u milijunima KM)

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (2018).

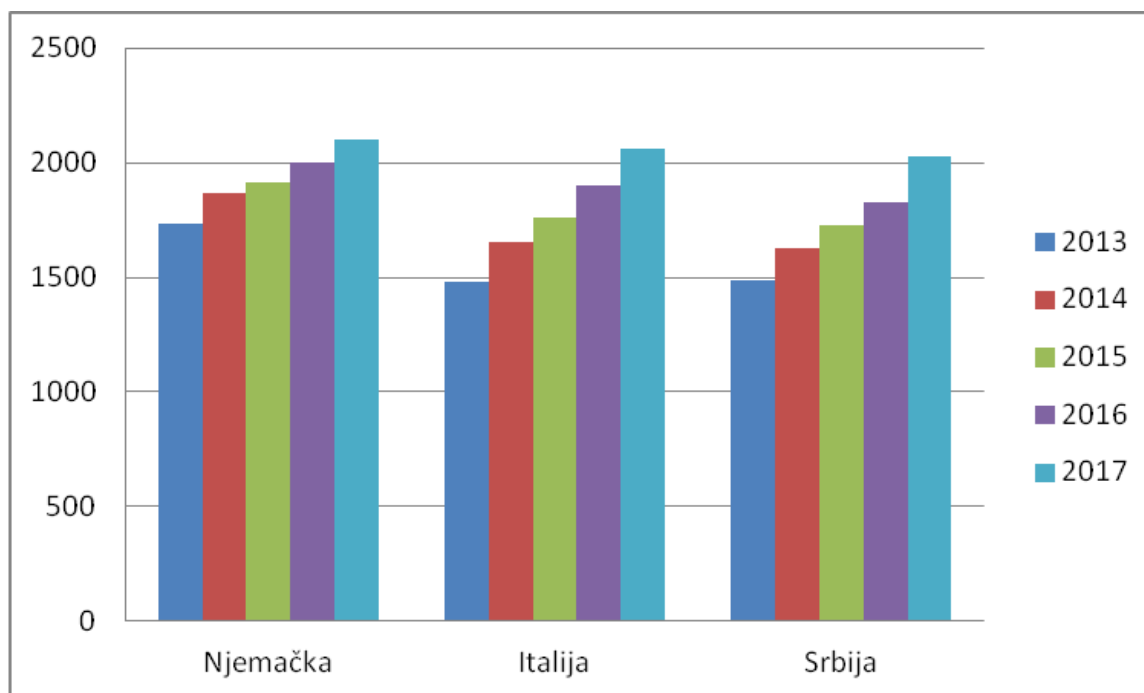
Što se, pak, tiče uvoza, navedenih deset zemalja čini 71% ukupnog uvoza u BiH u 2017. godini. Bosna i Hercegovina je u 2017. godini najviše uvozila iz Njemačke (2,10 milijardi KM), Italije (2,06 milijardi KM), Srbije (2,03 milijarde KM), Hrvatske (1,83 milijarde KM), Kine (1,19 milijardi KM), Slovenije (912,70 milijuna KM), Rusije (856,13 milijuna KM) te Turske (766,58 milijuna KM). Osim toga, uvoz je u 2017. godini porastao za 12% u odnosu na prethodnu godinu, pri čemu najveći porast, od 1,59% zabilježen iz Sjedinjenih Američkih Država, zatim 1,30% iz Hrvatske, 1,25% iz Srbije i 1,01% iz Italije (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, 2018). Isto je detaljnije prikazano u Tablici 19, dok je uvoz iz najznačajnijih zemalja po apsolutnim iznosima prikazan na Grafikonu 4.

Tablica 19. Uvoz BiH po zemljama najznačajnijim partnerima, 2013. – 2017.

Zemlja	Vrijednost (mil.KM)					Udio 2017	Indeks
	2013	2014	2015	2016	2017		
Njemačka	1.734,84	1.869,56	1.914,12	1.998,88	2.103,77	11,60	105,25
Italija	1.482,25	1.653,56	1.758,29	1.899,58	2.062,11	11,37	108,56
Srbija	1.485,62	1.629,52	1.728,43	1.828,14	2.029,96	11,19	111,04
Hrvatska	1.956,38	1.851,69	1.673,07	1.617,71	1.828,43	10,08	113,03
Kina	914,08	1.359,55	1.091,67	1.091,97	1.186,07	6,54	108,62
Slovenija	754,34	763,24	773,50	831,40	912,70	5,03	109,78
Rusija	1.506,18	1.292,47	910,07	729,43	856,13	4,72	117,37
Turska	493,28	582,20	644,70	687,35	766,58	4,23	111,53
Austrija	519,29	532,11	560,86	556,40	618,74	3,41	111,21
SAD	386,80	475,38	441,16	327,74	584,80	3,22	178,43
Ukupno (1-10)	11.233,08	12.009,28	11.495,87	11.568,60	12.949,29	71,41	111,93
Ostale zemlje	3.937,09	4.190,00	4.355,99	4.592,41	5.184,97	28,59	112,90
UKUPNO	15.170,17	16.199,28	15.851,86	16.161,01	18.134,26	100	112,21

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (2018).

Grafikon 4. Zemlje iz kojih je BiH najviše uvozila u periodu 2013. – 2017. godine (u milijunima KM)

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (2018).

Važno je napomenuti kako je iz podataka prikazanih na Grafikonu 4 vidljivo kako je trend uvoza iz navedenih zemalja jasno pozitivan, te u posljednjih 5 godina kontinuirano raste.

Što se tiče raščlanjenja uvoza i izvoza po industrijskim granama, isto je za 2016. godinu detaljnije prikazano u Tablici 20.

Tablica 20. *Industrijske grane – uvoz/izvoz, 2016. godina*

Industrijske grane	2016	
	Uvoz	Izvoz
Agroindustrijski sektor	2.962.844.491	975.830.504
Mineralna goriva (ugljen, koks, plin, nafta) i el.energija	1.897.056.434	658.264.429
Farmaceutski proizvodi, gnojivo, plastika, kaučuk, guma	2.643.707.318	1.112.500.568
Kamen, vapno, cement, beton, keramika	443.449.856	122.386.962
Koža, krzno, tekstil	1.917.222.003	1.362.827.154
Drvo, papir, namještaj	884.324.735	2.042.500.489
Rude, metali i proizvodi	1.588.776.007	1.700.918.137
Strojevi, uređaji, kotlovi, vozila	3.737.709.811	1.710.443.537
Ostali razni proizvodi	186.157.270	83.351.418
UKUPNO	16.261.247.925	9.769.023.197

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH. (2017).

Prilikom komparacije s podacima iz 2017. godine, detaljnije prikazanih u Tablici 21, vidljivo je da su u vanjskoj trgovini ostvareni bolji rezultati u odnosu na prethodne godine; deskriptivna statistika pokazuje rast industrijske proizvodnje i povećanje stope pokrivenosti uvoza izvozom.

Po industrijskim granama zabilježen je najveći rast mineralnih goriva, zatim proizvodnje strojeva, uređaja, dijelova i sredstava za rad, potom intermedijarne proizvodnje, dok je najmanji postotak rasta ostvaren u proizvodnji proizvoda za široku potrošnju.

Kao što je već prikazano, Bosna i Hercegovina aktualno je suočena s veoma visokom stopom nezaposlenosti te visokim deficitom trgovinske i platne bilance, a vanjski dug održava uz pomoć međunarodnih organizacija i međunarodne zajednice. Stoga, pozitivni pomaci na području vanjskotrgovinske razmjene i stopa gospodarskog rasta u ovoj fazi nisu dovoljni za zatvaranje gospodarskoga jaza prema EU te za dostizanje dohodaka novih zemalja članica EU.

U Tablici 21 predstavljen je udio zemalja vodećih partnera u ukupnome obujmu razmjene, kao i pregled zemalja po pokrivenosti uvoza izvozom u razdoblju siječanj – rujan 2018. godine.

Tablica 21. *Obujam razmjene najznačajnijih vanjskotrgovinskih partnera BiH – države (u tisućama KM)*

Država	BiH, siječanj – rujan 2018.		
	IZVOZ	UVOZ	OBUJAM
Hrvatska	1.130.604	2.284.698	3.415.302
Srbija	953.814	1.977.271	2.931.085
Njemačka	1.320.764	1.389.628	2.710.392
Italija	1.015.246	1.262.879	2.278.126
Slovenija	792.150	1.296.799	2.088.949
Austrija	768.737	741.093	1.509.830
Turska	253.884	548.795	802.679
Mađarska	220.109	536.967	757.076
Ruska Federacija	74.635	628.402	703.037
Švicarska	151.669	420.847	572.516
Nizozemska	203.970	312.582	516.551
Poljska	122.018	350.494	472.512
Ostale zemlje	2.098.296	2.837.108	4.935.405
UKUPNO	9.105.896	14.587.562	23.693.459

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. (2018).

Konačno, u Tablici 22, Tablici 23, Tablici 24, Tablici 25, Tablici 26, Tablici 27 i Tablici 28 te Grafikonu 5 i Grafikonu 6 prikazani su razni indikatori vanjske trgovine BiH, raščlanjeni prema entitetima.

Tablica 22. *Obujam razmjene najznačajnijih vanjskotrgovinskih partnera BiH – entitet Federacije BiH (u tisućama KM) 2016. godine*

Država	ENTITET – FBiH		
	IZVOZ	UVOZ	OBUJAM
Hrvatska	723.267	1.916.702	2.639.969
Njemačka	1.058.824	1.081.060	2.139.884
Srbija	535.765	906.656	1.442.421
Italija	574.185	851.693	1.425.877
Slovenija	482.414	903.087	1.385.502
Austrija	537.285	541.707	1.078.992
Turska	154.480	436.508	590.987
Mađarska	144.562	412.864	557.426
Švicarska	68.529	333.404	401.934
Poljska	80.964	266.208	347.171
SAD	37.234	295.506	332.471
Nizozemska	112.891	194.710	307.601
Ostale zemlje	1.472.377	1.793.702	3.266.079
UKUPNO	5.982.778	9.933.806	15.916.584

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH. (2017).

Tablica 23. *Obujam razmjene najznačajnijih vanjskotrgovinskih partnera BiH – entitet Republike Srpske (u tisućama KM) 2016. godine*

Država	ENTITET – RS		
	IZVOZ	UVOZ	OBUJAM
Srbija	394.844	921.119	1.315.962
Italija	426.342	392.721	819.063
Hrvatska	382.971	319.982	702.952
Slovenija	303.712	353.009	656.721
Ruska Federacija	17.930	553.139	571.068
Njemačka	249.078	229.823	478.902
Austrija	220.943	175.749	396.692
Nizozemska	90.248	97.091	187.339
Mađarska	73.492	105.092	178.584
Crna Gora	130.152	29.840	159.992
Slovačka	83.323	54.071	137.394
Švicarska	78.434	57.624	136.059
Ostale zemlje	474.901	752.175	1.227.076
UKUPNO	2.926.370	4.041.434	6.967.804

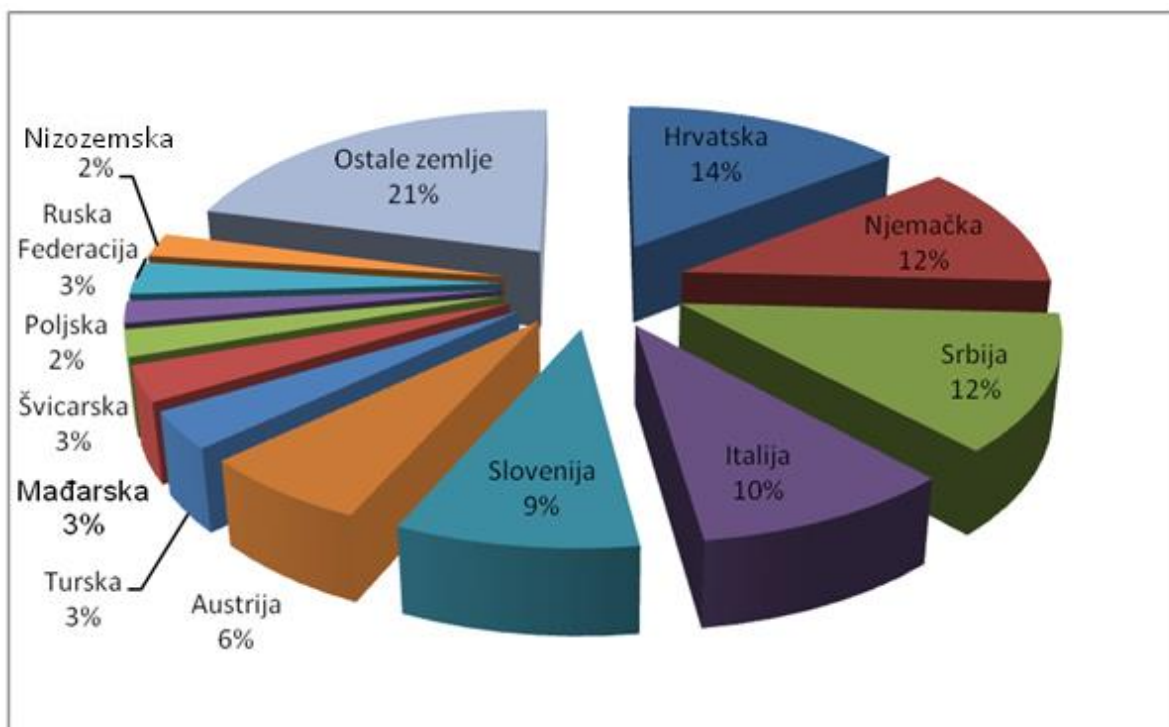
Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH. (2017).

Tablica 24. *Obujam razmjene najznačajnijih vanjskotrgovinskih partnera BiH – entitet Distrikt Brčko (u tisućama KM) 2016. godine*

Država	ENTITET – BD		
	IZVOZ	UVOZ	OBUJAM
Srbija	22.749	146.479	169.228
Turska	72.946	57.031	129.976
Hrvatska	24.105	42.506	66.611
Italija	14.608	14.085	28.694
Njemačka	11.808	16.122	27.930
Slovenija	5.407	16.547	21.954
Kina	18	21.495	21.513
Mađarska	2.048	18.601	20.650
Austrija	10.287	5.078	15.365
Poljska	2.475	11.610	14.085
Bugarska	1.186	11.976	13.162
Makedonija	4.670	3.632	8.302
Ostale zemlje	17.577	36.545	54.121
UKUPNO	189.884	401.708	591.592

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH. (2017).

Grafikon 5. Udio zemalja vodećih partnera u ukupnom obujmu razmjene BiH 2016. godine

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH. (2017)

Tablica 25. Suficit/deficit i pokrivenost uvoza izvozom po izabranim zemljama (u tisućama KM)

Država	BiH, siječanj – rujn 2018.			
	IZVOZ	UVOZ	SALDO	POKRIVENOST
Hrvatska	1.130.604	2.284.698	-1.154.094	49,49 %
Srbija	953.814	1.977.271	-1.023.457	48,24 %
Njemačka	1.320.764	1.389.628	-68.864	95,04 %
Italija	1.015.246	1.262.879	-247.633	80,39 %
Slovenija	792.150	1.296.799	-504.649	61,09 %
Austrija	768.737	741.093	27.644	103,73 %
Turska	253.884	548.795	-294.910	46,26 %
Mađarska	220.109	536.967	-316.858	40,99 %
Ruska Federacija	74.635	628.402	-553.766	11,88 %
Švicarska	151.669	420.847	-269.179	36,04 %
Nizozemska	203.970	312.582	-108.612	65,25 %
Poljska	122.018	350.494	-228.477	34,81 %
Ostale zemlje	2.098.296	2.837.108	-378.812	73,96 %
Ukupno	9.105.896	14.587.562	-5.481.666	62,42 %

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. (2018).

Tablica 26. *Suficit/deficit i pokrivenost uvoza izvozom po izabranim zemljama, entitet Federacije BiH (u tisućama KM) 2018. godine*

Država	FBiH			
	IZVOZ	UVOZ	SALDO	POKRIVENOS T
Hrvatska	723.267	1.916.702	-1.193.434	37,73 %
Njemačka	1.058.824	1.081.060	-22.236	97,94 %
Srbija	535.765	906.656	-370.890	59,09 %
Italija	574.185	851.693	-277.508	67,42 %
Slovenija	482.414	903.087	-420.673	53,42 %
Austrija	537.285	541.707	-4.422	99,18 %
Turska	154.480	436.508	-282.028	35,39 %
Mađarska	144.562	412.864	-268.302	35,01 %
Švicarska	68.529	333.404	-264.875	20,55 %
Poljska	80.964	266.208	-185.244	30,41 %
SAD	37.234	295.506	-258.272	12,60 %
Nizozemska	112.891	194.710	-81.819	57,98 %
Ostale zemlje	1.472.377	1.793.702	-321.324	82,09 %
Ukupno	5.982.778	9.933.806	-3.951.028	60,23 %

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. (2018).

Tablica 27. *Suficit/deficit i pokrivenost uvoza izvozom, entitet Republike Srpske (u tisućama KM) 2018. godine*

Država	RS			
	IZVOZ	UVOZ	SALDO	POKRIVENOS T
Srbija	394.844	921.119	-526.275	42,87 %
Italija	426.342	392.721	33.621	108,56 %
Hrvatska	382.971	319.982	62.989	119,69 %
Slovenija	303.712	353.009	-49.297	86,04 %
Ruska Federacija	17.930	553.139	-535.209	42,87 %
Njemačka	249.078	229.823	19.255	108,38 %
Austrija	220.943	175.749	45.194	125,72 %
Nizozemska	90.248	97.091	-6.844	92,95 %
Mađarska	73.492	105.092	-31.600	69,93 %
Crna Gora	130.152	29.840	100.312	436,17 %
Slovačka	83.323	54.071	29.253	154,10 %
Švicarska	78.434	57.624	20.810	136,11 %
Ostale zemlje	474.901	752.175	-277.274	63,14 %
Ukupno	2.926.370	4.041.434	-1.115.065	72,41 %

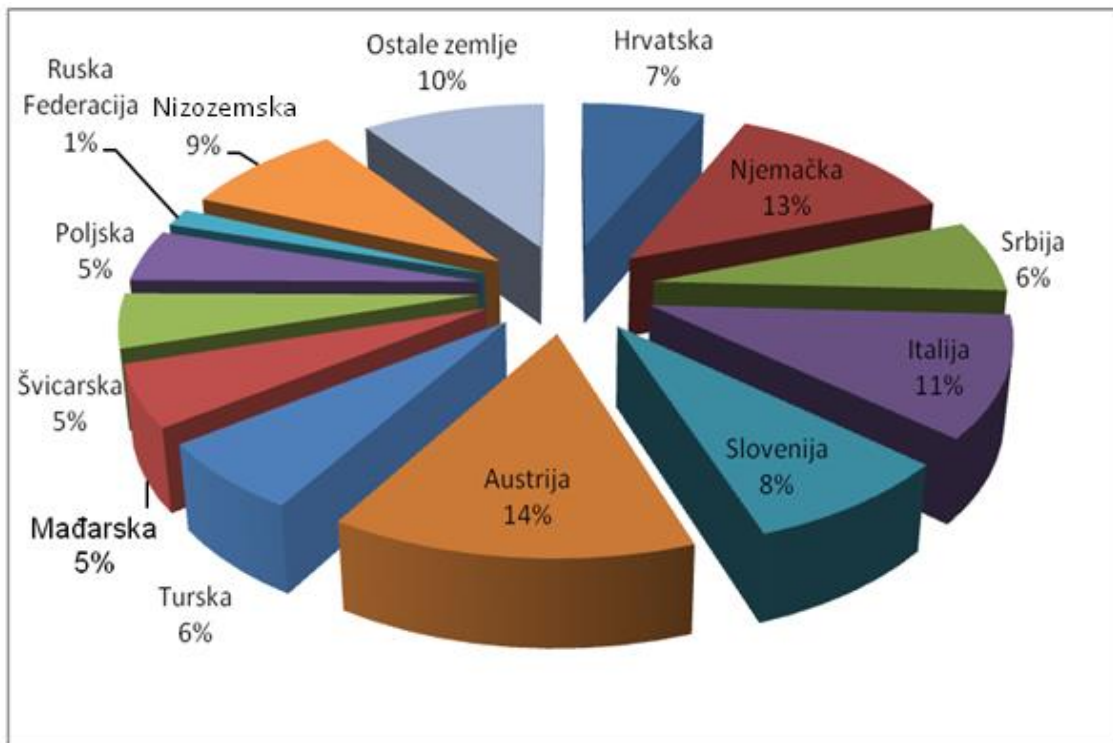
Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. (2018).

Tablica 28. *Suficit/deficit i pokrivenost uvoza izvozom, entitet Distrikt Brčko (u tisućama KM) 2018. godine*

Država	BD			
	IZVOZ	UVOZ	SALDO	POKRIVENOS T
Srbija	22.749	146.479	-123.731	15,53 %
Turska	72.946	57.031	15.915	127,91 %
Hrvatska	24.105	42.506	-18.401	56,71 %
Italija	14.608	14.085	523	103,71 %
Njemačka	11.808	16.122	-4.314	73,24 %
Slovenija	5.407	16.547	-11.140	32,68 %
Kina	18	21.495	-21.478	0,08 %
Mađarska	2.048	18.601	-16.553	11,01 %
Austrija	10.287	5.078	5.209	202,57 %
Poljska	2.475	11.610	-9.135	21,23 %
Bugarska	1.186	11.976	-10.790	9,91 %
Makedonija	4.670	3.632	1.037	128,56 %
Ostale zemlje	17.577	36.545	-18.968	48,10 %
Ukupno	189.884	401.708	-211.825	47,27 %

Izvor: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. (2018).

Grafikon 6. Pregled zemalja vodećih partnera po kriteriju pokrivenosti uvoza izvozom BiH 2016. godine

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH. (2017).

3.2. Gospodarski razvoj Bosne i Hercegovine

Gospodarski razvoj Bosne i Hercegovine utemeljen je na makroekonomskoj, odnosno financijskoj stabilnosti. Ipak, tržišna transformacija BiH reducirana je na vrlo malen broj elemenata, pri čemu zemlja prvenstveno uživa stabilnost takozvanih nominalnih pokazatelja, stabilnosti i konvertibilnosti domaće valute, fiksnog deviznog tečaja i niske stope inflacije (Hodžić, 2003; 2009).

Kao svojevrsno jamstvo monetarne stabilnosti ističe se aktivnost Centralne banke BiH koja funkcioniše po ustrojstvu valutnog odbora, što podrazumijeva određene prednosti, ali i nedostatke. Kao prednosti valja istaknuti stvaranje uvjeta za održavanje makroekonomske stabilnosti, osiguranje konvertibilnosti domaće valute uz fiksni devizni tečaj, ugradnju automatskog mehanizma prilagođavanja platne bilance, sprječavanje ili ograničavanje

monetizacije fiskalnog deficita i jačanje kredibiliteta gospodarske politike (Centralna banka Bosne i Hercegovine, n.d.).

S druge strane, nedostaci se ogledaju u svojevrsnom ograničavanju države u pogledu diskrecijske monetarne i fiskalne politike, održavanju visoke stope nezaposlenosti, nemogućnosti provođenja devalvacija i krajnjeg kreditiranja. Dodatno, ako komercijalne banke postanu nelikvidne i nesolventne, valutni odbor ne može im pomoći da izbjegnu likvidaciju (vidi Kurtović i Hodžić, 2011: 158). Stoga, Bosna i Hercegovina nalazi se na prekretnici i pred velikim izazovima samoodrživog gospodarskog razvoja uz primjenu učinkovitijeg modela gospodarskog razvoja i strukturalnih reformi na putu realne konvergencije prema članstvu u Europskoj uniji. Kao ilustrativni podatak, kretanje bruto domaćeg proizvoda (BDP-a) BiH prikazan je u Tablici 29.

Tablica 29. Bruto domaći proizvod, prema rashodnom pristupu, tekuće cijene (u tisućama KM)

God.	Konačna potrošnja	Kućanstvo	Država	Bruto investicije	Izvoz roba i usluga	Uvoz roba i usluga	Bruto domaći proizvod
	1=2+3	2	3	4	5	6	7=1+4+5+6
2008.	27,541,410	21,902,675	5,638,735	6,908,991	6,851,447	15,136,742	26,165,106
2009.	26,899,589	21,085,602	5,813,987	4,905,673	6,201,956	12,086,332	25,920,886
2010.	27,324,906	21,461,605	5,863,301	4,143,473	7,532,260	13,005,289	25,995,350
2011.	28,117,400	22,058,555	6,058,844	4,915,744	8,403,440	14,637,143	26,799,441
2012.	28,606,834	22,505,058	6,101,777	5,039,414	8,481,929	14,635,943	27,492,234
2013.	28,970,223	22,860,496	6,109,728	4,864,652	9,035,823	14,496,377	28,374,321
2014.	29,313,354	23,057,028	6,256,326	5,229,688	9,299,204	15,477,350	28,364,896
2015.	29,665,144	23,381,597	6,283,548	5,332,896	9,884,363	15,216,480	29,665,923
2016.	30,042,257	23,776,124	6,266,133	5,867,947	10,587,840	15,635,760	30,862,284

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2018).

Nadalje, u odnosu na 2014. godinu, u 2016. godini evidentirane su promjene navedenih makroekonomskih pokazatelja: rast BDP-a od 8,8% i izvoza od 13,9%. Isto je prikazano u Tablici 30.

Tablica 30. Promjene u elementima BDP-a (konačna potrošnja, bruto investicije, izvoz, uvoz i BDP u cjelini) između 2014. i 2016.

Elementi BDP	2014.	2016.	Indeks 16/14
Konačna potrošnja	29,313,354	30,042,257	102,5 %
Bruto investicije	5,229,688	5,867,947	112,2 %
Izvoz	9,299,204	10,587,840	113,9 %
Uvoz	15,477,350	15,635,760	101,0 %
BDP u cjelini	28,364,896	30,862,284	108,8 %

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2018).

Dodatno, temeljem podataka Eurostata (Eurostat, n.d.), prosječan rast BDP-a u 28 država Europske unije u analiziranom razdoblju iznosio je 6,1%, a rast izvoza 8,3%. Prema tome je moguće zaključiti kako BiH ima nešto izraženije trendove rasta kako uvoza, tako i izvoza, u usporedbi sa zemljama Europske unije. Međutim, trenutna razina razvijenosti BiH daleko je niža od prosjeka EU i stoga bi stope rasta uvoza i izvoza trebale biti još znatno više kako bi se BiH značajno približila prosječnoj razini razvijenosti zemalja članica EU.

Gotovo svi komparacijski indikatori ukazuju na činjenicu da Bosna i Hercegovina mora pospješiti gospodarski razvoj, a ekonomska teorija konstatira kako je rast gospodarstva informiran četirima čimbenicima: ljudskim kapitalom, prirodnim bogatstvima/resursima, fizičkim kapitalom i tehnologijama. Ipak, sukladno propozicijama ovog rada, BiH bi povećanje svoje produktivnosti trebala temeljiti prije svega na:

1. ljudskom kapitalu, odnosno znanju i vještinama koje radnici stječu obrazovanjem (spretnost, znanje i motivacija radne snage)
2. tehnologiji (tehničko-tehnološki napredak, inovacije), koja podrazumijeva optimalnu proizvodnju tehničkih dobara i usluga.

Potencijal za velike stope gospodarskog rasta moguće je ostvariti u brzorastućim sektorima gospodarstva, poput onoga informacijskih tehnologija, koji je uglavnom fokusiran na jačanje ljudskoga kapitala. Budući da se IT sektor veoma brzo razvija, sukladno tome povećava se

potražnja za IT stručnjacima i inženjerima. Prema nekim procjenama, u 2020. godini u svijetu je nedostajalo 2 milijuna softverskih inženjera, a trenutno ih u BiH nedostaje oko 6000.

U nastavku se može vidjeti utjecaj potrošnje kućanstava, potrošnje države i bruto investicija na bruto domaći proizvod Bosne i Hercegovine; prikazani model zahvaća utjecaj nezavisnih varijabli, potrošnje kućanstava, potrošnje države BiH i bruto investicija na zavisnu varijablu bruto domaćeg proizvoda mjenog na osnovi podataka posljednjih devet godina. Dobiveni parametri modela pokazat će koje od navedenih nezavisnih varijabli najbolje predviđaju rezultate varijabli BDP-a Bosne i Hercegovine. Usto, u ovom modelu napravljena je analiza reprezentativnosti modela s ciljem utvrđivanja točnosti dobivenih parametara. Deskriptivni podaci varijabli korištenih u modelu prikazani su u Tablici 31.

Tablica 31. *Deskriptivni podaci (broj, aritmetička sredina, standardna devijacija) za prediktorske varijable korištene u modelu*

	N	M	SD
Bruto domaći proizvod	9	27,74	1,73
Bruto investicije	9	5,24	0,77
Država	9	6,04	0,23
Kućanstva	9	22,45	0,89

Prosječna vrijednost bruto domaćeg proizvoda posljednjih devet godina izražena aritmetičkom sredinom bila je 27,74 milijarde KM, uz standardnu devijaciju od 1,73 milijarde KM. Izabrana mjera središnje tendencije ukazuje na visok stupanj homogenosti podataka, što ilustrira da je rast tijekom izabranih devet godina bio ravnomjeran, bez značajnih odstupanja.

Prosječna vrijednost bruto investicija bila je 5,245 milijardi KM, uz standardnu devijaciju od 0,77 milijardi KM. Prosječna potrošnja države bila je 6,043 milijarde KM, uz standardnu devijaciju od 0,23 milijarde KM. Zanimljivo je da je potrošnja države u posljednjih devet godina veća od bruto investicija. Potrošnja kućanstava iznosi 22,45 milijardi KM, uz izrazito odstupanje od prosječne vrijednosti. To implicira da je više oscilacija bilo u BDP-u, potrošnji

države i bruto investicijama nego u potrošnji kućanstava. Koeficijenti korelacije među odabranim varijablama prikazani su u Tablici 32.

Tablica 32. *Korelacija prediktorskih varijabli korištenih u modelu*

	1.	2.	3.	4.
1. Bruto domaći proizvod	1	0,20	0,85**	0,96**
2. Bruto investicije		1	-0,20	0,27
3. Država			1	0,85**
4. Kućanstva				1

** $p < 0,01$

Korelacijska analiza pokazuje slabu, neznačajnu korelaciju BDP-a i bruto investicija, što upućuje na to da kretanje bruto investicija nije povezano s kretanjem BDP-a BiH. Ipak, bruto domaći proizvod značajno je, snažno i pozitivno koreliran s potrošnjom države, što ukazuje na to da rast BDP-a blisko prati rast potrošnje države. Isti je slučaj i s potrošnjom kućanstava, koja je u značajno, snažno i pozitivno povezana s BDP-om, što upućuje na to da rast potrošnje u kućanstvima također blisko prati rast BDP-a Bosne i Hercegovine. U nastavku su prikazani rezultati provedene regresijske analize, u Tablici 33.

Tablica 33. *Skraćeni parametri regresijskog modela*

R	R ²	Prilagođeni R ²	Standardna pogreška	Durbin-Watson
0,96**	0,93	0,89	0,57	1,93

** $p < 0,01$

Iz Tablice 33 vidljivo je kako je koeficijent determinacije vrlo visok – prilagođeni koeficijent determinacije upućuje na to da varijable bruto investicije, državne potrošnje i potrošnje kućanstava objašnjavaju gotovo 90% varijance BDP-a, što je izrazito visoka vrijednost. Valja uzeti u obzir da je stvarna vrijednost zasigurno niža, s obzirom na to da su korelacije prvog reda između BDP-a, državne potrošnje i potrošnje kućanstava izrazito visoke.

Standardna pogreška modela znatno je manja od standardne devijacije ($SD = 1,73$, $SE = 0,57$), što upućuje na to da ovim modelom dodatno smanjujemo odstupanje u odnosu na deskriptivnu statistiku. Durbin-Wastonov test pokazuje blagu pozitivnu autokorelaciju u okvirima zanemarive.

Drugim riječima, varijable bruto investicije, državne potrošnje i potrošnje kućanstava pokazale su se kao značajni prediktori BDP-a ($F(3,5) = 22,73$, $p < 0,01$). Udjeli pojedinih varijabli u objašnjavaanju ukupne varijance kriterijske varijable BDP-a prikazani su u Tablici 34.

Tablica 34. Koeficijenti regresijskog modela

Kriterij	Bruto domaći proizvod
	β
Bruto investicije	0,04
Država	0,05*
Kućanstva	0,93*

* $p < 0,05$

Analiza podataka pokazuje da kućanstva imaju najveći udio u objašnjavaanju varijance bruto domaćeg proizvoda Bosne i Hercegovine, zatim slijedi potrošnja države, dok bruto investicije u slučaju BiH imaju neznačajni udio. Bitno je naglasiti da su stvarne vrijednosti i ovdje vjerojatno znatno niže, posebice u slučaju varijable kućanstva, s obzirom na visoke koeficijente korelacije prvog reda.

3.3. Pregled sadašnje gospodarske situacije u Bosni i Hercegovini

Agencija za statistiku BiH navodi da je u 2019. godini izvoz smanjen za 3,4% u odnosu na 2018. godinu, dok je uvoz porastao za 1,2%. U 2019. godini deficit međunarodne trgovine iznosi 8,6 milijardi KM, a uvoz je pokriven izvozom u omjeru od 58,9%. Stalni vanjskotrgovinski deficit prisutan je zbog kontinuirano niske konkurentnosti domaćeg gospodarstva, izostanka pravne države, neadekvatnog funkcioniranja institucija, nepostojanja konkretnih ekonomskih strategija i nestabilnog političkog okruženja. Vanjskotrgovinski deficit

smanjuje rast BDP-a, a s druge strane potiče visoku nezaposlenost (Agencija za statistiku BiH, 2023).

Tako, BiH se nalazi na 90. mjestu liste *Doing Business*, a izvještaj o globalnoj konkurentnosti stavlja je na 92. mjesto. Na istom je mjestu i po indeksu ekonomskih sloboda. Svi navedeni podaci se odnose na 2019. godinu i odašilju snažan signal potencijalnim investitorima o nezdravom tržištu i nepoticajnom okruženju za investicijski kapital (Svjetska Banka, 2020). Konkurentnost gospodarstva uvjetuje konkurentnost izvoza, što pak u konačnici određuje vanjskotrgovinski deficit zemlje, dok je uvoz determinantna potreba domaćeg tržišta, kako gospodarstva, tako i građana. Najveći dio domaćih poduzeća ima do 10 zaposlenih, što otežava razvitak konkurentnog izvoznog proizvoda; značajna iznimka su visoko specijalizirani proizvodi ili proizvodi u malim serijama. Iako među ekonomistima nema konsenzusa o efektima stalnog vanjskotrgovinskog deficita, u svakom slučaju, rast izvoza stvarao bi nova radna mjesta i poticao gospodarski rast.

Ekonomska situacija u Bosni i Hercegovini trenutno nije zadovoljavajuća, pri čemu se može reći da se zemlja suočava s ozbiljnim ekonomskim izazovima. Ova situacija proizlazi iz nepovoljnog okruženja za ekonomski rast i razvoj te iz prekomjerne javne potrošnje koja opterećuje gospodarstvo. Ključni problemi uključuju visoku stopu nezaposlenosti, prezaduženost, glomaznu administraciju i javnu potrošnju. Dodatno, Bosna i Hercegovina ulaže manje od 1% BDP-a u znanost i istraživanje, što je znatno ispod europskog prosjeka. Bez adekvatnih ulaganja u znanje, inovacije i tehnološki razvoj, značajan i održiv ekonomski rast nije moguć (Jovičić, 2016; Svjetska Banka, 2020).

Kao dokaz u prilog toj tezi nameće se model Paula Romera, koji naglašava ključnu ulogu znanja i ideja u ekonomskom rastu, te koji je autoru, profesoru na Sveučilištu New York i bivšem glavnom ekonomistu Svjetske banke donio Nobelovu nagradu 2018. godine. Romer znanost koncipira kao motor ekonomskog rasta i prosperiteta te je objasnio kako postići dugoročno održiv rast svjetske ekonomije kroz svoj model endogene teorije rasta. Ovaj pristup je posebno relevantan za zemlje u razvoju, gdje su resursi i kapital ograničeni, dok su znanje i ideje funkcionalno neograničeni. Dakle, najbolja prilika za prosperitet i ekonomski napredak nerazvijenih zemalja leži u međunarodnoj trgovini, koja omogućuje razmjenu postojećih ideja (Jones, 2019).

Odgovornost za taj problem gospodarstva BiH, uz globalno usporavanje i recesiju, snose nadležne vladine agencije koje su stvorile vrlo nepovoljnu poslovnu klimu i obeshrabrile domaće proizvođače da zauzimaju jednaku ulogu na domaćem i međunarodnom tržištu. Ključni problemi ostaju niska razina potražnje, izvozno nekonkurentna proizvodnja te loša struktura izvoza.

Usto, nekoliko godina zaredom smanjuje se priljev inozemnih investicija jer strani ulagači za poslovanje i dalje rijetko odabiru Bosnu i Hercegovinu, a brz pad priljeva stranih ulaganja drastično se reflektira na gospodarstvo kroz velik broj nezaposlenih, koji je dosegao brojku od oko 570 000 ljudi. U izvješću Europske komisije o gospodarstvima država zapadnog Balkana navodi se da je stopa nezaposlenosti u BiH 2014. godine iznosila 45%, vanjski dug bio je veći od 30% BDP-a, dok je deficit iznosio gotovo 300 milijuna eura. BiH ima značajne izvore energije, industrijsko naslijeđe, prerađivačku industriju, a kao mala otvorena ekonomija može ostvariti pun gospodarski potencijal integracijom s regionalnim tržištima. No, postojeći resursi neefikasno se koriste kako u javnim, tako i u privatnim poduzećima, zbog čega nije ostvarena ni održiva energetska efikasnost. Prema većini indikatora poslovnog okruženja, BiH zaostaje za drugim zemljama regije i susjednim državama. Uz slabu domaću potražnju izostale su i institucionalne reforme državne uprave (Nakić, 2013).

Osim toga, kontinuirano se bilježi povećan trend odlaska mladih u inozemstvo. „Druga alarmantna statistika je da je 151.101 osoba napustila BiH između sredine 2013. i kraja 2017. godine, od čega 68.068 iz FBiH, 68.278 iz RS-a i 14.755 iz distrikta Brčko. U tome razdoblju najviše se građana odselilo iz Unsko-sanskoga kantona (18 110), zatim Tuzlanskoga kantona (8 252) te Livanjskoga kantona (7 053), dok je najbolja situacija u Bosansko-podrinjskom kantonu, koji je od srpnja 2013. godine ostao bez 623 stanovnika. Samo u tijeku 2017. godine je BiH napustilo 35 377 osoba, od čega FBiH 18 564, RS 13 313, a Brčko Distrikt 3 500“ (Poslovne novine.ba, 2018).

Također, vanjski sektor BiH karakterizira visok stupanj otvorenosti gospodarstva, a posljedica toga jest velik trgovinski deficit. Gospodarski rast i razvoj Bosne i Hercegovine suočava se s brojnim zaprekama, primjerice s nedostatkom adekvatne podrške financijskih institucija, vladinih institucija i javnosti gospodarskom sektoru, nedostatkom podrške privatnom

poduzetništvu onih organizacija i institucija kojima je to primarna zadaća, nedovoljno razvijenim kapacitetima malih i srednjih poduzeća.

Nestabilna država na pragu EU-a mora prihvatiti nove poslovne modele i komunikacijske tehnologije da bi iskoristila komparativne prednosti odličnog geopolitičkog položaja i industrijske tradicije te energetske potencijal. S druge strane, njezina je budućnost najblaže rečeno neizvjesna. BiH nije nacionalna država, nego država triju konstitutivnih naroda. Ne može biti ni građanska država ako je pod stranačkom, vjerskom ili nacionalnom čizmom te nije u stanju pružiti ravnopravnost svim svojim građanima. U slučaju BiH građanska je država za Bošnjake put u islamsku državu, za Hrvate nastavak majorizacije, a za Srbe gašenje Republike Srpske. Bosna i Hercegovina nije ni unitarna zbog same strukture države, to jest RS, DB i FBiH, a upitna je i njezina samostalnost zbog Visokog predstavnika, međunarodne zajednice kao tutora te Beograda, Zagreba i Istanbula kao nade, utjehe ili amaneta. Daytonski kompromis ravnoteže tri konstitutivna naroda već duže vrijeme nije na snazi. Najveći uteg je zasigurno i u samom Sporazumu kojim je jedan narod dobio svoj entitet, a druga dva ga nemaju tj. imaju zajednički. BiH prije svega mora opstati kao pravna, a ne arbitrarna država, stoga je, prema našem mišljenju, ekonomska konvergencija prema razvijenima, ispunjavanje još četrnaest prioriteta koje je postavila Europska komisija kao uvjet za kandidacijski status pristupanja EU-u te potom i članstvo jedino izgledno rješenje opstanka kao države tri konstitutivna naroda, napretka društva i gospodarskog razvoja.

Stoga, čini se opravdano zaključiti kako Bosna i Hercegovina mora diversificirati svoje gospodarstvo te temeljiti razvoj na novim tehnologijama koje omogućuju proizvodnju s većom dodanom vrijednošću. Malo domaće tržište valja orijentirati prema izvozu i iskoristiti komparativne prednosti svog gospodarstva. Proizvodnja dodaje vrijednost, dok poduzetništvo generira ideje temeljene na iskustvu, znanju i obrazovanju. Ključ, dakle, nije u vlasništvu, već u učinkovitim upravljanju i održivom razvoju. Nakon ratnih razaranja i godina lošeg upravljanja, privatizacije bez funkcionalne pravne države, opsežne birokracije i spore administracije, te političke nestabilnosti bez jasne vizije i strategije razvoja, bosanskohercegovačko gospodarstvo treba se reindustrijalizirati. To je preduvjet za digitalizaciju, automatizaciju i robotizaciju, koji su nužni za gospodarski rast i razvoj. Inovacije, nove tehnologije, moderni poslovni modeli, IT i komunikacijske tehnologije predstavljaju smjer kojim bi se gospodarstvo Bosne i Hercegovine trebalo kretati neopterećeno dnevnom

politikom i prošlošću, krenuti u poslovni svijet bez granica, gdje se vlastiti kibernetički teritorij ne brani oružjem već informacijom.

3.4. Liberalizacija vanjskotrgovinskog sustava BiH

Sama činjenica da je tržište Bosne i Hercegovine izraženo ograničene veličine ukazuje na potrebu usvajanja programa liberalne vanjskotrgovinske politike. Daljnja liberalizacija međunarodnog mehanizma razmjene u regiji trebala bi ostati prioritet za BiH, zajedno s razvojem uvjeta za ulazak na EU tržište. Nužno je i učvrstiti vezu između diplomacije i vanjskotrgovinske politike Bosne i Hercegovine. „Više nije dovoljna klasična diplomacija kao način oblikovanja međunarodno-pravne političke suverenosti“ (Radošević, 2002: 1074), već je u današnjem vremenu nužna „kombinacija klasične političke diplomacije i gospodarske prodornosti, usmjerenosti na razvijanje dobrih gospodarskih odnosa u sklopu dobrih bilateralnih političkih odnosa. Dakle, važna je diplomacija koja političke prednosti pretvara u gospodarske dobitke“ (Bilandžić i Barun, 2013: 80).

Aktivnosti u vezi sa zaključivanjem bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini sa zemljama jugoistočne Europe, kao i niz aktivnosti na pokretanju rasprava o pristupanju BiH Svjetskoj trgovinskoj organizaciji dio su mehanizma liberalizacije međunarodnog trgovinskog sustava BiH. Pregovori o tim aktivnostima počeli su tek onda kada su ostvareni minimalni uvjeti za njihovu realizaciju. Godine 2000. pregovaralo se o bilateralnom sporazumu o slobodnoj trgovini sa zemljama bivše Jugoslavije i drugim zemljama jugoistočne Europe, a prvi je sporazum o slobodnoj trgovini potpisan s Hrvatskom. Ugovori o slobodnoj trgovini zaključeni su sljedećim kronološkim redom (Čaušević, 2005):

1. „Ugovor o slobodnoj trgovini između Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske potpisan je u Zagrebu 19. prosinca 2000. godine“ (ratificiran 19. studenoga 2004., „Sl. glasnik BiH“, 11/04).
2. „Ugovor o slobodnoj trgovini između Bosne i Hercegovine i Republike Slovenije potpisan je 3. listopada 2001.“ (ratificiran – „Sl. glasnik BiH“, 9/02).
3. „Sporazum o slobodnoj trgovini između Bosne i Hercegovine i Savezne vlade SR

- Jugoslavije potpisan je 01. veljače 2002. godine“ (ratificiran – „Sl. glasnik BiH“, 4/02).
4. „Ugovor o slobodnoj trgovini između Bosne i Hercegovine i Republike Makedonije potpisan je 20. travnja 2002. godine“ (ratificiran – „Sl. glasnik BiH“, 9/03).
 5. „CEFTA je Sporazum o slobodnoj trgovini srednje Europe. Osnovni ciljevi CEFTA-e su: usklađivanje razvoja gospodarskih odnosa, osiguranje istovjetnog trgovinskog tretmana te uklanjanje trgovinskih zapreka među zemljama potpisnicama.“ BiH ga je potpisala krajem 2006. godine u Bukureštu. Tim činom stvorile su se šanse za jaču vanjskotrgovinsku suradnju i liberalizaciju trgovine s članicama (Srbija, Sjeverna Makedonija, Kosovo, Albanija, Moldavija i Crna Gora).

Još jednom valja istaknuti činjenicu da je tržište Bosne i Hercegovine malo u usporedbi s drugim konkurentnim tržištima, iz kojeg je razloga nužno provoditi liberalnu vanjskotrgovinsku politiku. Daljnja liberalizacija vanjskotrgovinskog sustava u regiji treba ostati jedan od prioriteta BiH, s posebnim naglaskom na integraciju u tržište Europske unije. Prema tome, ključne zadaće koje treba ispuniti učinkovitim vanjskotrgovinskim sustavom su (Europska komisija, 2003):

1. Smanjenje trgovinskog deficita - kako bi se uspostavila makroekonomska stabilnost i povećao izvoz te kako bi monetarna politika mogla funkcionirati po načelima valutnoga odbora, nužno je održavati liberalni vanjskotrgovinski sustav.
2. Ubrzanje gospodarskog razvoja zemlje - većina stručnjaka slaže se da slobodna trgovina ubrzava gospodarski razvoj. Međutim, ima i onih koji se pitaju doprinosi li porast međunarodne trgovine učinkovitim smanjenju siromaštva u većem dijelu svijeta.
3. Jačanje kvalitete i konkurentnosti domaće proizvodnje - konkurencija inozemnih proizvoda dovela je do poboljšanja kvalitete i unaprjeđenja konkurentnosti BiH proizvodnje na međunarodnom tržištu. To je potaknulo proizvodnju roba i izvoz, kao što su pokazala iskustva zemalja s liberalnim sustavom u vanjskoj trgovini te iskustva ostalih država u tranziciji.
4. Stimuliranje priljeva inozemnih investicija - roba proizvedena u BiH plasira se na tržište mnogih zemalja; stupanj izvozne diversifikacije višestruko je povećan (nekoliko milijuna potrošača) zahvaljujući bilateralnim sporazumima o slobodnoj trgovini, što bi u budućnosti trebalo stimulirati inozemne investitore na ulaganje u Bosnu i Hercegovinu. Rezultat povećanih investicija vodi ostvarivanju većih stopa rasta izvoza.

5. Ubrzanje integracije BiH u EU i WTO - u skladu s naputcima Europske komisije (2003), osiguravanje slobodnog kretanja robe jedan je od glavnih ciljeva sporazuma o pridruživanju Europskoj uniji. U okviru SAA-a (Stabilisation and Association Agreement) koji je BiH potpisala 16. lipnja 2008. treba postupno uspostaviti slobodnu trgovinsku zonu s Europskom unijom tijekom razdoblja koje će biti određeno u pregovorima. Slobodna trgovinska zona treba biti u skladu s relevantnim odredbama WTO-a. Posebno, BiH mora ukinuti sva kvantitativna ograničenja ili mjere koje imaju isto djelovanje te progresivno ukinuti carine u trgovinskoj razmjeni s Europskom unijom, pri čemu carinska služba Bosne i Hercegovine mora biti sposobna nadzirati i štiti trgovinski sustav. (Europska komisija, 2003). Provedbom Sporazuma stvoren je okvir za blisku suradnju na gospodarskom, političkom i trgovinskom planu na putu prema članstvu u EU.

3.5. Posljedice globalizacije i značaj trgovinske politike

Današnje vrijeme obilježava snažan razvoj i razmjena informacija, kapitala, proizvoda i usluga. Globalizacija se doživljava kao svijet bez granica, a razvoj interneta i komunikacijskih tehnologija omogućava virtualan pristup, trenutnu dostupnost informacija i uključenost u poslovne procese koji se odvijaju u svim dijelovima svijeta (Bedeković i Golub, 2011). Ubrzan razvoj informacijskih tehnologija doprinio je približavanju dalekih zemalja, brisanju granica, skraćivanju vremena potrebnog za razvoj proizvoda te velikoj brzini poslovnih transakcija.

Nemoguće je poreći kako je globalizacija značajno utjecala na globalnu društvenu ravnotežu, prvenstveno zbog svjetske međuovisnosti u ekonomskim, političkim i kulturnim aspektima. Ipak, čini se kako globalizacija stvara globalne pobjednike i gubitnike, jer su zemlje koje su prve prihvatile globalizacijske procese kroz uspješnu trgovinsku politiku, uglavnom moćne i visokorazvijene (Bedeković i Golub, 2011). Pitanje koje se postavlja jest je li „globalno selo“ sigurnije, zdravije i pogodnije za život u usporedbi s državom koja je politički, tradicijski, kulturno i ekonomski zatvorena unutar svojih granica?

Osim već poznatih problema, kao što su neproporcionalan rast stanovništva u nerazvijenim područjima, degradacija okoliša, klimatske promjene, ekonomska mobilnost, povećana ekonomska nesigurnost, deregulacija socijalnog sektora i evolucijski položaj države, pojavili su se i novi izazovi u globalnom kontekstu. To uključuje globalizaciju tržišta usmjerenu na ekonomsku i finansijsku konvergenciju, jačanje nacionalnih skupina i transnacionalnih korporacija koje ograničavaju državne monopole nad kulturom i proizvodnjom, te produbljivanje jaza između bogatih i siromašnih na nacionalnoj i globalnoj razini (Bedeković i Golub, 2011).

Globalizaciju, prema tome, treba prihvatiti kao izazov zbog mogućnosti koje nudi u vidu ekonomskog razvoja, rasta i blagostanja. Budućnost izvoznih domaćih kompanija ovisi o sposobnosti stvaranja konkurentskih prednosti na tržištu Bosne i Hercegovine kao dijela globalnog tržišta, ali i na globalnom tržištu u cjelini. Proces globalizacije jest višedimenzionalan, što znači da uključuje cjelokupni proces modernizacije; iako je globalizacija uzrokovala mnoge probleme i negativne učinke, ona istovremeno doprinosi rješavanju problema i minimiziranju njihovih negativnih posljedica. Rast svjetskog tržišta i međunarodne trgovine, stvaranje globalnih kompanija, povećano kolanje kapitala, rast stranih ulaganja te razvoj i šira dostupnost novih tehnologija diljem planete, kao neki od najvažnijih rezultata globalizacije, doveli su do većeg i težeg zagađenja okoliša. Međutim, iz same globalizacije proizlaze i rješenja, dobre prakse i naputci usmjereni prema tim problemima (Bedeković i Golub, 2011). Zbog jednostavnijeg pregleda, u Tablici 35 sistematizirane su odabrani pozitivni i negativni aspekti globalizacije.

Tablica 35. *Odabrane pozitivne i negativne posljedice globalizacije*

POZITIVNE POSLJEDICE GLOBALIZACIJE	NEGATIVNE POSLJEDICE GLOBALIZACIJE
Otvaranje međunarodne trgovine.	Bruto društveni proizvod razvijenih država razlikuje se po nekoliko desetina puta od BDP-a nerazvijenih zemalja.
Životni vijek ljudi se produljio s obzirom na razvoj znanosti i zdravstvene zaštite.	Sedmina svjetske populacije i dalje nema pristup pitkoj vodi.
Povećanje međuovisnosti između država, pojava, procesa i sl.	Globalna gospodarska kriza nesagledivih razmjera od kojih se neke države i velike svjetske institucije još uvijek oporavljaju.
Povećanje povezanosti među ljudima iskazano kroz razne vidove humanitarnih akcija i pomoći širom svijeta.	U nerazvijenim zemljama ljudi i dalje umiru od bolesti koje može izliječiti najobičniji antibiotik.
Razvijena svijest o vlastitim i tuđim problemima, kao i pružanje pomoći i solidariziranje s potrebitima.	Dužničko ropstvo zemalja u razvoju

Kako ističe Lončar (2005), svijet je neminovno bogatiji nego što je ikad bio, a tehnologija i dalje neprestano napreduje. Nažalost, mnogima globalizacija još uvijek nije donijela pozitivne rezultate – razlike među zemljama svijeta sada su vidljivije nego ikada. Stoga je globalizaciju teško klasificirati kao jednostavno pozitivnu ili negativnu, jer se ona sastoji od različitih dimenzija koje se moraju definirati svaka za sebe.

Dostupnost resursa i vladine politike usmjerene na poboljšanje učinkovitosti njihovog korištenja značajno utječu na gospodarski rast i razvoj, pri čemu trgovinska politika ima posebno snažan učinak. Međunarodna trgovinska politika obuhvaća skup instrumenata i mjera koje država koristi za postizanje specifičnih ciljeva u ekonomskim odnosima s drugim državama, osobito u vanjskoj trgovini.

Kao što je u radu višekratno istaknuto, cilj svake zemlje je postići opću ravnotežu i povećati razinu zadovoljenja potreba svog stanovništva. Ti se ciljevi mogu podijeliti na kratkoročne i dugoročne. Kratkoročni ciljevi uključuju visoku zaposlenost, nisku stopu inflacije i poboljšanje platne bilance. Dugoročni ciljevi su, primjerice, visok gospodarski rast, bolja alokacija resursa,

bolje zadovoljenje potreba, pravednija raspodjela dohotka, učinkovita konkurencija stabilnost gospodarske strukture (Škufljić i Vlahinić-Dizdarević, 2001). Ciljevi trgovinske politike mogu se realizirati ovim mjerama i instrumentima (Trošt, 1993: 140):

- Vanjskotrgovinskim instrumentima: carinama, premijama, kontingentima, vanjskotrgovinskim dozvolama, zabranama i drugim vanjskotrgovinskim sustavima,
- valutnim instrumentima: devalvacijom, revalvacijom, deprecijacijom, aprecijacijom, inflacijom i deflacijom, stvarnom, precijenjenom i procijenjenom vrijednošću valute,
- deviznim instrumentima: reguliranjem međudržavnog prijenosa novca, kapitala i potraživanja i obveza po različitim osnovama, uređenjem deviznog poslovanja i sl.,
- drugim unutarnjim gospodarskim instrumentima: porezima i doprinosima, kamatnom i eskontnom politikom, politikom cijena, kreditnom politikom, investicijskom politikom, ali i svim ostalim instrumentima kojima država djeluje na proizvodnju i uvjete za gospodarsku suradnju s inozemstvom

Zemlje u tranziciji mogu ostati van međunarodnog tržišta ali bez mogućnosti ubrzanog razvoja, ili mogu prihvatiti globalizaciju kao sredstvo geopolitičkog i društvenog inženjeringa s pratećim rizikom gubitka političke i gospodarske samostalnosti. Čini se da je u duhu vremena postalo uvriježeno mišljenje kako globalizacija stvara svjetske lidere i marginalizirane subjekte, pri čemu tek nekolicina prosperira nauštrb većine, što je mišljenje temeljeno na jednoj od njenih stvarnih posljedica, s obzirom na to da brojne nacije gube nekadašnje ekonomske moći.

Ipak, globalizaciju je potrebno sagledati kao izazov koji nudi mogućnosti za ekonomski razvoj, rast i blagostanje, ali istovremeno biti svjestan ograničenja i mogućih neželjenih posljedica (Lončar, 2005).

Vanjskotrgovinska politika uvelike ovisi o globalizaciji koja u međunarodnoj trgovini utječe na trgovinske strategije, ekonomski rast, strukturalne promjene, obrazovanje, transfer tehnologije i kapitala. Kako bi proizvodi i usluge bili konkurentniji na međunarodnom tržištu, trgovinska politika mora se bazirati na inovacijama, financijskoj podršci države i poslovnih banaka, IT infrastrukturi i digitalnoj transformaciji društva u cjelini. Razvijene zemlje čuvaju i brane svoje napredne tehnologije sve do tzv. „tehnološkog nacionalizma“ koji ruši tradicionalne liberalne modele trgovinske politike. Takvi postupci potiču trgovinsku politiku na deglobalizaciju kroz uvođenje zaštitnih, protekcionističkih mjera i raznih carinskih barijera.

3.1. Povijesni razvoj diplomacije

Povijesni razvoj diplomacije moguće je pratiti sve do drevnih civilizacija. Kroz povijesna razdoblja diplomacija se usavršavala i prilagođavala u skladu sa zahtjevima i izazovima datog vremena. Iako se sama ideja diplomacije mijenjala tijekom tisućljeća, njezin temeljni cilj ostao je isti: olakšati komunikaciju, pregovore i suradnju između država i drugih aktera. Najraniji dokazi postojanja diplomacije mogu se pronaći u drevnoj Mezopotamiji, gdje su sumerski gradovi-države koristili diplomatske izaslanike za uspostavljanje i održavanje miroljubivih odnosa sa svojim susjedima. Ti su gradovi-države također koristili izaslanike za rješavanje sporova između sebe i svojih susjeda. Do vremena Akadskog Carstva (oko 2334. – 2154. pr. Kr.), diplomacija je postala važan alat za osiguravanje saveza, promicanje trgovine i rješavanje sporova. Ova praksa se proširila po cijeloj regiji (Liverani, 2001).

Kada je riječ o upravljanju Egipatskim Carstvom u antičko doba, diplomacija je bila iznimno važna komponenta. Faraoni starog Egipta održavali su diplomatske odnose s vladarima drugih država razmjenom veleposlanika i izaslanika. Već u 14. stoljeću prije Krista egipatski diplomati su se dopisivali sa svojim hetitskim kolegama, o čemu svjedoče pisma iz Amarne (Moran, 1992).

Umijeće diplomacije bilo je bitno za funkcioniranje međunarodnih odnosa u staroj Grčkoj. Polisi su slali veleposlanike kako bi riješili sporove, pregovarali o trgovačkim poslovima i savezima te raspravljali o trgovačkim sporazumima. Rani primjer diplomatske koalicije je formiranje Helenskog saveza tijekom Perzijskih ratova (Hornblower, 2002). Važno je spomenuti i 449. godinu pr. Kr. kad je atenski veleposlanik Kalija s perzijskim kraljem Artaksereksom I. sklopio mir nakon polustoljetnih Grčko-perzijskih ratova.

Uspon Rimske Republike, a kasnije i Rimskog Carstva, rezultirao je složenijim diplomatskim okruženjem jer je Rim pokušavao upravljati golemim teritorijima i različitim subjektima pod svojom kontrolom (Eckstein, 2006).

Kao rezultat feudalne strukture koja je postojala u europskom društvu tijekom srednjeg vijeka, diplomacija se razvila u nove oblike. Monarsi i drugi visokorangirani plemići često su u diplomatske misije slali izaslanike zadužene za pregovore o brakovima, savezima i drugim državnim pitanjima (Hamilton i Langhorne, 1995). Kako je Katolička crkva širila svoju sferu

utjecaja, papa je također slao izaslanike po cijelom svijetu da posreduju u sukobima i utvrde papin autoritet, što je povećalo značaj papinske diplomacije (Mattingly, 1955).

Nadalje, uspon rezidentnih veleposlanika tijekom renesanse bio je značajan napredak koji je signalizirao početak pomaka, od *ad hoc* diplomacije prema institucionaliziranoj metodi vođenja međunarodnih odnosa (Mattingly, 1955). Uspostava stalnih diplomatskih misija pri europskim dvorovima omogućila je državama da dvosmjerne kanale komunikacije održavaju otvorenima. U ovom razdoblju također je došlo do uspona utjecajnih diplomata poput Niccola Machiavellija, koji je značajno pridonio razumijevanju diplomacije kao umjetnosti i znanosti kroz opsežne spise koje je objavio na tu temu tijekom renesanse.

Tijekom 17. i 18. stoljeća počeo se oblikovati moderni diplomatski sustav kakav se danas poznaje, u čemu Vestfalski mir (1648) poslužio kao prekretnica u razvoju međunarodne diplomacije (Osiander, 2001). Bečki kongres (1814. – 1815.) bio je ključan za daljnje usavršavanje diplomatskog sustava uspostavljanjem normi i pravila koja određuju vođenje diplomacije. Neke od tih normi i pravila uključuju nepovredivost diplomatske korespondencije, kao i imunitet za diplomatsko osoblje (Schroeder, 1994).

Praksa diplomacije doživjela je daljnje značajne promjene tijekom 20. stoljeća kao rezultat pojave novih međunarodnih organizacija, progresije tehnološkog napretka i uspona nedržavnih aktera. Prvi pokušaj uspostavljanja globalnog diplomatskog foruma u svrhu posredovanja u rješavanju međunarodnih sukoba učinjen je 1920. godine osnivanjem Lige naroda. Iako u konačnici neuspješna u ostvarenju osnovnog cilja, sprečavanja početka Drugog svjetskog rata, Ujedinjeni narodi (kao izravan idejni nasljednik Lige naroda) igrali su ključnu ulogu u diplomaciji otkako su utemeljeni 1945. godine. Ujedinjeni narodi pružili su državama diljem svijeta platformu za suočavanje sa zajedničkim izazovima i pregovaranje rješenja za globalna pitanja (Roberts i Kingsbury, 1988).

Osnivanje brojnih međunarodnih organizacija poput Svjetske trgovinske organizacije, Međunarodnog monetarnog fonda i Europske unije bilo je odlučujuće obilježje ekspanzije multilateralne diplomacije kroz 20. i 21. stoljeće. Te su se organizacije pojavile kao ključni akteri u polju diplomacije, igrajući ulogu koja olakšava suradnju i pregovore o širokom spektru

pitanja, uključujući klimatske promjene, ljudska prava te međunarodnu trgovinu i financije (Cooper, Hocking i Maley, 2008).

Svakako, napredak tehnologije značajno je utjecao na područje diplomacije. Pojava modernih komunikacijskih tehnologija, poput električnog telegrafa i telefona u 19. stoljeću te masovnih medija i interneta u 20. stoljeću, dramatično je povećala brzinu i doseg diplomatske komunikacije, omogućujući državama da se uključe u pregovore u stvarnom vremenu i koordiniraju svoje odgovore na globalne krize (Hocking i Melisen, 2015). Krajolik diplomacije dodatno je izmijenjen porastom društvenih medija, koji su omogućili vladama, diplomatima i nedržavnim akterima da izravno komuniciraju s ljudima diljem svijeta, oblikujući tako javno mišljenje i potičući digitalnu diplomaciju.

Širenje utjecaja nedržavnih aktera u područje diplomacije, u obliku multinacionalnih korporacija i nevladinih organizacija, rezultiralo je pojavljivanjem dodatnog sloja složenosti diplomatskog procesa. Oni sudjeluju u raznim oblicima diplomacije, uključujući diplomaciju više dionika i diplomaciju praćenja dvaju aktera (uključujući kombinaciju državnih i nedržavnih aktera). Njihova uključenost u međunarodne pregovore i zagovaranje proširila je opseg i doseg diplomacije izvan tradicionalnih međudržavnih interakcija.

U posljednjim desetljećima, međunarodni izazovi poput klimatskih promjena, terorizma i pandemije COVID-19 dodatno su istaknuli važnost učinkovite diplomacije u kontekstu rješavanja zajedničkih problema. Ova pitanja zahtijevaju pristup koji je i koordiniran i multilateralan, koji naglašava stalnu važnost diplomacije kao alata za poticanje suradnje i izgradnju konsenzusa među različitim akterima.

3.1.1. Novorazvijeni tipovi diplomatskog djelovanja

U suvremenom diplomatskom djelovanju razvijeni su novi tipovi prakse kao odgovora na izazove globalizacije i ubrzanog tehnološkog razvoja. Javna diplomacija već je sad značajno obilježila 21. stoljeće. Instrument je postizanja „meke premoći“ u oblikovanju mišljenja o svojoj zemlji globalno i u realnom vremenu. Često ju se poistovjećuje s odnosima s javnošću jer svoje ciljeve ostvaruje putem medija, nevladinih udruga, novinara, urednika, kreatora javnog

mnijenja, slavni ljudi iz kulture, sporta, glazbe i slično. Ciljevi su joj svakako i politički i gospodarski, no uvijeni u borbu za demokraciju, ljudska prava i slobode (Nye, 2019).

Kad bi se istakao jedan tvorac javne diplomacije, to bi svakako morale biti Sjedinjene Američke Države. Često spominjana „amerikanizacija“, odnosno nametanje američkog načina života ili sustava vrijednosti, godinama se provodi putem filmske i glazbene industrije, medija, multinacionalnih kompanija i pratećih brendova. Javna diplomacija koristi sva sredstva masovnog komuniciranja u svrhu stvaranja poželjne slike o državi, naciji, kulturi i načelnom imidžu svoje gospodarske politike, uz znatan oprez usmjeren prema izbjegavanju marketinških, promotivnih ili propagandnih konotacija (Cull, 2009; Snow, 2012). Danas se strategije vanjskih politika sve više prilagođavaju gospodarskom, a sve manje političkom planu. Od diplomata se traži da intenzivno rade na modeliranju javnog mišljenja, diplomat novog doba je svojevrsni menadžer odnosa s javnošću u ime zemlje koju predstavlja. Pritom je važno napomenuti kako je pozadinska svrha javne diplomacije postizanje pozitivnog efekta na unutarnju politiku i gospodarstvo, potpora vlastitoj politici, globalnim idejama te valoriziranje poduzeća i njihove djelatnosti.

Kao što je prethodno natuknuto, jedan od ključnih trendova u suvremenom diplomatskom djelovanju je digitalna diplomacija, koja koristi suvremene tehnologije za komunikaciju i koordinaciju među državama. Ovaj pristup omogućuje brži i transparentniji tok informacija, dok istovremeno otvara nove kanale komunikacije između država (Nye, 2019). Digitalna diplomacija predstavlja integraciju digitalnih tehnologija i internetskih alata u diplomatske strategije i komunikacijske procese, kako bi se poboljšala komunikacija, koordinacija i suradnja među državama. U suvremenom diplomatskom djelovanju, digitalna diplomacija postaje sve važnija zbog brzog razvoja tehnologije i pojačane povezanosti globalnog društva. Digitalna diplomacija koristi razne internetske platforme i alate, kao što su društvene mreže, blogovi, video konferencije i e-mail komunikacija (Bjola i Holmes, 2015). Ovi kanali omogućuju brži i transparentniji tok informacija, što može dovesti do boljeg razumijevanja između država i njihovih građana. Također, digitalna diplomacija omogućuje širenje informacija o državnim politikama i inicijativama na globalnoj razini, čime se povećava vidljivost i utjecaj država u međunarodnoj areni.

Jedan od ključnih aspekata digitalne diplomacije je upotreba društvenih medija za izgradnju međunarodnih odnosa i promicanje dijaloga između država. Diplomati i državni dužnosnici sve više koriste društvene mreže, poput Twittera, Facebooka i Instagrama kako bi komunicirali s kolegama, građanima i međunarodnom zajednicom (Bjola i Holmes, 2015). Ovi kanali pružaju priliku za izravan i brz dijalog, što može dovesti do boljeg razumijevanja različitih perspektiva i olakšavanja konstruktivnih rasprava. Digitalna diplomacija također omogućuje diplomatskim službama da prate i analiziraju globalne trendove, te da bolje razumiju mišljenja i potrebe lokalnih zajednica (Seib, 2012). Ovakav pristup omogućuje pravovremeno reagiranje na krizne situacije i poboljšanje strategija za rješavanje međunarodnih problema.

Osim dosad navedenih, paradiplomacija je još jedan novorazvijeni oblik diplomatskog djelovanja koji se sve više koristi kako bi se olakšalo regionalno i međunarodno povezivanje. Paradiplomacija se odnosi na aktivnosti lokalnih i regionalnih vlasti, kao što su gradovi i regije, koje se odvijaju izvan okvira strogo formalne državne diplomacije, ali imaju međunarodni domet i utjecaj. Paradiplomatske aktivnosti omogućuju lokalnim vlastima da izravno sudjeluju u međunarodnim odnosima, nadopunjujući i proširujući tradicionalne diplomatske kanale (Tavares, 2016).

Paradiplomacija se može očitovati kroz različite oblike, kao što su prekogranična suradnja, međugradska partnerstva, regionalne asocijacije i mreže, te sudjelovanje lokalnih vlasti u međunarodnim konferencijama i događanjima. Kao primarni ciljevi paradiplomatskih aktivnosti ističu se promicanje gospodarskog razvoja, zaštita kulturnog naslijeđa, razmjena znanja i iskustava te doprinos rješavanju globalnih problema, kao što su klimatske promjene, migracije i sigurnost (Tavares, 2016).

Paradiplomacija igra sve važniju ulogu u suvremenom diplomatskom djelovanju zbog procesa globalizacije, decentralizacije političke moći i rastuće važnosti lokalnih i regionalnih aktera u međunarodnim odnosima. Ovaj trend pogonjen je i sve većim prepoznavanjem važnosti urbanizacije, jer se svjetsko stanovništvo koncentrira u gradovima što dovodi do povećane potrebe za suradnjom i koordinacijom na lokalnoj i regionalnoj razini (Acuto i sur., 2017). Paradiplomacija nudi prilike za jačanje međunarodne suradnje i unapređenje lokalnih interesa u globalnom kontekstu. Lokalne vlasti mogu uspostaviti veze s inozemnim partnerima kako bi privukle investicije, razvile turizam, promovirale kulturnu razmjenu i potaknule održivi razvoj.

Također, paradiplomacija omogućuje razmjenu iskustava i znanja među lokalnim vlastima (Tavares, 2016).

Ekonomsko i komercijalno djelovanje također dobiva na značaju u suvremenoj diplomaciji. Ovaj oblik diplomatske aktivnosti obuhvaća promociju gospodarskih interesa države, privlačenje stranih ulaganja i jačanje međunarodne trgovine. Takve aktivnosti često se provode putem mreža gospodarskih savjetnika, bilateralnih gospodarskih komora te uspostavljanjem trgovinskih pregovora i sporazuma (Bayne i Woolcock, 2017). Ekonomsko i komercijalno djelovanje u suvremenoj diplomaciji odnosi se na napore koje države ulažu kako bi promovirale svoje gospodarske interese, privukle strane investicije, povećale izvoz te osnažile međunarodnu trgovinu i ekonomske odnose. U kontekstu globalizacije i ubrzanog ekonomskog razvoja, ekonomsko i komercijalno djelovanje postaje ključni instrument u međunarodnoj politici.

Kao takvo, ekonomsko i komercijalno djelovanje uključuje niz aktivnosti i inicijativa, poput pregovaranja o trgovinskim sporazumima, promicanja izvoza, privlačenja stranih ulaganja, razvoja ekonomskih partnerstava te sudjelovanja u međunarodnim gospodarskim forumima i organizacijama (Bayne i Woolcock, 2017).

3.1.2. Utjecaj masovnih komunikacija i novih informacijskih tehnologija

Sasvim je jasno kako je utjecaj masovnih komunikacija i novih informacijskih tehnologija na međunarodne odnose i diplomaciju sve veći (Castells, 2008). Razvoj interneta, društvenih medija i drugih digitalnih alata omogućava bržu i širu razmjenu informacija, ideja i mišljenja, što ima značajan utjecaj na način na koji države komuniciraju i surađuju s drugima. Ovaj utjecaj masovnih komunikacija i novih informacijskih tehnologija na međunarodne odnose i diplomaciju dovodi do novih oblika diplomatskog djelovanja, kao što je digitalna diplomacija, koja podrazumijeva upotrebu digitalnih alata i platformi u diplomatskoj komunikaciji (Bjola i Holmes, 2015).

Brza razmjena informacija i povećana transparentnost koju pružaju nove informacijske tehnologije mogu unaprijediti diplomatske napore u rješavanju globalnih problema. Diplomatske službe mogu koristiti digitalne alate za praćenje globalnih trendova, analizu mišljenja i potreba lokalnih zajednica, te za koordinaciju aktivnosti s drugim državama i

međunarodnim organizacijama. Povećani utjecaj masovnih komunikacija i novih informacijskih tehnologija također stvara izazove za međunarodne odnose i diplomaciju, kao što su širenje lažnih vijesti i dezinformacija, zaštita privatnosti i sigurnosti te mogući negativni učinci na diplomatske odnose zbog nesporazuma ili neprimjerenog korištenja digitalnih alata. Diplomatske službe moraju se prilagoditi ovim izazovima, razvijajući strategije za efikasno upravljanje informacijama, borbu protiv dezinformacija i očuvanje digitalne sigurnosti (Bjola i Holmes, 2015).

Isto tako, masovne komunikacije i nova informacijska tehnologija utječu na percepciju država i međunarodnih aktera u javnom mnijenju, što može dovesti do brzih promjena u međunarodnim odnosima (Castells, 2008). Države sve više moraju biti svjesne svoje digitalne reputacije, otiska i optike - načina na koji se njihovi postupci i politike percipiraju u globalnom kontekstu. Sukladno tome, neophodno je da diplomatske službe razvijaju vještine upravljanja svojim digitalnim identitetima kako bi ostvarile svoje ciljeve i zadržale povjerenje međunarodne zajednice (Bjola i Holmes, 2015).

Uzevši u obzir navedeno, diplomacija se mora kontinuirano prilagođavati i inovirati kako bi ostala učinkovita u doba masovnih komunikacija i novih informacijskih tehnologija. To uključuje razvoj novih diplomatskih praksi i alata, kao što su digitalna diplomacija, suradnja s nevladinim organizacijama i privatnim sektorom te usvajanje sveobuhvatnijih komunikacijskih strategija. Također, diplomatsko osoblje mora biti obučeno u upotrebi digitalnih alata i razumijevanju njihovih implikacija na međunarodne odnose kako bi učinkovito iskoristili nove tehnologije u svrhu promicanja dijaloga, suradnje i razumijevanja među državama (Hanson, 2012).

Uloga masovnih komunikacija i novih informacijskih tehnologija u međunarodnim odnosima i diplomaciji nastavit će rasti kako se tehnologija razvija i postaje sve dostupnija, te će i nadalje informirati nova pravila i način izražavanja u diplomaciji. To već sad zahtijeva stalnu prilagodbu i inovaciju diplomatskih praksi kako bi se osigurala njihova učinkovitost u globalnom okruženju koje se brzo mijenja.

4. GOSPODARSKA DIPLOMACIJA U GLOBALIZIRANOM SVIJETU

Globalizacija je, bez sumnje, pojava koja je već obilježila 21. stoljeće, a posljedice koje donosi brojne su, i najvažnije, nepovratne. Pojam i pojava globalizacije ne odnosi se samo na ekonomsku globalizaciju, već i na transformiranje životnih uvjeta i načina na ljudi diljem svijeta žive.

Gospodarska diplomacija, koja se bavi operativnim uslužnim djelatnostima baziranim na rastu izvoza i poticanjem izravnih inozemnih ulaganja, te koja se aktivno uključuje u rad međunarodnih gospodarskih organizacija, zauzela je značajno mjesto u promicanju domaćeg gospodarstva na međunarodnom tržištu i u široj diplomaciji. Cilj je gospodarske diplomacije prije svega promocija nacionalnog gospodarstva na svjetskom tržištu, poticanje izravnih inozemnih investicija, istraživanje tržišta i prikupljanje informacija za domaće izvoznike, zaštita državnih interesa u međunarodnim gospodarskim odnosima i vanjskotrgovinskoj suradnji te utvrđivanje mehanizama za njihovo provođenje (Bayne, 2011).

Prema Bayneu (2011), gospodarska je diplomacija proces, a ne stanje u kojem je obveza vlade jedne zemlje predstavljati nacionalne gospodarske kapacitete na međunarodnom planu, koristeći pritom tri razine. Prva razina odnosi se na zadatak vlade da predstavlja, podupire i štiti svoje nacionalne gospodarske subjekte tako što na najvišoj razini, u razgovorima s najvišim dužnosnicima zemalja, otvara pitanja predstavljanja svojih gospodarskih subjekata koji su prodrli ili kane prodrijeti na područje zemlje domaćina, a sve u svrhu optimizacije uvjeta za proizvodnju i plasman finalnih proizvoda. Nadalje, Radolović (2016) nadopunjuje prethodni navod tvrdeći kako se druga razina se odnosi na razgovore koje vlada mora poticati i tražiti s menadžmentom gospodarskih subjekata u trećim zemljama kako bi u izravnim kontaktima s određenim gospodarskim subjektima u inozemstvu zastupala svoje nacionalne subjekte u cilju dobivanja povoljnije pozicije od njihovih izravnih konkurenata. Treća se razina odnosi na zadatak vlade da aktivno sudjeluje na odlučujućim sastancima i skupštinama međunarodnih, međudržavnih organizacija zalažući se za svoje nacionalne gospodarske interese (Radolović, 2016).

Poduzeća, kompanije i organizacije kontinuirano teže za samostalnim i brzim pozicioniranjem na stranim tržištima, a gospodarska diplomacija te težnje mora podupirati informacijama i kontaktima. Sažeto formulirano, gospodarska diplomacija kombinacija je klasične diplomacije, ekonomske znanosti i teorije upravljanja, strategija i taktika za rad s međunarodnim saveznicima, odnosa s javnošću i prikupljanja znanja važnih za gospodarstvo zemlje ili poduzeća za ulazak na globalno tržište.

4.1. Definiranje i povijesni razvoj gospodarske diplomacije

Respektirajući različite perspektive i teorije međunarodnih odnosa trebamo prihvatiti činjenicu da interes oduvijek dominira svjetskom poviješću. Kada govorimo o počecima gospodarske diplomacije, mnogi autori spominju trgovački ugovor iz 2500. godine prije Krista između babilonskog kralja i egipatskog faraona. Svakako treba spomenuti i Dubrovačku Republiku koja je trgovačkim povlasticama u odnosu na druge države i carstva razvila zavidnu gospodarsku diplomaciju kao temelj države i opstojnosti. Prvi dokument u kojem se spominje Dubrovnik je trgovački sporazum s bosanskim banom Kulinom iz 1189. godine kojim se Dubrovčanima odobrava kretanje i slobodna trgovina u Bosni (Radošević, 2002)

U prošlosti je gospodarska diplomacija primarno pozicionirana u odnos s pitanjima iz područja pregovora oko tarifa i kvota na uvoz te ostalih uvjeta međudržavne trgovine. Danas ona pokriva mnogo širi spektar državnih propisa i postupaka koji utječu na međunarodnu razmjenu. Primjerice, ističu se zdravstveni standardi, sigurnost, okoliš i zaštita potrošača, preko propisa koji obuhvaćaju usluge kao što su bankarstvo, telekomunikacije, energetika i financije, sve do politike tržišnog natjecanja, imigracijsku politiku i poreze (Radošević, 2002).

4.1.1. Pojam diplomacije

Diplomacija se u literaturi često povezuje s kompetencijama, iskustvom, vještinama i metodama komuniciranja te se predstavlja kao sposobnost održavanja diplomatskih veza, pregovaranja i rješavanja kriznih situacija. Diplomacija se također može okarakterizirati kao vođenje državnih poslova na polju vanjske politike putem službene komunikacije s drugim subjektima međunarodnih odnosa (Jonsson, 2002). Prisutnost nacije u svjetskom diplomatskom

kontekstu uglavnom provodi tijelo Ministarstva vanjskih poslova i razna diplomatsko-konzularna predstavništva.

Mnogi znanstvenici diplomaciju često opisuju kao praksu s ciljem služenja državi u vanjskim poslovima. S druge strane, u neformalnom kontekstu i kao općeniti leksički koncept, diplomacija predstavlja način mirnog rješavanja nesporazuma i sporova (Jonsson, 2002). Kao instrumenta mirnog ostvarenja sporazuma, osnovne su vrijednosti diplomatskih kadrova smiren temperament, znanje stranih jezika, moć rasuđivanja, poznavanje politike i gospodarstva svoje zemlje i zemlje primateljice, široka politička kultura i opće obrazovanje, mudar i suzdržan karakter, znatiželjna narav. Krizman (1951) navodi da je riječ diplomacija grčkog korijena i označuje vještinu, spretnost, okretnost i snalažljivost u međudržavnim odnosima, dok s druge strane označava državne organe, odnosno organe diplomatske službe.

Prema većini dostupne literature o ustroju i vrstama diplomacije, ističu se četiri osnovna pristupa definiranju diplomacije. Sukladno prvom pristupu, diplomacija je istovjetna s vanjskom politikom; Hans Morgenthau, jedan od utemeljitelja znanosti o međunarodnim odnosima, smatra da je diplomacija istoznačna formuliranju i provođenju vanjske politike (Vukadinović, 2004). Drugi pristup izjednačava diplomaciju s tehnikama vanjske politike, odnosno, kako to kaže Jacques Chazelle, „Naziv diplomacija ... znači ukupnost sredstava i specifičnih aktivnosti koje koristi država u svojoj vanjskoj politici“ (Vukadinović, 2004, str. 84).

Prema trećem pristupu, diplomacija se izjednačava s međunarodnim pregovaranjem. Temeljeno na činjenici da je glavna zadaća diplomacije zapravo međunarodno pregovaranje, dolazimo do zaključka da ta funkcija objedinjuje sve ostale funkcije. Četvrti pristup smatra da je primarna uloga i interes diplomacije održavati blisku interakciju s vladama drugih zemalja te zastupati svoju zemlju i štititi njezina prava u drugim zemljama ili stranim tijelima, na međunarodnim konferencijama, forumima i međunarodnom tržištu. Drugačije rečeno, diplomacija je sredstvo kojim države diljem svijeta obavljaju svoje poslove na način da osiguraju mirne odnose. Glavni je zadatak pojedinačnih diplomatskih službi očuvanje interesa svojih zemalja u inozemstvu. To se odnosi i na promicanje političkih, ekonomskih, kulturnih ili znanstvenih odnosa, s obzirom na to da se radi o međunarodnoj obvezi obrane ljudskih prava ili mirnog rješavanja sporova (Cavelti, 2008).

Kao što je moguće iščitati, diplomacija se tumači na različite načine, primjerice kao vanjskopolitička aktivnost države u odnosu na druga pitanja međunarodnog prava i međunarodnih odnosa – državu i međunarodne organizacije koje je osnovala država. U svrhu usporedbe, navode se definicije diplomacije odabranih autora:

- Satou navodi da je „diplomacija primjena inteligencije i takta na vođenje službenih odnosa između vlada neovisnih država“ (Freeman, Jr., 1997, str. 70).
- Sukladno Beridgeu, „diplomacija je vođenje međunarodnih odnosa više pregovorima nego silom, propagandom ili primjenom prava“ (Beridge, 2022, str. 1).
- Hamilton i Langhome ističu kako je osnovni zadatak diplomacije odvjetništvo, odnosno jedna od viših formi uvjeravanja (Hamilton i Langhome, 1995).
- Barston, pak, tvrdi kako je diplomacija vezana uz menadžment odnosa između država te između država i drugih aktera, te se odnosi na savjetovanje, uobličavanje i provođenje vanjske politike (Barston, 1996).

Posebno vrijedi istaknuti kako je multilateralna diplomacija u kontekstu međunarodnih organizacija počela dobivati na značaju nakon Prvog svjetskog rata, što posebice vrijedi u periodu nakon Drugog svjetskog rata. U drugoj polovici prošlog stoljeća broj suverenih država u svijetu rastao je vrlo brzo, time i složenost odnosa među njima, posebice u jeku dekolonizacije. Osim toga, broj i raznolikost zadataka koje preuzima međunarodna zajednica eksponencijalno su se povećali (Bazdan, 2011).

Diplomacija Bosne i Hercegovine, u smislu svoje strukture, djelovanja i dugoročnih ciljeva, izravan je odraz vanjske politike zemlje, koja je pak odraz unutarnje ustavne strukture države te politika i odnosa vladajuće političke moći. Kako bi se uskladila s ekonomskim interesima BiH i novim svjetskim ekonomskim razvojem, reforma diplomacije zahtijevala bi strukturne promjene u zemlji, kao i temeljni pomak u trenutnim unutarnjim odnosima u zemlji. U reformi vanjske politike i diplomacije važno je aktivno sudjelovanje organizacija, agencija i pojedinaca na temelju njihovih kompetencija. Bit je diplomatske aktivnosti država prije svega borba za mir i unaprjeđivanje prijateljske međunarodne suradnje, ali i maksimalno angažiranje na mirnom rješavanju međunarodnih sporova te poštivanje Povelje UN-a i rezultata kasnijega progresivnog razvoja međunarodnog prava (Padjen, 2020).

Globalizacija je snažno utjecala i na diplomaciju, koja je dobila nove zadatke i načine djelovanja. „Diplomacija postavljena između vještine i umijeća, bila je podložna svim velikim promjenama kroz koji je prolazio svijet, a svaka od novih faza ostavila je svoj pečat diplomatskoj aktivnosti“ (Vukadinović, 2004, str. 26). Naime, sukladno sve bržim tehnološkim, informacijskim i ekonomskim razvojem čovječanstva razvile su se, te se i dalje razvijaju, nove grane diplomacije (deskriptivno određene kao politička, vojna, financijska, energetska, gospodarska, kulturna, sportska, *tweet*, javna i druge).

4.1.2. Razvoj gospodarske diplomacije

Gospodarska diplomacija novija je disciplina koja predstavlja specifičnu interakciju:

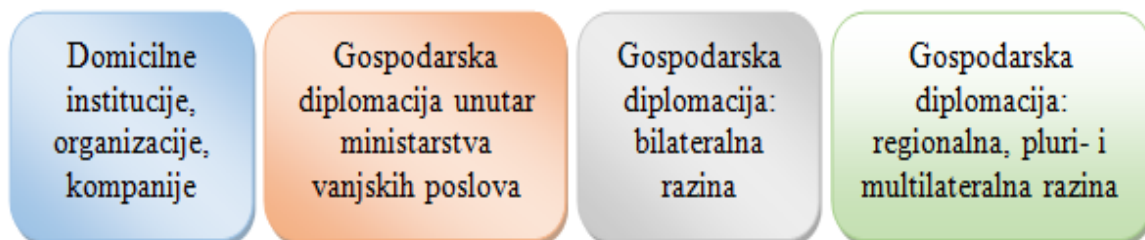
- klasične diplomacije,
- ekonomske znanosti,
- metoda i tehnika pregovaranja s inozemnim partnerima,
- odnosa s javnošću (*public relations*) te,
- prikupljanja informacija. (Bazdan, 2010)

„Gospodarska diplomacija, koja sve više zauzima središnju ulogu diplomatskog djelovanja, sastavni je dio diplomacije, u najširem je smislu riječi predstavljanje interesa gospodarstva vlastite zemlje u drugim zemljama“ (Prvulović, 2001, str. 24).

Više nego ikad u povijesti gospodarstvo utječe na svaki segment društva i ljudske civilizacije. Za razliku od svjetskih supersila koje zbog svoje ekonomske, političke i vojne moći mogu određivati pravila na svjetskoj pozornici, manje i ekonomski slabije razvijene zemlje moraju razborito djelovati kako bi osigurale, zadržale ili ojačale svoj položaj u svijetu, kako ekonomski tako i politički. Moćan instrument za postizanje tih ciljeva jest upravo gospodarska diplomacija, s dva osnovna zadatka. Diplomacija treba osigurati niže troškove ulaza domaćeg gospodarstva na strana tržišta eliminiranjem političkih zapreka i rizičnih čimbenika, a gospodarstvenici (poduzeća) nastoje osigurati konkurentsku sposobnost kako bi mogli izaći na međunarodna tržišta (Raičević, 1998; Radošević, 2002).

Kako navodi Benko (2013), gospodarska diplomacija dio je državne uprave zadužen za praćenje i razvijanje gospodarskih odnosa s drugim zemljama, na način da prati i pomaže tvrtkama u izlasku na strana tržišta, te da prati i pomaže stranim tvrtkama u njihovim investicijskim namjerama. Zanimljivu definiciju gospodarske diplomacije daje Klasan (2011) koji tvrdi da je možemo definirati kao spoj diplomacije u klasičnom smislu s ekonomskim znanostima i menadžmentom, metodama i tehnikama pregovaranja s inozemnim partnerima, odnosima s javnošću i prikupljanjem poslovnih informacija zanimljivih za gospodarstvo vlastite zemlje, a s ciljem proboja na tržište dotične zemlje ili svjetsko tržište. Razvoj gospodarske diplomacije podrobnije je prikazan na Slici 2.

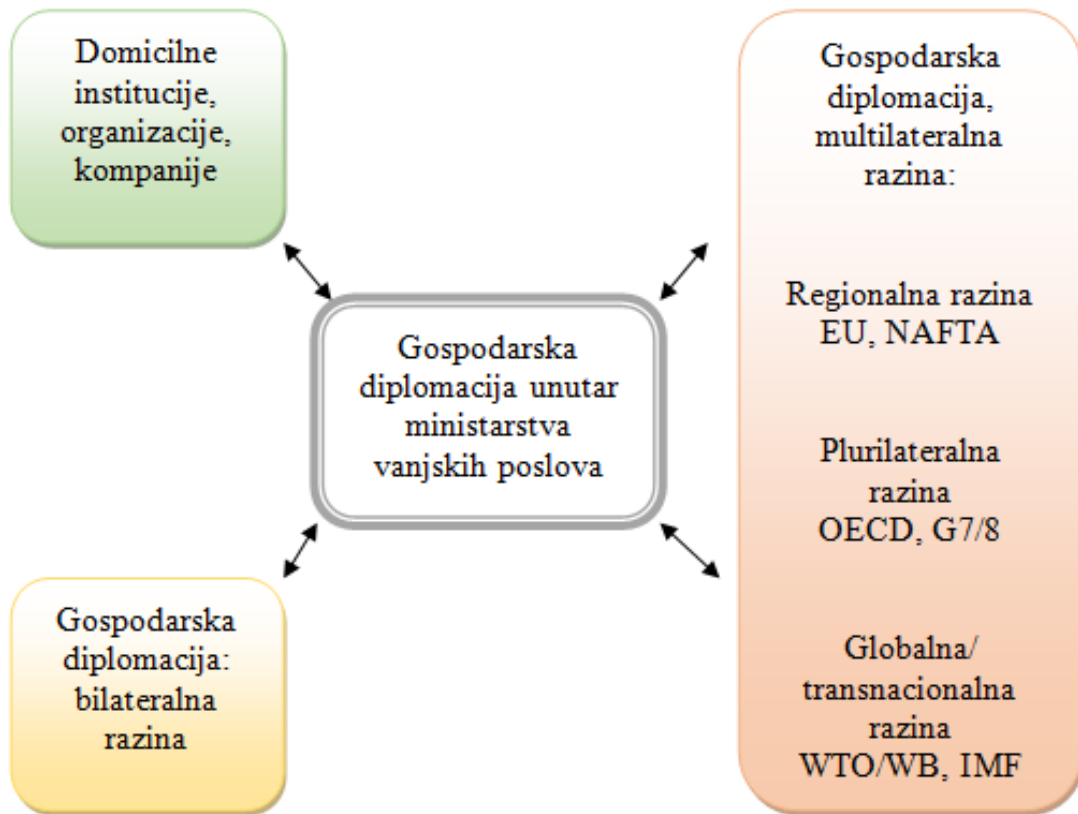
Slika 2. Početne faze razvoja gospodarske diplomacije

Izvor: Perić (2015).

Kao što je moguće uočiti, fokus gospodarske diplomacije bio uspostavljanje i promicanje gospodarskih odnosa s inozemstvom. Naravno, sve to uz uvažavanje inputa koji su dolazili od domicilnih institucija, organizacija i poduzeća. Slika 3 nadopunjuje prikaz recentnijeg razvoja gospodarske diplomacije

Slika 3. *Recentni razvoj gospodarske diplomacije*

Izvor: Perić (2015).

Vidljivo je da je recentni razvoj gospodarske diplomacije istodobno fokusiran na različite razine gospodarske diplomacije u inozemstvu, ali i na potrebe domicilnog gospodarstva. Gospodarska diplomacija zbog toga mora stvarati pozitivnu gospodarsku infrastrukturu, kako bi se domaće gospodarstvo prilagodilo izazovu sudjelovanja na tržištima drugih zemalja, posebice na međunarodnom tržištu. Zato se traži sve veća konkurentnost gospodarstva i prilagodba stalnim promjenama u trgovinskim tokovima. U nastavku je u Tablici 36 prikazan sažeti povijesni razvoj gospodarske diplomacije u fazama. Pritom se razlikuju četiri faze, a svaka faza ima svoj tip, oblik i dominantan utjecaj.

Tablica 36. *Razvoj gospodarske diplomacije*

GOSPODARSKA DIPLOMACIJA – POVIJESNI RAZVOJ			
	Tip	Oblik	Domicilni utjecaj
I. faza	Klasična diplomacija	Bilateralna/protekcioniistička	Politička ekonomija
II. faza	Derivirana diplomacija	Regionalna i plurilateralna	Gospodarska politika
III. faza	Globalna / transnacionalna diplomacija	Multilateralna otvorena	Globalno gospodarstvo
IV. faza	Integrirana diplomacija i gospodarstvo		

Izvor: Perić (2015).

Povijesni prikaz razvoja gospodarske diplomacije može se zaključiti riječima autora Svjetlana Berkovića (2006) koji navodi kako razvijena gospodarska suradnja između država gotovo u pravilu rezultira i njihovim dobrim političkim i ukupnim odnosima. Stoga, gospodarska diplomacija dobiva sve više na važnosti, u mnogim situacijama postaje prioritetna, bilo da djeluje bilateralno ili multilateralno, što doživljava poseban porast u značaju.

4.2. Funkcije gospodarske diplomacije

Općenito govoreći, područja djelovanja gospodarske diplomacije jesu: globalne, plurilateralne i regionalne institucije, vlada zemlje, istraživanje tržišta, kontakti s lokalnim i međunarodnim kompanijama. Gospodarska diplomacija bavi se gospodarskim odnosima država, podržava i prati provođenje gospodarske politike države u inozemstvu, odnosno fokusira se na gospodarske odnose i prakse poput razvoja, prijevoza i razmjene osoba, roba, usluga, resursa i materijala, te na njihovu kontrolu (Perić, 2015).

Korisna analogija za komercijalnu diplomaciju neke zemlje jest ona robne kuće. Dakako da su kvalitetno uređen prostor (gospodarsko okruženje zemlje) i ljubazno osoblje (gospodarski diplomati) bitni za uspješno poslovanje, ali ključna je kvaliteta i količina robe i/ili usluga koja je u ponudi, a ona ovisi o snazi gospodarstva zemlje, konkurentnosti, tehnologiji kojom raspolaže, inovativnosti i izveznoj orijentiranosti, a privlačenje stranog kapitala ovisi o pravnoj stabilnosti i potpunoj odsutnosti korupcije (Žirovčić, 2016).

Kao najznačajnije funkcije gospodarske diplomacije, sukladno Periću (2015) mogu se izdvojiti:

- a) stvaranje povoljne klime za inozemnu gospodarsku suradnju,
- b) asistiranje u dizajniranju pravnoga okvira - u slučaju BiH veoma je važno potpisivanje temeljnih gospodarskih sporazuma poput Sporazuma o gospodarskoj suradnji, Sporazuma o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja i Sporazuma o zaštiti i unapređenju inozemnih investicija,
- c) jačanje drugih oblika više poslovne suradnje - primjerice zajedničkih ulaganja, transfera tehnologija, kooperativne dugoročne proizvodnje, izvođenja investicijskih radova i slično,
- d) suradnja sa svim relevantnim domaćim institucijama i organizacijama - primjerice s . Ministarstvom za vanjsku trgovinu i gospodarstvo, Vanjskotrgovinskom komorom, FIPA-om i slično,
- e) privlačenje inozemnog kapitala i/ili investicija,
- f) pružanje adekvatnih informacija o međunarodnim nadmetanjima u procesu privatizacije u BiH te općenito osiguranje sudjelovanja poduzeća iz zemlje na međunarodnim javnim nadmetanjima,
- g) vršenje aktivnosti vezanih uz osiguranje najpovoljnijih uvjeta u trgovini i drugim oblicima gospodarskog povezivanja i suradnje s drugim državama i njihovim subjektima (naprimjer putem Sporazuma o slobodnoj trgovini),
- h) utjecaj na uspostavljanje mjera stimuliranja izvoza domaćih roba i kontrola prometa kapitala u sklopu ukupnih ciljeva i strategija gospodarskoga nastupa zemlje u inozemstvu,
- i) analiza prilika na tržištu zemlje u kojoj djeluje gospodarska diplomacija,
- j) priprema brošure o gospodarstvu zemlje u kojoj djeluje,
- k) uspostavljanje i održavanje gospodarskih i poslovnih kontakata s poslovnim poduzetničkim krugovima i odgovarajućim resorima zemlje primateljice,
- l) predstavljanje i zastupanje gospodarskih interesa na razini regionalnih i multilateralnih organizacija (EFTA, NAFTA, OECD, WTO, WB, IMF, UNIDO, ILO i ostalih),
- m) vođenje bilateralnih i multilateralnih gospodarskih (trgovinskih) pregovora,
- n) koncipiranje, priprema i izrada gospodarskih konvencija i foruma o međunarodnoj bilateralnoj i multilateralnoj gospodarskoj suradnji,

- o) sudjelovanje u statusu stručnjaka u radu međunarodnih ekonomskih/gospodarskih i drugih institucija i organizacija,
- p) pružanje informacija i podataka o gospodarskim potencijalima i bonitetu svoje zemlje i o određenim poduzećima, potencijalnim partnerima, inozemnim poduzećima ili inozemnim investitorima,
- q) distribucija promidžbenih materijala, prospekata i monografija svim potencijalnim partnerima i relevantnim institucijama,
- r) priprema za sudjelovanje na međunarodnim sajmovima, izložbama i drugim specijaliziranim gospodarskim manifestacijama u inozemstvu,
- s) organiziranje susreta gospodarskih delegacija dviju zemalja ili predstavnika pojedinih poduzeća koja žele ostvariti suradnju s kompanijama zemlje domaćina,
- t) savjetodavni utjecaj gospodarske diplomacije na relevantne institucije u zemlji s ciljem kreiranja strategije nastupa na pojedinim inozemnim tržištima i na detektiranju mogućih sektora unutar kojih bi domaća poduzeća uspješno poslovala,
- u) utjecaj na asortiman roba i usluga koje se mogu plasirati na datom tržištu,
- v) djelovanje u svojstvu korektora ili medijator ukoliko nastupe određeni problemi, odnosno sporovi, putem komunikacije i kooperacije s nadležnim institucijama u zemlji i inozemstvu,
- w) gospodarska suradnja s dijasporom

Kao posebnu funkciju gospodarske diplomacije treba spomenuti i poslovno obavještavanje za koje se uvriježio engleski izraz *business intelligence*. Navedeni pojam označava aktivnost skupljanja poslovnih podataka i informacija u svrhu unapređenja poslovne djelatnosti naručitelja u smislu donošenja novih strategija, planova i odluka (Bilandžić i sur., 2012). Za ostvarenje svojih interesa, poslovno obavještavanje provode i poduzeća. Gospodarska diplomacija tako sakupljene podatke analizira i prezentira izvoznicima te zainteresiranim domaćim gospodarstvenicima koji svoje proizvode ili usluge planiraju plasirati na strano tržište. U aktivnostima gospodarskih diplomata razvijenih zemalja poslovno obavještavanje i traženje poslovnih partnera zapravo je primarna i svakodnevno (Bilandžić i sur., 2012).

Pritom, informacije se mogu podijeliti na javne (koje su dostupne svima), ograničene (podaci o patentu, brendu, autorskom pravu, recepturi i slično) i tajne informacije koje prelaze iz poslovne aktivnosti u sferu gospodarske i industrijske špijunaže. Blisko povezana, neizostavna

aktivnost i funkcija gospodarske diplomacije jest i lobiranje. Komunikacija i dobri odnosi s utjecajnim skupinama i pojedincima na vodećim položajima s kojih se donose odluke bitni su za izvoznike, kao i za privlačenje investitora na domaće tržište (Kanajet, 2022).

4.3. Modeli gospodarske diplomacije

Razlike u strukturi gospodarske diplomacije izvire iz veličine i moći gospodarstava pojedinih zemalja i njihovih organizacija, institucionalnih okvira te ovlasti i zadaća ministarstava, razvijenosti diplomatske mreže i obujmu vanjskotrgovinske razmjene.

Konceptualni model gospodarske diplomacije svake države uključuje diplomatske aktivnosti prema unapređenju i zaštiti ekonomskih interesa zemlje. Taj koncept treba osigurati da aktivnosti diplomacije budu efikasne i uspješne (Radolović, 2016). Kao rezultat toga, svaka zemlja razvija svoj vlastiti organizacijski model ekonomske diplomacije kako bi osigurala sigurnost i napredak vlastitog gospodarskog rasta i razvoja, kao i najbolje moguće mjesto u međunarodnoj zajednici.

Sva međunarodna stručnost, iskustvo i prakse u međunarodnom pozicioniranju mogu se sažeti u organizacijski model komunikacije s ostalim sudionicima na međunarodnom tržištu, dok je ukupnost tih djelatnosti poznata kao model gospodarske diplomacije.

Boromisa, Tišma i Raditya-Letaić (2012) pružaju teorijski pregled modela gospodarske diplomacije:

1. Unificirani model – Ministarstvo vanjskih poslova potpuno upravlja i ujedinjava pitanja povezana s vanjskim poslovima i vanjskom trgovinom,
2. Djelomično unificirani model – Ministarstvo vanjskih poslova i Ministarstvo gospodarstva zajedno uspostavljaju poseban odjel koji se bavi trgovinom i investicijama,
3. Model treće generacije – Ministarstvo vanjskih poslova uopće se ne bavi trgovinskim pitanjima, već neovisna tijela koja djeluju pod nadzorom Ministarstva vanjskih poslova preuzimaju poslove povezane s trgovinom,

4. Model natjecanja – zadaci Ministarstva vanjskih poslova i drugih Ministarstava se preklapaju, bez jasne podjele poslova, i to ne samo oni koji se odnose na trgovinu i vanjsku politiku, već i zadaci sudjelovanja na sastancima međunarodnih organizacija,
5. Model prepuštanja – Ministarstvo vanjskih poslova pitanja povezana s trgovinom i investicijama prepušta drugim ministarstvima.

Osim navedenih modela potrebno je pravilno znati upotrijebiti potporne aktivnosti funkcija gospodarske diplomacije kao što su poslovno obavještavanje (*business intelligence*) i lobiranje te odabrati na koji će se način regrutirati kadrovi koji mogu zadovoljavati potrebe gospodarske diplomacije današnjice (Bilandžić i sur., 2012; Kanajet, 2022). Kao i u svakoj sferi biznisa, privatnog ili javnog sektora, odlučujuću ulogu u uspjehu ostvarivanja ciljeva i postizanja izvrsnih rezultata imaju ljudski potencijali (Radolović, 2016), čiji se profil i način regrutiranja u novo doba uvelike mijenjaju. Kako navodi Bazdan (2010), ako se postavlja pitanje gdje leže uzroci gospodarskog rasta i društvenog razvoja najrazvijenijih zemalja, onda se sa sigurnošću može utvrditi da je jedan od razloga vezan i za gospodarsku diplomaciju, ali i za sve one institucije i ustanove na koje se ona oslanja, a to su prije svega obavještajne službe koje ih opskrbljuju poslovnim informacijama. Države s najjačim svjetskim gospodarstvima prema indikatoru BDP-a, SAD, Japan, Kina, Njemačka, Francuska, Velika Britanija, Italija, Rusija, Španjolska, Brazil, Kanada i Indija uvelike se oslanjaju na takve potporne aktivnosti i među njima se vodi kontinuirano nadmetanje za poslovne informacije. Gospodarski male zemlje uglavnom nemaju razvijen *business intelligence* i moraju biti vrlo spretne u prikupljanju poslovnih informacija te s vrijednim, odanim, profesionalnim i obrazovanim kadrom razvijati adekvatan model vlastite gospodarske diplomacije.

4.3.1. Usporedba modela gospodarske diplomacije

Sukladno istraživanju koje iznosi Rana (2000), različiti, prethodno spomenuti modeli gospodarske diplomacije (unificirani, djelomično unificirani, model treće generacije, model natjecanja i onaj prepuštanja) imaju svoje prednosti i nedostatke, te se odabir najprikladnijeg modela temelji na specifičnim potrebama, političkom kontekstu i strateškim ciljevima pojedine države. Uspoređujući modele gospodarske diplomacije, možemo uočiti različite pristupe i prioritete koje svaki model donosi.

Unificirani i djelomično unificirani modeli, primjerice, naglašavaju važnost koordinacije između ministarstava te stavljanje vanjskopolitičkih interesa u središte trgovinskih pitanja. Ovi modeli pružaju jedinstvenu perspektivu vanjske politike u trgovinskim pregovorima, što može pomoći u postizanju veće kohezije i usklađenosti politika. Međutim, ovi modeli isto tako mogu rezultirati nedostatkom specijalizacije i fleksibilnosti u rješavanju tehničkih trgovinskih pitanja.

S druge strane, model treće generacije i model prepuštanja pružaju veću specijalizaciju i fleksibilnost u rješavanju trgovinskih i investicijskih pitanja, prepući ih stručnjacima iz drugih resora, kao što su Ministarstvo gospodarstva, financija ili trgovine. Ovi modeli omogućuju veći fokus na tehničke aspekte trgovinskih pregovora te prilagodbu politika prema specifičnim potrebama gospodarstva. Međutim, ovakav pristup može dovesti do slabije koordinacije s vanjskopolitičkim ciljevima, što može utjecati na koherentnost i usklađenost šire vanjske politike države (Ulovec, 2023).

Model natjecanja se razlikuje od ostalih modela po tome što se zadatak Ministarstva vanjskih poslova i drugih ministarstava preklapa, bez jasne podjele poslova. Ovaj model može potaknuti inovaciju i dinamiku među različitim ministarstvima, ali također može rezultirati nedostatkom koordinacije, preklapanjem poslova i neefikasnostima u provedbi gospodarske diplomacije (Ulovec, 2023).

Kada se uspoređuju modeli gospodarske diplomacije, važno je razmotriti specifične potrebe, politički kontekst i strateške ciljeve pojedine države. Ne postoji univerzalni optimalan model, već njegova adekvatnost ovisi o različitim faktorima, kao što su veličina i struktura gospodarstva, vanjskopolitički prioriteti i administrativni kapaciteti države. Na primjer, države s manjim gospodarstvima i ograničenim resursima mogu se odlučiti za model prepuštanja ili model treće generacije, kako bi se postigla veća specijalizacija i efikasnost u rješavanju trgovinskih pitanja. S druge strane, države s velikim gospodarstvima i složenijim vanjskopolitičkim interesima mogu se odlučiti za unificirani ili djelomično unificirani model, kako bi osigurale koordinaciju i usklađenost politika te zaštitile svoje šire vanjskopolitičke interese.

Koristeći komparativnu analizu modela gospodarske diplomacije, postiže se bolje razumijevanje toga kako različiti pristupi utječu na uspješnost država u međunarodnoj trgovini

i investicijama. Također, usporedba modela pruža priliku za prepoznavanje dobrih praksi i izazova koji se javljaju u provedbi gospodarske diplomacije te može poslužiti kao osnova za razvoj i unaprjeđenje politika na nacionalnoj i međunarodnoj razini (Radolović, 2016).

Usporedba modela gospodarske diplomacije ističe važnost koordinacije, specijalizacije i prilagodljivosti u oblikovanju i provedbi vanjske trgovinske politike. Svaki model donosi svoje prednosti i nedostatke, a izbor najprikladnijeg modela ovisi o različitim čimbenicima specifičnim za svaku državu. Kroz razumijevanje ovih modela i njihove usporedbe, donosioci odluka mogu bolje procijeniti i prilagoditi svoje gospodarske diplomacije kako bi osigurali usklađenost s nacionalnim interesima, promovirali međunarodnu trgovinu i investicije te ostvarili dugoročne strateške ciljeve (Radolović, 2016). U nastavku će biti pruženi deskriptivni obrisa modela gospodarske diplomacije kakvi se nalaze u Austriji, SAD-u, Njemačkoj i Kini, kao međunarodno značajnih primjera, te u Republici Hrvatskoj, kao regionalno blizak, instruktivni primjer za model Bosne i Hercegovine.

Vrlo dobru ilustraciju krojenja modela sukladno specifičnim ciljevima, kao i još jednu točku komparacije s prethodno prezentiranim modelima gospodarske diplomacije, pruža austrijski model koji je najbliži modelu treće generacije no ipak se ne odriče diplomacije i diplomatsko-konzularnih predstavništava tamo gdje nalaze da je takva suradnja potrebna. Naime, austrijska gospodarska diplomacija je praktički u potpunosti depolitizirana. Financira ju Austrijska gospodarska komora, odnosno njene članice, razni gospodarski subjekti; na taj način Austrija postiže efektivno neovisnu gospodarsku diplomaciju. Pedesetih godina prošloga stoljeća Austrijska gospodarska komora formirala urede za vanjsku trgovinu i danas mrežu austrijske gospodarske diplomacije čini više od stotinu ureda za vanjsku trgovinu diljem svijeta. Pomoć pri izravnim inozemnim investicijama osigurana je kroz *Austrian Business Agency* koja pruža potencijalnim investitorima sve usluge i informacije bez naknade. Centralni ured za vanjsku trgovinu gospodarske komore nalazi se u Beču i osigurava organizacijsku potporu kroz svoju vanjskotrgovinsku neovisnu organizaciju *Advantage Austria*, financiranu obveznim članarinama (Radolović, 2016).

Još jedan pokazni primjer modela gospodarske diplomacije, onaj Sjedinjenih Američkih Država, može se smjestiti unutar Ranine (2000) kategorizacije, ali s nekim jedinstvenim karakteristikama koje odražavaju složenost i globalnu ulogu SAD-a u međunarodnoj ekonomiji.

U SAD-u, gospodarska diplomacija uključuje korištenje diplomatskih vještina i ekonomskih alata za napredovanje ekonomskih, političkih i strateških ciljeva zemlje. To obuhvaća ne samo podršku prodaji američkih proizvoda i usluga u inozemstvu te podršku američkim ulaganjima u druge zemlje, već i širi spektar aktivnosti kao što su korištenje ekonomskih sankcija za kažnjavanje ili odvratanje neprijateljskih aktera, mobilizaciju međunarodne pomoći i financiranja za zemlje koje izlaze iz sukoba ili prirodnih katastrofa, kao i izgradnju podrške za postavljanje i provođenje međunarodnih pravila i normi (Matulić, 2021).

Američka gospodarska diplomacija također uključuje stvaranje međunarodnih koalicija za pomoć zemljama u oporavku od financijskih kriza i vršenje utjecaja na lidere zemalja domaćina usmjeren na primjenu politike i mjera koje će najvjerojatnije ojačati njihove ekonomije i osigurati radna mjesta za lokalno radno sposobno stanovništvo, čak i ako te reforme imaju političke troškove. Prema tome, američki pristup sazdan je kombinacijom modela treće generacije i modela natjecanja (Matulić, 2021). S jedne strane, postoji jasna podjela između Ministarstva vanjskih poslova i drugih agencija (kao što su Ministarstvo riznice, Ministarstvo trgovine, Ured američkog trgovinskog predstavnika) u smislu specijalizacije i fokusa na različite aspekte ekonomske diplomacije. S druge strane, postoji i određena razina preklapanja i potreba za koordinacijom između ovih različitih entiteta, što odražava elemente modela natjecanja. Američki model gospodarske diplomacije karakterizira složena mreža suradnje i koordinacije između različitih državnih tijela i agencija, s jasnim naglaskom na integraciju ekonomskih i političkih ciljeva u međunarodnom kontekstu (Matulić, 2021).

Njemačka, pak, koristi pristup koji kombinira elemente djelomično unificiranog modela i modela treće generacije. Ministarstvo vanjskih poslova igra značajnu ulogu u oblikovanju vanjske trgovinske politike, dok se specifična trgovinska i investicijska pitanja često rješavaju putem specijaliziranih agencija ili odjela unutar drugih ministarstava, poput Ministarstva gospodarstva. Ovaj hibridni pristup omogućuje Njemačkoj efikasnu koordinaciju između vanjskopolitičkih i gospodarskih ciljeva, osiguravajući pritom specijalizaciju i fleksibilnost potrebnu za rješavanje kompleksnih trgovinskih i investicijskih pitanja. Također, Njemačka često koristi svoja diplomatska predstavništva u inozemstvu kako bi promovirala gospodarske interese, što odražava integraciju vanjske politike i gospodarske diplomacije, karakterističnu za djelomično unificirani model (Raynkhardt, 2015).

Model gospodarske diplomacije Kine uklapa se u nekoliko kategorija modela koje je Rana (2000) opisao, ali također sadrži jedinstvene elemente koji odražavaju njezinu posebnu ulogu i strategiju na globalnoj razini. Kina je, kao drugo najveće gospodarstvo na svijetu, poduzela značajne promjene u svom pristupu gospodarskoj diplomaciji, posebno nakon globalne financijske krize. Kinesko vodstvo jasno teži transformaciji zemlje u snažnu trgovačku silu, s fokusom na jačanje integracije Azije kao regionalnog gospodarstva, mijenjanje međunarodnih trgovinskih pravila i standarda, te osiguranje potrebne tehnologije, resursa i tržišta za poboljšanje konkurentnosti Kine (Yao, 2015). Ovaj pristup uključuje i elemente nacionalne sigurnosti u ekonomskom rastu, što je dovelo do smanjenja uloge trgovinskih i investicijskih veza u smirivanju političkih i sigurnosnih napetosti u odnosima Kine i SAD-a (Heath, 2016).

U kontekstu prethodno prikazanih modela, kineski pristup može se smatrati mješavinom modela treće generacije i modela natjecanja. S jedne strane, Kina koristi specijalizirane agencije i programe za poticanje gospodarskog rasta i trgovinskih veza, što odražava elemente modela treće generacije. S druge strane, postoji značajno preklapanje između ekonomskih i političkih aspekata u njihovoj gospodarskoj diplomaciji, što se može povezati s modelom natjecanja. Kina također koristi gospodarsku diplomaciju kao alat za jačanje svojih strateških i sigurnosnih interesa, integrirajući ekonomske ciljeve s političkim i strateškim inicijativama. Ovo pokazuje složenost i multidimenzionalnost kineskog pristupa ekonomskoj diplomaciji, koji prelazi tradicionalne granice i uključuje širok spektar taktika i strategija za ostvarivanje nacionalnih ciljeva (Yao, 2015).

Kao regionalni primjer, nemoguće je zaobići Republiku Hrvatsku, čija se Vlada, vođena željom izlaska gospodarstva iz recesije, 2013. godine pod sloganom „vanjska politika u službi gospodarskog napretka“ odlučila za model gospodarske diplomacije pod potpunim vodstvom i kontrolom Ministarstva vanjskih i europskih poslova (MVEP). Pomoć izvozniciima da prođu u nova tržišta te učvrste pozicije na tržištima gdje već posluju, povećanje interesa stranih investitora za ulaganja u Hrvatsku u vidu izravnih inozemnih investicija temelj je Vladine odluke da formira Povjerenstvo za internacionalizaciju hrvatskog gospodarstva. Povjerenstvo je sastavljeno od 19 članova zainteresiranih i vezanih uz gospodarsku diplomaciju i dobilo je zadatak sastaviti Akcijski plan podrške hrvatskim izvozniciima za period 2014. do 2015. godine. Kroz konkretnu provedbu djelatnosti jačanja izvoza na postojećim ali i novim tržištima,

informiranjem, umrežavanjem i financiranjem hrvatskih poduzeća orijentiranih na izvoz, te uklanjanjem administrativnih zapreka; povjerenstvo je trebalo potaknuti inovativnu, propulzivnu i efikasnu gospodarsku diplomaciju (Višak, 2021).

Premda se hrvatska Vlada odlučila za unificirani model gospodarske diplomacije, u nadolazećim godinama funkcionalna provedba zadanih ciljeva ostvaruje se kroz model natjecanja. MVEP je fokusirano na povećanje izvoza no vanjskotrgovinska razmjena, izravne inozemne investicije, brendiranje, lobiranje, poslovno obavještanje, prijenos novih tehnologija i tehnoloških procesa prepušteni su ili se preklapaju s drugim ministarstvima i tridesetak raznih državnih agencija, udruga i komora. Najutjecajnije od njih su svakako Hrvatska gospodarska komora, Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije, Hrvatska obrtnička komora, udruga Hrvatski izvoznici, Hrvatska banka za obnovu i razvitak, Hrvatska udruga poslodavaca i ostale (Višak, 2021; Ulovec, 2023).

4.4. Gospodarska diplomacija BiH

Primarni je cilj vanjske politike Bosne i Hercegovine, uz članstvo u NATO-u i EU-u, izgradnja odgovarajućeg oblika gospodarske diplomacije. Radi ostvarivanja gospodarske stabilnosti i gospodarskog razvoja BiH mora prije svega smanjiti trgovinski deficit, koji iznosi oko 7 milijardi KM godišnje (~3,6 milijardi €). To se može postići samo ako se poveća neto izvoz, a smanji uvoz te ako se osigura stalni priljev izravnih stranih ulaganja, ponajprije u proizvodne kapacitete. Jedini način na koji se ukupan obujam izvoza poveća jest pronalazak partnera širom svijeta i plasman proizvoda i usluga na tržišta na kojima će se ostvariti najbolja zarada.

Od 2002. godine gospodarska diplomacija je u fokusu vanjske politike Bosne i Hercegovine. U tu svrhu uspostavljena su dva odjela: Odjel za gospodarsku diplomaciju i Odjel za multilateralnu ekonomsku suradnju i rekonstrukciju. Odjel za gospodarsku diplomaciju pripada Sektoru za bilateralne odnose i ima osam diplomata. Uključuje regionalni i praktični pristup praćenju, procjeni i olakšavanju bilateralnih trgovinskih veza između Bosne i Hercegovine i drugih zemalja. Također, usko surađuje s diplomatskim i konzularnim predstavništvima i nadzire njihovo poslovanje. Odjel za multilateralnu gospodarsku suradnju i obnovu broji sedam veleposlanika i odgovoran je za koordinaciju operacija s multilateralnim institucijama i

programima, međunarodnim finansijskim organizacijama, gospodarskim konferencijama, međunarodnim organizacijama i specijaliziranim agencijama. Usto, ima zadaću mobilizacije globalnih donatora i koordinacije međunarodne pomoći Bosni i Hercegovini. Kako bi se pospješio rad gospodarske diplomacije, važno je konsolidirati navedene odjele i formirati polje gospodarske diplomacije na čelu s pomoćnikom ministra za ekonomsku diplomaciju koji će je promovirati kao prioritet vanjske politike BiH (Radolović, 2016).

Pod novim uvjetima diplomatsko-konzularne misije BiH dobit će odgovarajuće naredbe i pomoć od Ministarstva vanjskih poslova u skladu s novom definicijom i načinom na koji provodi vanjske poslove i vanjskotrgovinsku politiku. Koncept djelomično unificiranog modela gospodarske diplomacije nije potpuna novost u usporedbi s onim što se na tom području radi u regiji i u svijetu, već je donesen na nov način i prilagođen okolnostima u BiH.

Gospodarska diplomacija u inozemstvu usredotočena je na rad diplomatsko-konzularnih predstavništava. Jasno je kako diplomatska i konzularna predstavništva imaju ključnu ulogu u gospodarskoj diplomaciji u inozemstvu. Sa stajališta gospodarske diplomacije u najznačajnijim veleposlanstvima Bosne i Hercegovine trebaju biti postavljeni savjetnici za gospodarstvo koji će se baviti isključivo gospodarskom diplomacijom. Trebali bi posjedovati znanja o ekonomskom stanju zemlje primatelja i razvijenim odnosima, s naglaskom na informacijama o ekonomskim sektorima važnim za izvoz BiH, kontaktima s potencijalnim kupcima, pravnim normama koje reguliraju industriju u zemlji primatelju i potencijalnim trgovinskim preprekama (Radolović, 2016). Diplomatske i konzularne misije trebale bi davati realne smjernice o načinu poslovanja poduzeća te preporuke o tome koji proizvodi imaju realni potencijal za prodor na tržištu regije primateljice. Institucije su osnovane, no bez kontrole učinka, hijerarhije u protoku informacija, jasnih zadataka, ovlasti i bez snažne podrške vlade gospodarska diplomacija neće polučiti adekvatne rezultate (Perić, 2015).

Unatoč potencijalu koji Bosna i Hercegovina ima u sektorima poput energetike, ruda i minerala, turizma i poljoprivrede, zemlja se suočava s brojnim izazovima u provođenju uspješne gospodarske diplomacije. Nedostatak koherentnih strategija razvoja, politička nestabilnost, pravne problematike te nepovoljna percepcija zemlje na međunarodnoj sceni otežavaju privlačenje stranih ulaganja.

Gospodarska diplomacija BiH suočava se s izazovima koji proizlaze iz nestabilnosti središnje vlade i nedostatka koordinacije regionalnih ekonomskih politika (Domazet, 2006). Ovaj problem otežava razvoj i provedbu koherentnih strategija za privlačenje izravnih stranih ulaganja, što dovodi do nedostatka investicija u ključnim sektorima. Drugi izazov je loša percepcija Bosne i Hercegovine na međunarodnoj sceni, što može odbiti potencijalne ulagače. Kako bi se ovi problemi riješili, BiH treba uspostaviti stabilnu središnju vlast koja će koordinirati i razvijati koherentne strategije za privlačenje stranih ulaganja (Domazet, 2006). Također, potrebno je poboljšati imidž zemlje na globalnoj razini, kako bi se stvorila povoljna klima za ulaganja.

Da bi gospodarska diplomacija BiH postigla svoje ciljeve, potrebno je uspostaviti stabilnu središnju vlast koja će koordinirati i razvijati koherentne strategije za privlačenje stranih ulaganja. Također, u vidu imidža zemlje na globalnoj razini postoji značajan prostor za napredak, sa svrhom pospješivanja povoljne ulagačke klime. Uspješna gospodarska diplomacija može pridonijeti ostvarenju dugoročnih ciljeva BiH i osigurati njezinu stabilnost, sigurnost i prosperitet. Nadalje, kako bi se poboljšala učinkovitost gospodarske diplomacije BiH, važno je ulagati u edukaciju i osposobljavanje diplomata i stručnjaka koji će biti sposobni promovirati zemlju i njezine gospodarske interese na međunarodnoj sceni. To uključuje osnivanje i razvoj diplomatskih akademija koje će osigurati kontinuiranu edukaciju diplomata i pružiti im potrebna znanja i vještine za uspješno obavljanje svojih zadaća (Perić, 2015).

Jedan od ključnih aspekata gospodarske diplomacije jest promicanje izvoza proizvoda i usluga iz BiH. To uključuje identifikaciju tržišnih prilika, izgradnju i održavanje dobrih bilateralnih odnosa s trgovačkim partnerima te sudjelovanje u međunarodnim sajamovima i konferencijama. Također, važno je raditi na razvoju konkurentne prednosti domaćih proizvođača i pružatelja usluga kako bi se osigurao održiv rast izvoza (Radolović, 2016).

Regionalna suradnja također ima važnu ulogu u gospodarskoj diplomaciji BiH. Jačanje veza sa susjednim zemljama, Hrvatskom, Srbijom i Crnom Gorom, omogućuje bolju koordinaciju politika, razmjenu znanja i iskustava te jačanje gospodarske integracije u regiji. Poboljšanje regionalne suradnje može pomoći u rješavanju zajedničkih izazova, kao što su energetska sigurnost, infrastruktura i trgovinska pitanja. Na globalnoj razini, gospodarska diplomacija BiH treba biti usmjerena na aktivno sudjelovanje u međunarodnim organizacijama, kao što su

Ujedinjeni narodi, Svjetska trgovinska organizacija i Europska unija. Aktivna uloga u multilateralnim forumima omogućuje BiH da utječe na globalna gospodarska pitanja, promovira svoje interese i gradi međunarodni ugled.

4.5. Gospodarska diplomacija BiH u globaliziranom svijetu

Gospodarsku diplomaciju u globaliziranom svijetu BiH treba promatrati kao izazov koji kao rezultat iznosi ekonomski razvoj i prosperitet. Pritom je važno napomenuti kako se proces globalizacije ne odnosi isključivo na međunarodnu razmjenu, već sveobuhvatno mijenja životne okolnosti i način života. Protagonisti gospodarske diplomacije u globaliziranom svijetu ujedno su i najčešći korisnici rezultata koje ona donosi. To su prije svega bogate države snažnih i moćnih gospodarstava koje preko energetske, korporativne i financijske diplomacije ostvaruju svoje strateške državne interese. S druge strane, nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju sve teže uživaju blagodati globaliziranog svijeta jer su suočene s masovnim siromaštvom, zagađenjem okoliša, gubitkom nacionalnog identiteta, ekonomskim migracijama, te korupcijom pogonjenom ekonomskom elitom i lobijima. Svejedno, zemlje u razvoju, među kojima se svakako nalazi i BiH, imaju šansu ostvariti svoje gospodarske interese i ciljeve i putem međunarodnih i nevladinih organizacija (Zločudović, 2019).

Iz dosadašnjeg pregleda vidljivo je kako je gospodarska diplomacija u procesu svog razvoja obuhvatila unilateralnu i bilateralnu diplomacije. Dvojbena su mišljenja glede multilateralne i plurilateralne gospodarske diplomacije. Dok jedni zastupaju stav da multilateralna diplomacija ne postoji, već da je tu riječ o multilateralnim gospodarskim odnosima koji ne spadaju u sferu gospodarske diplomacije (Lisabonski sporazum), pretpostavka sadržana u ovom radu jest kako multilateralna gospodarska diplomacija itekako nalazi svoju sferu djelovanja u različitim međunarodnim organizacijama i državnim zajednicama (EU, WTO, Unija za Mediteran, Dunavska strategija i slično; Zločudović, 2019). Unilateralna gospodarska diplomacija oblik je diplomatskog djelovanja države bez dogovora s ostalim sudionicima međunarodnih odnosa, dok bilateralna gospodarska diplomacija predstavlja uspostavljen i razvijen gospodarski odnos dviju država. Gospodarska diplomacija Bosne i Hercegovine razvijala se po poznatom obrascu,

dakle u početnim fazama linearno, unilateralno i bilateralno, a sad i plurilateralno i multilateralno.

S jedne strane, bilateralnu gospodarsku diplomaciju vrlo je lako i jednostavno kontrolirati, a s druge ona omogućava jačoj strani povlašten položaj. Država može veoma lako riješiti svoje obveze i nastale problemske situacije; Jača strana koristi svoju povlaštenu poziciju, često i metode pritiska kako bi ostvarila povoljnije uvjete za sebe. Isto tako, postojeće su i unilateralne akcije koje mogu biti proizvod i snage i slabosti države. U prvom slučaju unilateralne akcije oslikavaju moć države ne uvažavajući i ne prihvaćajući reakcije drugih sudionika međunarodne scene, dok u drugom slučaju država očekuje da njezine akcije neće biti primijećene ili da će biti odobrene od drugih aktera međunarodne scene upravo zbog tih slabosti s kojima se država suočava.

Kad je riječ o Bosni i Hercegovini, može se utvrditi da je bilateralna gospodarska diplomacija skromno zastupljena. Bosna i Hercegovina uspostavila je poslovnu bilateralnu suradnju s 37 država u vidu sljedećih djelatnosti: suradnja u području turizma, ugovor o slobodnoj trgovini, sporazum o unapređenju i zaštiti investicija, sporazum o gospodarskoj, znanstvenoj i tehničkoj suradnji, sporazum o unapređenju i recipročnoj zaštiti investicija, trgovinski sporazum. BiH je također sa svojim najbližim susjedima uspostavila bilateralne gospodarske odnose (Zločudović, 2019).

Gospodarska diplomacija od velikog je značaja za BiH jer predstavlja učinkovito sredstvo izgradnje dugoročne sigurnosti i stabilnosti. Razumijevanje i poznavanje gospodarske diplomacije postaje svakodnevna potreba koja je uvjetovana gospodarskim i političkim razvojem države. Mehanizmi gospodarske diplomacije mogu se primjenjivati kao preventivno sredstvo u rješavanju sporova koji bi mogli imati ozbiljne gospodarske posljedice. Zadaća je moderne gospodarske diplomacije prije svega izgradnja funkcionalnoga tržišta, smanjenje troškova i rizika poslovnih transakcija, stjecanje i prihvaćanje međunarodno prihvatljivih standarda, osiguravanje zaštite i privatnosti imovine, razvoj telekomunikacijske i energetske mreže, izgradnja povoljne pravno-političke klime te institucionalna izgradnja (Zločudović, 2019).

Primarni je zadatak gospodarske diplomacije Bosne i Hercegovine promoviranje izvoznika i poticanje izravnih inozemnih investicija, razvoj gospodarskoga sustava i zaštita domaćih gospodarskih interesa u međunarodnim odnosima. Da bi se taj zadatak u potpunosti realizirao i donio pozitivne rezultate, država treba utvrditi koji su njezini dugoročni ciljevi, provoditi konzistentnu politiku gospodarskog nastupa, osigurati materijalne resurse i školovati sposobne kadrove koji će sve to provesti u djelo. Zadatak gospodarskih diplomata ili gospodarskih predstavnika jest tržišna borba s konkurencijom. Cilj je potraga za povjerljivim gospodarskim informacijama i njihovo prezentiranje domaćim izvoznicima te prodiranje u nove kao i širenje postojećih tržišnih prostora (Zločudović, 2019).

5. DIPLOMATSKA MREŽA BOSNE I HERCEGOVINE

Kakva je bosanskohercegovačka diplomatska mreža, kome odgovara i u kojem se institucionalnom okviru nalazi; s kakvim ciljevima i kriterijima se vodi kadrovska politika, koji su kratkoročni a koji dugoročni politički i gospodarski ciljevi; koji je model najbolji za Bosnu i Hercegovinu te kakva organizacijska struktura diplomatsko-konzularne mreže je adekvatna, pitanja su koja i danas opterećuju kreatore bosanskohercegovačke vanjske politike. Vanjska politika prvenstveno u cijelosti treba odražavati interes države. Diplomacija kao instrument vanjske politike svoju zadaću provodi kroz diplomatsko-konzularnu mrežu. Uspjeh diplomacije u provođenju vanjskotrgovinske politike uvjetovan je nizom faktora a ponajviše gospodarskim, društvenim i političkim stanjem u državi.

Izostanak jedinstvene vanjskopoličke strategije te uzak ustavni okvir nametnut Daytonom uskraćuju doprinos cjelokupnom rezultatu djelatnika diplomatsko-konzularnih predstavništava razapetih između profesionalizma i oportunizma. Interesi bosanskohercegovačkog gospodarstva ukazuju na neiskorištene bilateralne potencijale te potrebu za reformacijom i reorganizacijom diplomatsko-konzularne mreže. Mnoga diplomatsko-konzularna predstavništva nisu osnovana zbog gospodarskih interesa već po *quid pro quo* ključu zasluga u formiranju Bosne i Hercegovine kao samostalne, neovisne i međunarodno priznate države. To se identificira kao problem jer se upravo putem diplomatsko-konzularnih predstavništava izvoznicima trebaju otvarati nova tržišta te zainteresirati, informirati i poticati investitore na izravne inozemne investicije i na taj način osnažiti bosanskohercegovačko gospodarstvo (Zločudović, 2019).

Temelj izgradnje prosperiteta Bosne i Hercegovine u ovom trenutku mora biti ostvaren kroz eurointegracijsku politiku i euroatlantske perspektive vanjske politike Bosne i Hercegovine. Diplomatsko-konzularna mreža će tad smanjiti ili čak ukloniti većinu opasnosti od međunarodnog terorizma i organiziranog kriminala, nekontroliranih migracija, radikalizma i vjerskog fanatizma, te istovremeno bolje koristiti pristupne i kohezijske fondove, osnažiti institucije pravne države, ljudskih prava i temeljnih sloboda protoka ljudi, kapitala i roba.

5.1. Predsjedništvo BiH

Ono što svakako definira diplomatsku mrežu BiH jest činjenica da u godinama nakon potpisivanja Daytonskog sporazuma nije usvojen čak ni zakon koji bi definirao vanjske poslove. Predsjedništva se iscrpljuju dnevopolitičkim događajima, stranačkim, lokalnim i nacionalnim interesima umjesto gospodarskim, organizacijskim, upravnim, vanjskopolitičkim i vanjskotrgovinskim strategijama. Bosnu i Hercegovinu često predstavljaju kadrovi koji nemaju elementarne kvalifikacije za bavljenje diplomacijom.

Predsjedništvo BiH u svojoj ustavnoj nadležnosti ima predstavljanje Bosne i Hercegovine u međunarodnim i europskim organizacijama i institucijama, traženje članstva u onim međunarodnim organizacijama i institucijama u kojima Bosna i Hercegovina može realizirati interese, te vođenje pregovora za zaključenje međunarodnih sporazuma u ime Bosne i Hercegovine, otkazivanje i ratificiranje takvih sporazuma uz suglasnost Parlamentarne skupštine BiH. Prema prethodno navedenom Članku Ustava, Predsjedništvo BiH je također nadležno za imenovanje ambasadora i drugih međunarodnih predstavnika Bosne i Hercegovine. Prema odredbama Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine, Ministarstvo vanjskih poslova BiH, prema smjernicama Predsjedništva Bosne i Hercegovine, nadležno je prvenstveno za provedbu utvrđene vanjske politike BiH, razvoj međunarodnih odnosa, zastupanje BiH u diplomatskim odnosima, neposrednu komunikaciju sa stranim diplomatsko-konzularnim predstavništvima akreditiranim u BiH, suradnju s međunarodnim organizacijama, usmjeravanje i usklađivanje rada bosanskohercegovačkih diplomatsko-konzularnih predstavništava u inozemstvu (Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, 2013).

Također, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine odgovorno je za međunarodnu politiku zemlje u skladu s odredbama Ustava Bosne i Hercegovine. Odredbe Ustava BiH, zakoni i odluke uređuju sve što je važno za promicanje, sigurnost i djelovanje u ime BiH u međunarodnim odnosima. Predsjedništvo zauzima ključnu poziciju u procesu imenovanja diplomata, što je važan dio očuvanja i promicanja interesa zemlje u inozemstvu. Imenovanje diplomata obuhvaća niz koraka i kriterija koje članovi Predsjedništva moraju uzeti u obzir prilikom donošenja odluke. Provodi je kroz dva ministarstva, Ministarstvo vanjskih poslova (MVP) i Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO). Sukladno Ustavu BiH, Predsjedništvo odabire veleposlanike i druge međunarodne predstavnike BiH (Predsjedništvo Bosne i Hercegovine,

2013). Ministarstvo vanjskih poslova u tom slučaju nema čak ni savjetodavnu ulogu; odluka o tome tko će predstavljati zemlju, zastupati državne interese i vanjsku politiku svodi se na svega tri osobe. Zbog toga, strukturu diplomatskih predstavnika BiH čini 60% politički imenovanih diplomata te samo 40% karijernih.

Vidljivo je kako je takav način odlučivanja podložan stranačkom, interesnom i nacionalnom utjecaju. Imenovani diplomati često su izabrani bez osnovnih diplomatskih znanja i vještina, čak i bez adekvatnog obrazovanja. Vanjskopolitička inicijativa BiH navodi da je prisutna potpuna relativizacija, čak i neprihvatanje svjetskih i europskih standarda i običaja u profiliranju kadrovske politike i profesionalnoga funkcioniranja u okvirima vanjske politike, a posebno diplomacije. Vanjskopolitička strategija te kratkoročni i dugoročni ciljevi i prioriteti Bosne i Hercegovine funkcionalno je nedefinirana (Vanjskopolitička inicijativa, 2005).

Ministarstvo vanjskih poslova implementira smjernice Predsjedništva, provodi vanjsku politiku te vodi gospodarsku diplomaciju. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa kreira i provodi vanjskotrgovinsku politiku, promovira izvoz, izrađuje izvozne strategije i planove te provodi izvoznju politiku. U sferi gospodarske diplomacije u praksi dolazi do preklapanja poslova i ovlasti. Evidentan je izostanak komunikacije, većinom prouzročen uskogrudnim i kratkovidnim djelovanjem usmjerenim na interese pojedinačnog ministarstva. Hijerarhija se u stvarnosti ne može uspostaviti jer su zadaće gospodarske diplomacije raspodijeljene na dva ministarstva. Što se tiče diplomatske mreže, tu su jasne ovlasti Ministarstva vanjskih poslova, koje snosi punu odgovornost za diplomatsko-konzularna predstavništva (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, n.d.).

5.2. Ministarstvo vanjskih poslova

Ministarstvo vanjskih poslova BiH provodi vanjsku politiku koju određuje Predsjedništvo BiH. MVP zastupa državu u međunarodnim odnosima, a od 2002. godine gospodarska je diplomacija među njegovim prioritarnim planovima. Sklapanje bilateralnih i multilateralnih sporazuma, Sporazum o sukcesiji bivše Jugoslavije, zahtjev za članstvom u EU, pristup NATO-u, članstvo u WTO-u, obveze prema OSCE- i UN-u, razne regionalne inicijative, članstvo u Organizaciji islamske konferencije i Vijeću Europe u nadležnosti su MVP-a.

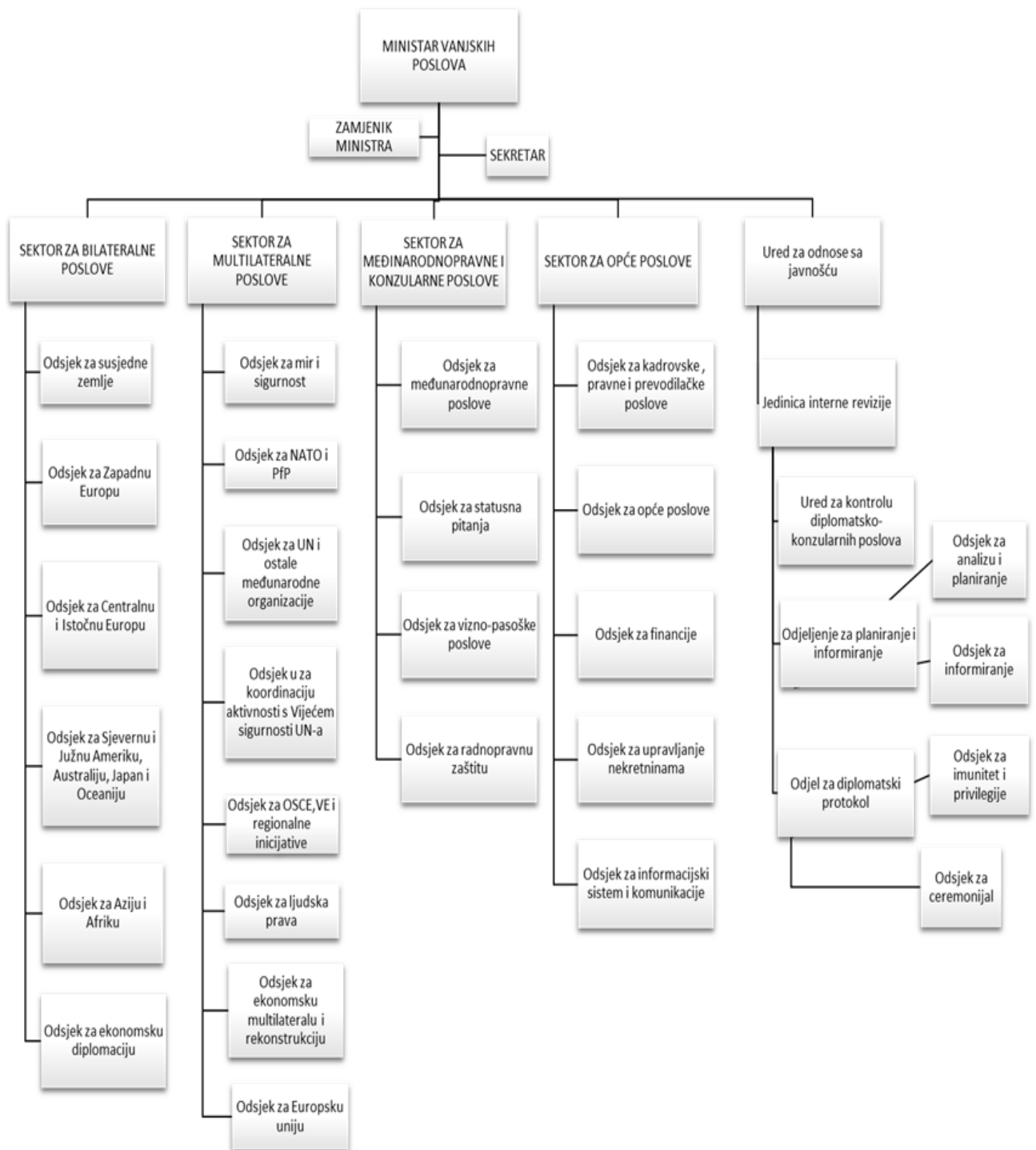
Detaljnije prikazano, u skladu sa Zakonom o ministarstvima i drugim tijelima uprave Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine nadležno je za (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, n.d.):

- Provedbu utvrđene politike Bosne i Hercegovine i razvoj međunarodnih odnosa u skladu sa stajalištima i smjernicama Predsjedništva Bosne i Hercegovine
- Predlaganje za utvrđivanja stajališta o pitanjima od interesa za vanjskopolitičke aktivnosti i međunarodni položaj Bosne i Hercegovine
- Zastupanje Bosne i Hercegovine u diplomatskim odnosima prema drugim državama, međunarodnim organizacijama i na međunarodnim konferencijama, kao i neposredna komunikacija s diplomatskim predstavništvima i predstavništvima drugih država međunarodnih organizacija u Bosne i Hercegovine i obavljanje stručnih poslova s time u vezi
- Praćenje stanja i razvoj međunarodnih odnosa Bosne i Hercegovine s drugim državama, međunarodnim organizacijama i drugim subjektima međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, o čemu izvještava Parlamentarnu skupštinu Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine i Vijeće ministara Bosne i Hercegovine
- Predlaganje Predsjedništvu Bosne i Hercegovine uspostave ili prekide diplomatskih ili konzularnih odnosa s drugim državama
- Suradnju s međunarodnim organizacijama, predlaganje Predsjedništvu Bosne i Hercegovine učlanjenje, odnosno sudjelovanje Bosne i Hercegovine u radu međunarodnih organizacija
- Organiziranje, usmjeravanje i usklađivanje rada diplomatsko-konzularnih predstavništava Bosne i Hercegovine u inozemstvu
- Pripremanje i organiziranje međunarodnih posjeta i susreta
- Pripremanje bilateralnih i multilateralnih sporazuma
- Obavljanje poslova povezanih s boravkom i zaštitom prava i interesa državljana Bosne i Hercegovine na stalnom i privremenom boravku u inozemstvu i domaćih pravnih osoba u inozemstvu

- Praćenje međunarodnih ekonomskih kretanja i odnosa te izvještavanje nadležnih tijela, kao i o ekonomskim odnosima Bosne i Hercegovine s pojedinim zemljama i regijama, u suradnji s nadležnim ministarstvima i institucijama
- Poticanje, razvijanje i usklađivanje suradnje s iseljeništvom iz Bosne i Hercegovine,
- Pripremu dokumentacije te analizu informacija i drugih materijala za potrebe Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Vijeća ministara Bosne i Hercegovine i drugih tijela nadležnih za provedbu vanjske politike. (Službeni glasnik BiH 5/03, 2003)

Daljnja shematska ilustracija ustrojstva Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine prikazana je na Slici 4.

Slika 4. Organizacijska struktura Ministarstva vanjskih poslova

Izvor: Sistematizacija autora prema www.mvp.gov.ba Pristupljeno 20. 8. 2020.

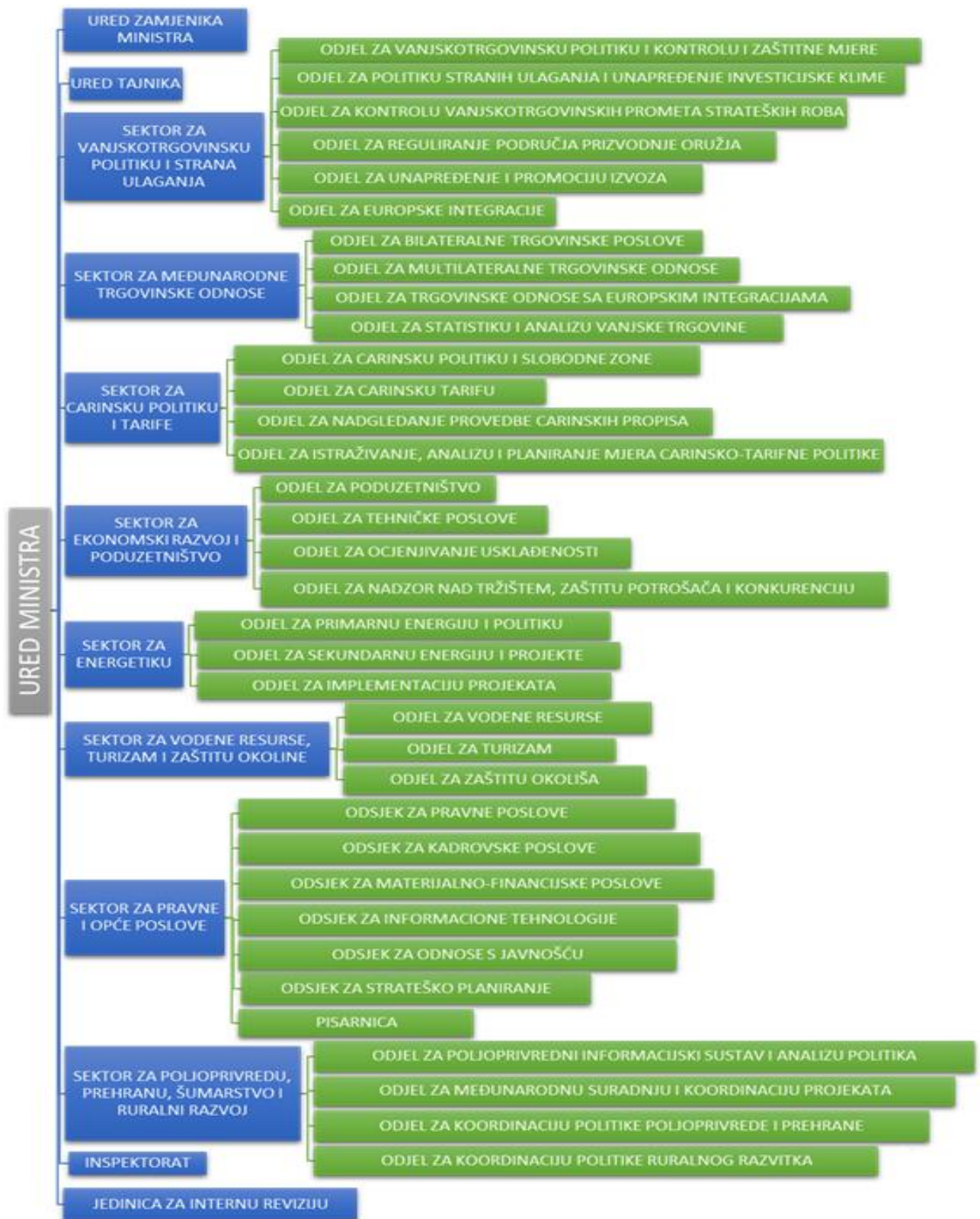
5.3. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa

Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa temeljno kreira i provodi vanjskotrgovinsku politiku, promovira izvoz i pomaže gospodarskoj diplomaciji. Zadaća mu je i suradnja s brojnim institucijama u BiH koje promoviraju i potpomažu izvoznike te rade na privlačenju izravnih inozemnih investicija u BiH. Među tim institucijama najznačajnije su Vanjskotrgovinska komora BiH, Izvozno vijeće, entitetske komore, Agencija za unapređenje stranih investicija (BHEPA), Izvozno-kreditna agencija (IGA), Agencija za unapređenje direktnih stranih investicija u BiH (FIPA), među ostalima.

Izvozno Vijeće u Nacrtu Strategije rasta izvoza BiH (2011) određuje nadležnosti MVTEO-a glede vanjske trgovine i promocije izvoza. To su: nadležnost u dijelu vanjskotrgovinske i carinsko-tarifne politike, pripremanje ugovora, sporazuma i akata iz područja ekonomskih odnosa i trgovine s drugim državama, pripremanje bilateralnih i multilateralnih sporazuma koji se vezuju za obnovu i rekonstrukciju, odnosi s međunarodnim organizacijama i institucijama iz područja vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, priprema i izrada strateških dokumenata koji se tiču makroekonomskih odnosa, okvir i analiza poslovnog okruženja i jedinstvenog ekonomskog prostora, razvijanje i promoviranje poduzetništva, kontroliranje prometa roba i usluga koji imaju poseban režim u domeni izvoza i uvoza, formiranje okvira zaštite potrošača, konkurencija, poslovi koordiniranja međunarodne pomoći BiH (osim dijela pomoći iz EU) i veterinarstvo (Bosna i Hercegovina, 2020; Kutnjak, 2010).

MVTEO ciljeve svoje izvozne politike crpi iz spomenute strategije. Povećanje broja izvoznika i vrijednosti izvoza uklanjanjem barijera i pružanjem podrške novim izvoznicima uz pomoć niza mjera i programa, promjena strukture izvoza povećanjem izvoza proizvoda s dodanom vrijednošću, privlačenje novih izvozno orijentiranih stranih investitora i poticanje inovacija, povećanje konkurentnosti unaprjeđivanjem uvjeta poslovanja i infrastrukture, podrška industrijskim klasterima, bolji pristup financijama i sredstvima za istraživanje i razvoj nisu nedostižni ciljevi Ministarstva. Daljnja shematska ilustracija ustrojstva Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine prikazana je na Slici 5.

Slika 5. Organizacijska struktura Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine

Izvor: Ministarstvo vanjskih odnosa BiH, n.d.

5.4. Diplomatsko-konzularna mreža BiH

Nije neopravdano tvrditi da se u diplomatsko-konzularna predstavništva BiH često šalje političare, pripravnike, osobe iz svijeta medija i poduzetništva, po stranačkoj, ideološkoj, političkoj, prijateljskoj ili obiteljskoj vezi, neovisno o relevantnim kvalifikacijama koje obavljanje tog posla traži.

Kao što je natuknuto tijekom diskusije o djelovanju Predsjedništva BiH, organizacija diplomatske mreže nije usklađena s proklamiranom vanjskom politikom već se formira po nacionalnom, vjerskom i povijesnom ključu, sa sklonim državama. Zbog toga su mnoga diplomatsko-konzularna predstavništva otvorena prema tim kriterijima, bez promišljanja o vanjskotrgovinskim interesima i vanjskoj politici BiH. Kadrovski odabir podlozan je i propisanoj nacionalnoj ravnopravnosti koja ne postaje državni interes i interes triju naroda. BiH već dvadeset pet godina nema zakon o vanjskim poslovima i nema definiranu vanjsku politiku. Zakon o vanjskim poslovima nužan je zbog definiranja prava i obveza, nadležnosti, organizacije i provođenja vanjske politike zemlje. Predsjedništvo BiH kreator je vanjske politike a Ministarstvo vanjskih poslova provodi vanjsku politiku i diplomatsko-konzularne poslove.

Diplomatsko-konzularna mreža BiH čini temelj za njenu prisutnost u međunarodnim odnosima, omogućujući održavanje bilateralnih veza, zaštitu interesa države i njenih građana te promicanje gospodarske, kulturne i političke suradnje. U Europi, Bosna i Hercegovina ima značajnu diplomatsko-konzularnu mrežu, s naglaskom na zemlje Europske unije, s kojima održava bliske veze i suradnju, posebno zbog procesa pristupanja EU. Također, u susjednim zemljama poput Hrvatske, Srbije i Crne Gore, diplomatsko-konzularna mreža BiH igra ključnu ulogu u održavanju bilateralnih odnosa i suradnje u regionalnim pitanjima (Mašić, 2023).

Detaljna analiza diplomatsko-konzularne mreže BiH prema svjetskim područjima također treba uzeti u obzir ne samo broj predstavništava, već i njihove funkcije i kapacitete. Ovisno o prioritetima vanjske politike i bilateralnim odnosima, diplomatsko-konzularna mreža BiH može se fokusirati na različite aspekte suradnje, kao što su politički dijalog, gospodarska suradnja, kulturna razmjena i promicanje ljudskih prava (Melissen, 2016). To znači da se važnost i utjecaj diplomatsko-konzularne mreže BiH ne može mjeriti samo brojem predstavništava, već i kroz indikatore kvalitete i opsega aktivnosti koje provode.

Bosna i Hercegovina ima diplomatsko-konzularna predstavništva u mnogim zemljama širom svijeta. Točnije, prema podacima Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, do rujna 2021. godine, BiH je imala ukupno 56 diplomatsko-konzularnih predstavništava, uključujući veleposlanstva, generalne konzulate i stalne misije pri međunarodnim organizacijama. Diplomatsko-konzularna mreža Bosne i Hercegovine pruža važnu infrastrukturu za promicanje bilateralnih odnosa, suradnje i interesa BiH na međunarodnoj razini. Ova mreža od 56 diplomatsko-konzularnih predstavništava, koja uključuje veleposlanstva, generalne konzulate i stalne misije pri međunarodnim organizacijama, omogućuje Bosni i Hercegovini da uspostavi i održava veze s drugim zemljama te sudjeluje u raznim međunarodnim forumima (Mašić, 2023).

U okviru ovih predstavništava, diplomatsko osoblje radi na promicanju političkog dijaloga, gospodarske suradnje, kulturne razmjene i zaštite interesa svojih državljana u inozemstvu. Također, diplomatska mreža Bosne i Hercegovine igra ključnu ulogu u zastupanju interesa zemlje u multilateralnim okvirima, poput Ujedinjenih naroda, Europske unije, Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE) i drugih međunarodnih organizacija. Važno je ponovno istaknuti kako je broj diplomatsko-konzularnih predstavništava tek jedan, osnovni pokazatelj njihove učinkovitosti i dometa, te je također nužno razmotriti kvalitetu odnosa i suradnje koje ova mreža ostvaruje (Mašić, 2023).

Upravljanje diplomatsko-konzularnom mrežom BiH predstavlja izazov s obzirom na ograničene resurse i kapacitete. Ipak, efikasnost i učinkovitost diplomatske mreže svakako se mogu poboljšati kroz strategijsko planiranje, prioritizaciju i prilagodljivost u skladu s promjenjivim međunarodnim okolnostima. Osim toga, BiH može iskoristiti prednosti suradnje s drugim zemljama i međunarodnim organizacijama kako bi proširila svoj globalni utjecaj i doprinosila rješavanju zajedničkih izazova.

Diplomatsko-konzularna mreža Bosne i Hercegovine važan je aspekt njene međunarodne prisutnosti i sposobnosti da ostvari svoje nacionalne interese i ciljeve. Analiza ove mreže zahtijeva razmatranje broja predstavništava, njihovih funkcija, kapaciteta i prioriteta, kao i bilateralnih odnosa i suradnje s ključnim partnerima širom svijeta. Bosna i Hercegovina treba nastaviti jačati svoju diplomatsko-konzularnu mrežu kroz strateško planiranje, ulaganje u ljudske resurse i tehnološku infrastrukturu te kroz suradnju s drugim zemljama i međunarodnim

organizacijama. Na taj način, BiH će biti u boljoj poziciji da se suoči s izazovima globalizacije, promiče svoje interese i vrijednosti te ostvari napredak u međunarodnim odnosima (Mašić, 2023).

5.5. Diplomatski odnosi i diplomatsko pravo, oslonac diplomatske mreže

Diplomatsko pravo predstavlja skup odredbi međunarodnoga prava koje se odnose na prava i dužnosti država kao subjekata međunarodnog prava u vezi s diplomatskim odnosima, dužnostima, povlasticama i imunitetima diplomatskih predstavništava i diplomatskih djelatnika. Suvremeno diplomatsko pravo obuhvaća bilateralna i multilateralna diplomatska predstavništva i njihove djelatnike. Usto, diplomatsko pravo obuhvaća i specijalna predstavništva, uključujući i diplomatska predstavništva pri određenim međunarodnim organizacijama.

Pod okriljem diplomatskog prava u širem smislu mogu se obuhvatiti i pravila unutarnjeg (nacionalnog) prava koja uređuju djelatnost vanjskog zastupanja, odnosno djelatnost i organizaciju diplomatske službe države primateljice. Okosnica diplomatskog prava jest Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, koje je postojeće, međunarodno, opće običajno pravo pretočila u ugovorni pisani oblik i tako, zajedno s Bečkom konvencijom o konzularnim odnosima iz 1963. godine, smanjila mogućnost kontradiktornih tumačenja, čime je unijela više sigurnosti u međudržavne diplomatske odnose (Berković, 2006).

Kao posljedica Bečkih konvencija, arhiva i dokumenti diplomatskog predstavništva trajno su nepovredivi, bez obzira na lokaciju i vrijeme u kojem se nalaze; zaštita arhive i dokumentacije proteže se i na slučaj prekida diplomatskih odnosa, odnosno konačnog ili privremenog opoziva diplomatskog predstavništva, kao i na slučaj oružanog sukoba, pa se veoma često za potrebe zaštite zgrade arhive i sadržane građe ostavlja jedan službenik predstavništva kao čuvar. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima posebno naglašava element nepovredivosti, koja se nadovezuje na nepovredivost prostorija i dopisivanja diplomatskog predstavništva (Narodne novine, 2017)

Nadalje, u komunikaciji s vlastitom vladom i s konzularno-diplomatskim predstavništvima vlastite države predstavnik diplomatskog predstavništva može upotrebljavati sva odgovarajuća

sredstva, uključujući služenje diplomatskim kuririma i šifriranjem. Predstavništvo može postaviti i vlastitu otpremnu radio stanicu, ali samo uz pristanak države primateljice, jer je po Konvenciji službeno dopisivanje nepovredivo. Pošiljke diplomatskog predstavništva, pisma i prtljaga diplomatskog kurira (diplomatska valiza) izuzeti su od svakoga pregleda (Narodne novine, 2017).

Također, prema Bečkoj konvenciji, diplomatske informacije su podaci o uvjetima i razvoju zemlje primateljice koji su pribavljeni zakonitim sredstvima i šalju se vladi države koja ih akreditira. Dakle, samo informacije dobivene zakonitim putem smatraju se diplomatskim, a sve ostale nediplomatskim.

Veoma bitan preduvjet za uspješno obavljanje funkcije diplomatskih predstavništava jest da službenici predstavništva imaju slobodu kretanja u državi primateljici i da im je omogućena slobodna komunikacija s vlastitom zemljom, odnosno s njenim tijelima za sve službene svrhe. Bez obzira na činjenicu što Bečka konvencija u svojoj preambuli određuje da se za pitanja koja njome nisu uređena i dalje primjenjuju pravila međunarodnog općeg običajnog prava, valja voditi računa o tome da Konvencija sadrži bitna rješenja potrebna za djelovanje diplomatskih predstavnika i diplomatskih predstavništava. Zbog opće prihvaćenosti u okviru međunarodnog prava, Konvencija je nametnula svoje odredbe kao pravila međunarodnog općeg običajnog prava, pa i za one države koje nisu njezine potpisnice (Cornago, 2008)

Posebnim odredbama međunarodnoga prava reguliran je način zaštite diplomatskih predstavnika i njihove pratnje tijekom boravka u inozemstvu, naročito u državi primateljici. Ta zaštita obuhvaća razdoblje od dolaska na teritorij države primateljice, odnosno od predaje vjerodajnica ako se već nalaze na teritoriju države primateljice, te sve vrijeme trajanja funkcije. Diplomatske ovlasti bez ikakve sumnje su čvrsti oslonac razvoja ali svakako i širenja diplomatske mreže.

5.6. Diplomatska mreža u okviru međunarodnog prava, diplomatskih funkcija i povlastica

Kad se međunarodno pravo stavlja u odnos s diplomatsko-konzularnom mrežom, prije svega podrazumijeva međunarodni pravni poredak i prateći sustav pravila pozitivnog međunarodnog prava koja uređuju odnose između država, međunarodnih organizacija i ostalih subjekata tog prava. Međunarodno pravo se razlikuje od unutarnjeg prava država po subjektima (pojedinci i pravne osobe) te izvorima (ustavi država i njihovi zakoni). Kod međunarodnog prava izvori su običajno međunarodno pravo, opća načela i međudržavni ugovori. Za razliku od prava subordinacije državnih vlasti, međunarodno pravo temeljeno je na suglasnosti ugovornih strana jer se određuje kao pravo koordinacije. Princip reciprociteta tvori balans u međunarodnim odnosima i daje pravni okvir za uspostavu i djelatnosti diplomatsko-konzularnih predstavništava.

U dosadašnjem razvoju diplomacija je doživjela mnoge pokušaje određivanja funkcija kojima se treba baviti, a sa stajališta međunarodnog prava to je najcjelovitije učinjeno Bečkom konvencijom o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, čiji je značaj već dotaknut u prethodnom potpoglavlju. U kontekstu diplomatskog prava, Bečka konvencija obuhvaća (Narodne novine, 2017):

- Predstavljanje i zastupanje – bilo u različitim društvenim prigodama, bilo u zastupanju svoje vlade u stranoj državi, diplomatski predstavnik u predstavlja i zastupa svoju zemlju na brojnim službenim prijemima, dočecima predstavnika državnog vrha, parlamentarnim zasjedanjima, na vojnim paradama, svečanim večerama i slično. Tu se uvijek traži nazočnost predstavnika države s ostalim članovima diplomatskog zbora, pri čemu bi se njegov bi se izostanak mogao protumačiti kao izraz političkog neslaganja.
- Zaštita – djelatnost diplomatskog i konzularnog predstavništva, koji se brinu da se kontinuirano štite interesi i dobra vlastite države i građana u zemlji primateljici.
- Obavješćivanje – jedna od osnovnih zadaća svakoga diplomatskog predstavništva. U idealnim uvjetima rada diplomatsko predstavništvo aktivno prikuplja informacije, koje se potom pomno odabiru i analiziraju.

- Promicanje – posebno na području razvijanja gospodarskih, kulturnih i znanstvenih odnosa. Svaki diplomat u načelu promiče interese svoje zemlje, a od njegova djelokruga aktivnosti zavisi i mogućnost aktiviranja novih poslova.
- Pregovaranje – funkcija diplomacije za koju se još u doba klasične diplomacije isticalo da je najvažnija te da je za diplomata važno pregovarati o svim adekvatnim stvarima, u svakoj adekvatnoj prilici. U svojoj djelatnosti diplomat nastupa kao pregovarač kada razgovara o najširem spletu odnosa koji postoje između dviju zemalja.

To su samo neke od najvažnijih djelatnosti koje su u većoj ili manjoj mjeri karakteristične za svako diplomatsko predstavništvo i koje čine glavninu njegova rada. Međutim, taj sustav djelatnosti ne obuhvaća aktivnosti koje se nazivaju konzularnima. One su regulirane posebnom Bečkom konvencijom o konzularnim odnosima iz 1963. godine (Međunarodni ugovori NN, 12/93)

Jedna od veoma važnih dužnosti diplomatskih predstavništva neke države jest i zaštita interesa svoje države i njezinih državljana u drugoj državi. Tu se misli i na pravne osobe, dakle ustanove, poduzeća i organizacije koje po unutarnjem pravnom poretku imaju pravnu osobnost, a pripadaju državi koja akreditira svojega predstavnika. To znači da se štite interesi i dobra države koja akreditira svojega predstavnika u drugoj državi, kao i dobra, integritet i interesi njezinih građana i pravnih osoba koji se nalaze u drugoj državi, te s tom svrhom diplomatsko i konzularno predstavništvo djeluje i posreduje kod nadležnih tijela zemlje primateljice (Berković, 2006).

Diplomatsko predstavništvo i diplomatski predstavnik obavješćuju vladu države primateljice, njezine ustanove i javnost o prilikama i politici vlastite države. Također, nastoje da se politika njihove zemlje što bolje razumije i prihvati u državi primateljici. Zbog toga diplomatski predstavnici trebaju detaljno i analitički poznavati prilike, događaje i stavove u državi primateljici kao i u vlastitoj zemlji (Cornago, 2008).

Diplomatske povlastice ili privilegiji jesu povlastice koje međunarodno pravo priznaje članovima diplomatskog osoblja predstavništva prilikom obavljanja njihovih dužnosti, kao i njihovoj obitelji koja živi u istome kućanstvu. Na taj se način osigurava djelotvorno obavljanje funkcije diplomatskog predstavništva. Važno je napomenuti diplomatski imunitet kao preduvjet

za uspješno obavljanje dužnosti diplomatskih predstavnika, u kontrastu s diplomatskim povlasticama koje nisu takve prirode te njihovo nepostojanje ili nepoštovanje ne onemogućava obavljanje funkcija diplomatskog predstavništva (Cornago, 2008).

Poštujući odredbu Bečke konvencije koja regulira diplomatske odnose, država ima pravo ugovorima utvrditi poseban međusobni kodeks povlastica i imuniteta za svoja predstavništva i za svoje diplomatske predstavnike. Diplomatski predstavnici uživaju povlastice i imunitet kako u odlasku, tako i u povratku kroz treće države. To vrijedi za diplomatsko osoblje, dok se u manjoj mjeri odnosi i na ostalo osoblje diplomatskog predstavništva. Nadalje, Bečka konvencija Člankom 10 propisuje da će se ministarstvo vanjskih poslova (ili neko drugo ministarstvo o kojem se države usuglase) izvijestiti o imenovanju, dolasku i konačnom odlasku članova diplomatske misije, o prestanku njihovih dužnosti u misiji te o dolasku i konačnom odlasku članova diplomatske misije (Andrassy, Bakotić, Lapaš, Seršić i Vukas, 2012).

Povlastice i izuzeća što ih osoba uživa tijekom diplomatskog mandata traju cijelo vrijeme boravka u službenom svojstvu u državi primateljici. Dakle, imunitet i povlastice te izuzeća počinju kada privilegirana osoba pređe granicu države primateljice radi preuzimanja službe, u trenutku kada imenovanje te osobe bude dostavljeno ministarstvu vanjskih poslova ili drugomu ministarstvu prema dogovoru. Imunitet i povlastice prestaju tek kada povlaštena osoba napusti državu primateljicu ili kada istekne razumni rok koji joj je određen za odlazak. Ipak, izuzeće ostaje na snazi za radnje učinjene prilikom vršenja službenih funkcija (Mašić, 2023).

Prethodno spomenuta nepovredivost prostorija jedan je od najvažnijih imuniteta diplomatskih predstavništva jer omogućava neometan rad i sigurnost predstavništva. Pojedine države pokušale su oslabiti neprikosnovenost prostorija diplomatskih predstavništava unošenjem iznimaka za slučaj požara, vremenskih nepogoda i sličnoga, ali ti su pokušaji odbijeni. Država primateljica dužna je štititi prostorije predstavništva i njegovu imovinu ako dođe do prekida diplomatskih odnosa između države šiljateljice i države primateljice, ako je diplomatsko predstavništvo definitivno ili privremeno opozvano, pa čak i u slučaju oružanog sukoba. U takvim slučajevima država pošiljateljica može prostorije svojeg diplomatskog predstavništva povjeriti na čuvanje trećoj državi, zajedno s imovinom i arhivskom građom koja se u njemu nalazi, uz što može trećoj državi povjeriti i zaštitu svojih interesa i interesa svojih državljana (Članak 45. Bečke konvencije o diplomatskim odnosima; Berković, 2006).

5.7. Djelovanje diplomatske mreže BiH

Veoma važna pretpostavka za dobro funkcioniranje diplomatske mreže države jest da ona mora biti usklađena s vanjskopolitičkim interesima države, kao i s unutarnjim državnim ustrojem te realnim organizacijskim, financijskim i kadrovskim mogućnostima. Sven Alkalaj, bivši ministar vanjskih poslova BiH, ističe da 56 diplomatsko-konzularnih predstavništava BiH u svijetu ima perspektivu kad je u pitanju organizacija ekonomskog sektora zbog ostvarene suradnje s “najboljim modelom u svijetu koji je imao prilike vidjeti”, onim Ministarstva vanjskih poslova Danske, no pitanje realizacije te perspektive će biti istraženo u empirijskom dijelu ovog doktorskog rada (Ministarstvo vanjskih poslova BiH, n.d.)

Svakako, prilikom diplomatskog predstavljanja mora se voditi računa o korištenju različitih formi koje će pospješiti raznolikost diplomacije u svijetu, neke od kojih su predstavljanje iz središnjice, osnivanje većih regionalnih veleposlanstava koja pokrivaju više država, jačanje konzulata i kulturnih centara s izvanrednim potencijalom za diplomatsku intervenciju i slično. Pritom je ključno istaknuti da Ministarstvo vanjskih poslova pri odabiru kadrova za specifična odredišta bude pragmatično i fleksibilno te da utvrdi svojevrsnu nacionalnu shemu odredišta, pri čemu mora voditi računa o funkcionalnosti radi jasnoga realiziranja ciljeva i zadataka.

Iako na globalnoj razini mreža konzularno-diplomatskih predstavništava mora biti dobro izbalansirana, to ne podrazumijeva nepromjenjivost određene lokacije i odredišta. Vodeći se najvažnijim kriterijem, onim ekonomičnosti, diplomatsko-konzularna mreža mora na kvalitetan način prvenstveno pokriti države s kojima graniči i ostale države lokalne regije, zatim zemlje Europske unije, međunarodne organizacije kao što su UN, NATO i slične te međunarodne institucije i stalne članice Ujedinjenih naroda i Vijeća sigurnosti.

BiH se u svojoj specifičnoj podjeli na entitete i Brčko Distrikt suočava sa situacijom da mora pronaći rješenje za probleme čvršćeg vezivanja trenutne dijaspore – koja čini gotovo trećinu ukupnog broja stanovnika BiH – za matičnu državu, te kako što više valorizirati prednost umreženosti. Trenutna su iskustva u praksi mreže konzularnih i diplomatskih predstavništava takva da građani BiH s nelagodom percipiraju dijasporu, pritom učestalo zanemarujući da su to građani koji su ostvarili uspjeh pozicionirajući se većinom na ekonomski prosperitetnijem zapadu i da ih država treba tretirati kao partnere, a ne kao donatore. Građani koji čine dijasporu

nerijetko su stekli visok stupanj obrazovanja i zauzimaju društvene i profesionalne pozicije koje BiH mogu donijeti mnoge pogodnosti u pozicioniranju i prepoznatljivosti u gospodarskom, kulturnom i političkom smislu. Isto tako, nerijetko se taj dio populacije osjeća izolirano, neželjeno i nepotrebno matičnoj državi. Doduše, ponekad služi kao element prikladan za produbljivanje političkih i socijalnih prijepora, što je u općoj percepciji poprimilo itekako velike razmjere (Mašić, 2023).

Kad se govori o europskim integracijama i planova BiH da se priključi EU, valja voditi računa o činjenici da proces integracije postaje kompliciran i čine ga pragmatični poslovi koje obavljaju pojedinci ukoliko je Ministarstvo vanjskih poslova odvojeno od Direkcije za europske integracije, što se kosi s osnovnom idejom mreže konzularnih i diplomatskih predstavništava. To znači da se na razini države moraju prestrukturirati diplomatska predstavništva u Vijeću Europe, NATO-u i Europskom parlamentu. Ta predstavništva moraju se kadrovski ojačati kak u kvalitativnom, tako i u kvantitativnom smislu, te moraju biti sposobna djelovati na dnevnoj bazi, zastupati interese i ciljeve države, analizirati dnevne i dugoročne procese unutar EU-a i NATO-a, izravno lobirati i djelovati, što će državu legitimirati kao aktivnoga budućeg partnera (Mašić, 2023).

Zapreka poboljšanju rada Ministarstva vanjskih poslova BiH i mreže konzularnih i diplomatskih predstavništava svakako je ekonomske prirode, što znači da je taj segment potrebno ojačati kako bi se mogli ostvariti željeni rezultati. Stoga, ulaganja u domenu diplomacije ne smiju se smatrati nepotrebnim troškovima, nego upravo izravnim ulaganjem u razvoj ugleda zemlje.

Iz tog razloga neophodno je izvršiti detaljnu analizu vanjskopolitičke strategije BiH koja će obuhvaćati viziju vanjskopolitičkog djelovanja i organizacije institucija koja će regulirati pitanja revizije i samoga kriterija izbora kadrova.

Spomenuto se svakako treba izvršiti uz podršku javnosti; Bosna i Hercegovina specifičan je teritorij, poprilično ranjiv na različite institucionalne i izvaninstitucionalne utjecaje. zbog čega je potreba za uređenim odnosima na tim relacijama još izraženija. Drugačije rečeno, komunikacija (s javnosti) treba biti komplementarna i nezaobilazna strategija unutar cijelog procesa.

Vanjska politika Bosne i Hercegovine usmjerena je na omogućavanje sudjelovanja države u suvremenim europskim, gospodarskim, političkim i sigurnosnim tokovima, kao i na unapređenje i očuvanje trajnog mira, sigurnosti i stabilnog demokratskog i općenitog razvoja. Kako bi što bolje promovirala svoje strateške interese, Bosna i Hercegovina opredijeljena je za transparentnu vanjsku politiku čiji je naglasak na promociji/predstavljanju zemlje kao ravnopravnog partnera na međunarodnoj sceni. Kako bi ostvarila svoje geopolitičke interese, Bosna i Hercegovina nastoji voditi transparentnu vanjsku politiku u skladu sa sljedećim ciljevima (Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih poslova Bosne i Hercegovine, n.d.)

- Očuvanje i zaštita neovisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine u međunarodno priznatim granicama
- Potpuna i dosljedna implementacija Općeg mirovnog sporazuma (OMS)
- Pristupanje Bosne i Hercegovine euroatlantskim integracijskim procesima
- Sudjelovanje Bosne i Hercegovine u multilateralnim odnosima, posebno u okviru Ujedinjenih naroda (UN), Vijeća Europe, Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE), Organizacije islamske konferencije (OIC) i slično
- Promocija Bosne i Hercegovine kao partnera u međunarodnim gospodarskim odnosima i aktivnosti koje će omogućiti prijem Bosne i Hercegovine u Svjetsku trgovinsku organizaciju (WTO) i druge međunarodne organizacije i asocijacije

Sukladno navedenim ciljevima, jedna od važnih aktivnosti vanjske politike BiH jest pružanje pomoći ekonomskim subjektima koji posluju na stranim tržištima. Stoga je važno ojačati uspostavljanje bilateralnih sporazuma na polju radnih i imovinskih prava za građane Bosne i Hercegovine u inozemstvu.

Neki su od važnijih zadataka konzularno-diplomatske mreže Bosne i Hercegovine u svijetu poznavanje izvoznih mogućnosti BiH, poznavanje potreba za uvozom roba i usluga u Bosnu i Hercegovinu, prikupljanje i analiza informacija o stanju gospodarstva u državi primateljici, izvozu i uvozu, resursima, obujmu proizvodnje, stabilnosti domaće valute, zastupljenosti inozemnih kompanija, predviđanju gospodarskoga razvoja, te suradnja s tijelima i institucijama države primateljice koje su zadužene za gospodarski razvoj.

Istaknuti dodatni zadaci mreže konzularnih i diplomatskih predstavništava su (Mašić, 2023):

- Uspostavljanje poslovnih odnosa s kompanijama koje posluju na teritoriju države primateljice, bez obzira na to jesu li iz države primateljice ili dolaze iz neke treće države
- Uspostavljanje i održavanje suradnje sa znanstvenim institucijama u državi primateljici
- Analiza komparativnih prednosti države primateljice i države pošiljateljice
- Proučavanje nacionalnog zakonodavstva države primateljice
- Organiziranje posjeta gospodarstvenika iz Bosne i Hercegovine državi primateljici i njihovo povezivanje s gospodarstvenicima države primateljice
- Organiziranje posjeta gospodarstvenika iz države primateljice Bosni i Hercegovini i njihovo povezivanje s gospodarstvenicima iz Bosne i Hercegovine.

Veoma je važno napomenuti da se od diplomatskog predstavništva ne očekuje donošenje odluka umjesto poduzeća Bosne i Hercegovine. Predstavništvo može pomoći u pripremi za donošenje ispravnih poslovnih odluka tako što će prikupiti relevantne i pouzdane poslovne informacije o mogućoj gospodarskoj suradnji, bonitetu poslovnih partnera, konkurentnosti na tržištu i slično. Ipak, ako diplomatsko predstavništvo uspješno obavljaju svoj posao, to će biti vidljivo u povećanju izvoza, broja i ukupne vrijednosti novih ugovora, kao i u priljevu inozemnih izravnih investicija. Također, pokazatelj će primjerice biti i broj uspostavljenih i potpisanih međudržavnih sporazuma, smanjenje stope zaduženosti i vanjskoga duga, kao i smanjenje stope nezaposlenosti.

Gospodarska diplomacija Bosne i Hercegovine trenutno funkcionira na razini odsjeka i broji osam zaposlenih osoba, što je zaista nedovoljno za državu koja se nalazi u tranzicijskim i integracijskim procesima. Kao što je već spomenuto, obrazovanost kadra ključna je za ostvarivanje ciljeva i zadataka koji stoje pred konzularno-diplomatskim predstavništvima određene države. Analiza diplomatske mreže BiH pokazuje da su njeni osnovni nedostaci nerazmjernost između obujma posla i broja zaposlenih u pojedinim misijama, neopravdano zanemarivanje Azije i Afrike, posebno s gospodarskog stajališta, neracionalan raspored misija u Aziji, prezasićenost na Arapskom poluotoku i zapostavljenost ostatka kontinenta, nedovoljno korištenje drugih oblika zastupanja iz sjedišta Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, nerazmjernost između kadrovske popunjenosti i stvarnog obujma posla u pojedinim organizacijskim cjelinama u sjedištu Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine (Subašić, 2019).

6. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE STAVOVA DIPLOMATA, STRUČNJAKA ZA VANJSKU TRGOVINU I AKADEMSKIH STRUČNJAKA O UTJECAJU DIPLOMACIJE NA VANJSKU TRGOVINU I VANJSKOTRGOVINSKU POLITIKU

Cilj je ovog rada, ponajprije provedenog empirijskog istraživanja, bio utvrditi koliko diplomacija BiH utječe na vanjskotrgovinsku politiku i vanjsku trgovinu Bosne i Hercegovine te kakva je njezina odgovornost u tome procesu. Istraživanje u tu svrhu obuhvaća tri ciljane skupine: diplomate, stručnjake za vanjsku trgovinu i akademske stručnjake. Ispitani su stručnjaci za vanjsku trgovinu i akademski stručnjaci iz Bosne i Hercegovine, dok su diplomatski djelatnici ispitani u zemlji i inozemstvu. Vodilo se računa o tome da ispitani diplomati budu visoko rangirani u veleposlanstvima i konzulatima.

Dobiveni empirijski podaci prikazani su tablično ili grafički, uz odgovarajuće najave i naslove. Komentari su uključeni kako bi se izbjegao popis prikaza bez konteksta, dok su tablični ili grafički prikazi namijenjeni kao suplementi teksta i sažeti pregled rezultata; pritom je bitno napomenuti kako su tablični prikazi pogodniji za prikazivanje velike količine numeričkih podataka, dok grafički prikazi jasnije prikazuju trendove u podacima. Istraživanje je analiziralo stavove stručnjaka o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu, prikazujući regresijski model i povezanost diplomatskog djelovanja s vanjskotrgovinskom politikom.

6.1. Formiranje uzorka

Veličina uzorka mjerena je na osnovi testnog uzorka, čija je statistička snaga analizirana te je na osnovi rezultata određen reprezentativni uzorak. Prema tome, riječ je o neprobabilističkom, namjernom uzorku, s obzirom na to da su stručnjaci u navedenim područjima odabrani planski, što donekle ograničava njegovu reprezentativnost ali što je ujedno adresirano samom veličinom uzorka i činjenicom da bilo koji drugi način uzorkovanja ne bi nužno obuhvatio ciljane populaciju, te bi značajno otežao provedbu empirijskog istraživanja. Tako, selekcionirani su upravo stručnjaci iz područja relevantnih za temu rada. Samim time, iako takvo uzorkovanje u određenom opsegu narušava populacijsku valjanost dobivenih rezultata jer ne može eliminirati

faktor slučajnih probabilističkih varijacija uzorka, istovremeno osigurava veću kvalitetu odgovora koji su relevantni za predmet istraživanja te posljedično i veću ekološku valjanost. Drugim riječima, odabir namjernog uzorkovanja najbolje se slaže s naravi i svrhom istraživanja te ciljnom populacijom.

Osim toga, osiguran je i relativno velik broj ispitanika u apsolutnom smislu, te su stručnjaci relativno homogeno raspoređeni po skupinama, što također pozitivno utječe na valjanost i reprezentativnost prezentiranih nalaza. Eventualni nedostaci u reprezentativnosti su u potpunosti očekivani s obzirom na vrstu istraživanja koje je provedeno, te se ne identificiraju propusti izvan spomenutih nedostataka.

6.2. Metodologija istraživanja

U dijelu empirijskog istraživanja korištene su brojne metode istraživanja, kao što su (Zelenika, 2000):

- metoda analize
- metoda apstrakcije
- metoda sinteze
- induktivna metoda
- deskriptivna metoda
- metoda anketiranja i intervjuiranja
- statističke metode koje su procijenjene adekvatnima za analizu anketnoga upitnika.

Dobiveni rezultati istraživanja predstavljeni su tablično, grafički i interpretirani teorijski. Podaci prikupljeni anketiranjem obrađeni su u statističkom programu IBM SPSS 20.

Korištene statističke metode:

- Deskriptivne metode
- Grafički prikaz

- Hi-kvadrat test
- T-test
- Korelacijska analiza
- Regresijska analiza
- Analiza varijance.

U okviru deskriptivne statistike obrađeni su i izračunati sljedeći parametri, koji su protumačeni i predstavljeni tablično i teorijski:

- Minimum i maksimum
- Mod
- Aritmetička sredina
- Standardna devijacija
- Varijanca

Grafički prikaz podataka bit će predstavljen strukturnim krugom ili pomoću stupčastog grafikona. S ciljem provjere testiranih uzoraka analizirane su pretpostavke normalnosti, za što je korišten Shapiro-Wilk test, ali samo za uzorke manje od 50 ispitanika. Rezultat spomenutog testa, W statistik, predstavlja statističku vrijednost za testiranje pretpostavke normalnosti, te se očekuje da ne odstupa značajno od pretpostavljene. U slučaju analize međuzavisnosti kvalitativnih varijabli na razini frekvencije korišten je hi-kvadrat test (Newbold i sur., 2010).

T-test i analiza varijance korišteni su radi utvrđivanja postojanja statistički značajne razlike između dvaju ili više nezavisnih uzoraka, gdje će se u ovome slučaju testirati postojanje razlika u stavovima među stručnjacima različitih profila.

Primjenom multiple regresije izračunati su regresijski parametri koji opisuju odnos određenih nezavisnih (prediktorskih) varijabli sa zavisnom (kriterijskom). Također su istražene veze između nekih varijabli s ciljem donošenja zaključaka o prisutnosti korelacijske veze izražene prikladnim koeficijentom. Kompletan model testiran je kako bi se utvrdila značajnost analiziranih varijabli i dobivenih parametara istraživanja. Razine značajnosti u svim korištenim testovima postavljene na su na $p = 0,05$.

6.3. Plan i instrumenti istraživanja

Plan istraživanja obuhvaćao je ispitivanje diplomata, stručnjaka za vanjsku trgovinu i akademskih stručnjaka o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu u Bosni i Hercegovini. Osnovni istraživački cilj bio je utvrditi utjecaj diplomacije na vanjskotrgovinsku politiku, konkurentnost i pokazatelje razvoja Bosne i Hercegovine. Uz pomoć korištene metodologije sastavljen je anketni upitnik prilagođen empirijskom istraživanju.

Područje istraživanja vezano je za Bosnu i Hercegovinu, točnije za državljane BiH koji su stručnjaci s područja diplomacije i vanjske trgovine, za akademske stručnjake čije je znanstveno područje usko povezano s diplomacijom i vanjskom trgovinom te za diplomate koji predstavljaju Bosnu i Hercegovinu u inozemstvu po različitim osnovama.

Odgovori ponuđeni ispitanicima postavljeni su prema Likertovoj skali, a kreću se u rasponu od 1 do 5, pri čemu odgovor 1 označava „Uopće se ne slažem“, dok odgovor 5 označava „U potpunosti se slažem“. Osim takvih, postavljena su pitanja zatvorenog tipa s ponuđenim odgovorima.

Sekundarni podaci korišteni u istraživanju obuhvatili su sve dostupne i relevantne činjenice o diplomaciji BiH i vanjskoj trgovini, proračunskom deficitu, konkurentnosti, izravnim inozemnim investicijama te svim ostalim čimbenicima koji su usko povezani s analiziranom problematikom.

6.4. Razdoblje provedbe istraživanja

Primarni podaci prikupljeni su na teritoriju Bosne i Hercegovine, kao i po veleposlanstvima i konzulatima BiH u inozemstvu. Podaci su prikupljeni osobno, e-poštom, poštom ili faksom. Istraživački problem identificiran je krajem 2018. godine, početkom 2019. godine definirana je tema disertacije te su sukladno tome selekcionirani radovi, razvijen teorijski okvir, istraživačka pitanja, ciljevi i hipoteze; posljedično tome, definirana je istraživačka metodologija i populacija. Anketno istraživanje provedeno je tijekom 2020. godine.

6.5. Analiza demografskog dijela upitnika, stavova stručnjaka, diplomata i akademskih stručnjaka o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu

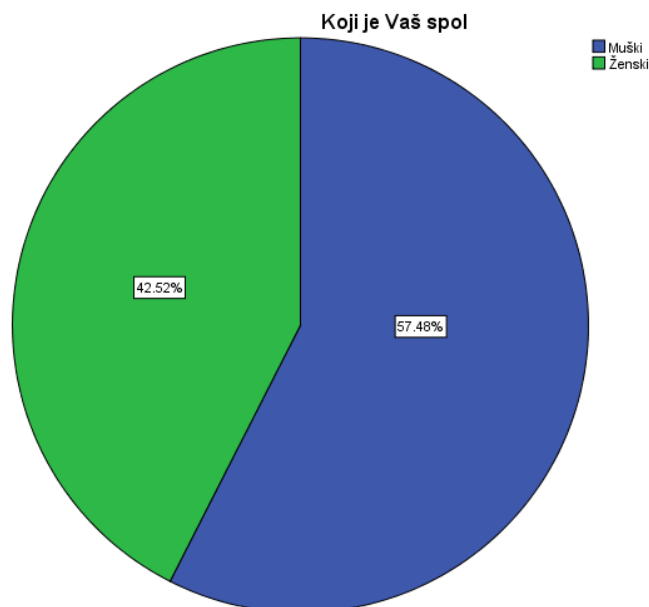
Demografski dio upitnika obuhvaća osnovne karakteristike sudionika. U drugom dijelu navedena je struktura predstavljena grafički i tablično. U trećem dijelu analize demografska struktura sudionika korištena je kako bi se utvrdilo postoje li razlike među skupinama sudionika po određenim pitanjima. U Tablici 37 prikazana je raspodjela sudionika po lokaciji.

Tablica 37. *Raspodjela sudionika po lokaciji*

	N	Relativna frekvencija (%)
Federacija Bosne i Hercegovine	74	58,3
Republika Srpska	53	41,7

U uzorku od 127 sudionika 74 (58,3%) ispitana su u Federaciji Bosne i Hercegovine, dok je 41,7% ispitano na teritoriju Republike Srpske. Također, ispitani uzorak obuhvaća 73 (57,5%) muškarca i 54 (42,5%) žene. Struktura odgovora predstavljena je grafički na Slici 6.

Slika 6. *Raspodjela sudionika po spolu*

Nadalje, u Tablici 38 prikazana je raspodjela sudionika po godinama radnog iskustva u relevantnoj struci.

Tablica 38. *Raspodjela sudionika po radnom iskustvu u godinama*

	N	Relativna frekvencija (%)
0-3 godine	12	9,4
3-6 godina	19	15,0
6-9 godina	58	45,7
Više od 9 godina	38	29,9

Analiza podataka pokazuje da najveći broj sudionika ima između 6 i 9 godina iskustva u struci, njih 45,7%; više od 9 godina 29,9%; od 3 do 6 godina iskustva ima 15% ispitanih i od 0 do 3 godine 9,4% ispitanih u uzorku. Nadalje, u Tablici 39 prikazana je raspodjela sudionika po zanimanju.

Tablica 39. *Raspodjela sudionika po zanimanju*

	N	Relativna frekvencija (%)
Stručnjak iz područja diplomacije	32	25,2
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	18,1
Akademski stručnjak	50	39,4
Diplomat	22	17,3

Kao što je moguće iščitati, najveći broj sudionika moguće je svrstati u akademske stručnjake (39,4%), zatim stručnjake iz područja diplomacije (25,2%), stručnjake iz područja vanjske trgovine (18,1%) te diplomate (17,3%). Nadalje, u Tablici 40 prikazana je raspodjela sudionika po stupnju obrazovanja

Tablica 40. *Raspodjela sudionika po stupnju obrazovanja*

	N	Relativna frekvencija (%)
Doktor znanosti	42	33,1
Magistar znanosti	57	44,9
VSS ili VŠS	28	22,0

U analiziranom uzorku najviše sudionika ima završen magistarski studij – njih 44,9%; 33,1% ima titulu doktora znanosti, dok 22% sudionika ima VSS ili VŠS. U Tablici 41 prikazana je raspodjela sudionika po naravi posla kojeg obavljaju u vezi s diplomacijom i vanjskom trgovinom.

Tablica 41. *Raspodjela sudionika po naravi posla u vezi s diplomacijom i vanjskom trgovinom*

	N	Relativna frekvencija (%)
Stručni savjetnik	19	15,0
Analitičar	19	15,0
Predavač	50	39,4
Obavljam poslove u djelokrugu diplomacije	17	13,4
Obavljam poslove u djelokrugu vanjske trgovine	22	17,3

U ispitanom uzorku najviše je predavača čije je znanstveno područje usko povezano s diplomacijom i vanjskom trgovinom – 39,4%; zatim onih koji obavljaju poslove u djelokrugu vanjske trgovine – 17,3%; stručnih savjetnika i analitičara po 15% i na kraju onih koji obavljaju poslove u djelokrugu diplomacije – 13,4%. U Tablici 42 prikazana je raspodjela sudionika po naravi zanimanja s obzirom na primarnost u vezi s diplomacijom ili vanjskom trgovinom.

Tablica 42. *Raspodjela sudionika po primarnosti zanimanja u vezi s diplomacijom ili vanjskom trgovinom*

	N	Relativna frekvencija (%)
Osnovno zanimanje	76	59,8
Sporedno zanimanje	51	40,2

U uzorku je 59,8% ispitanika kojima je osnovno zanimanje vezano za diplomaciju ili vanjsku trgovinu te 40,2% ispitanika kojima je sporedno zanimanje vezano za diplomaciju ili vanjsku trgovinu.

6.6. Rezultati analize stavova stručnjaka, akademskih stručnjaka i diplomata o važnosti i utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu

U sljedećem dijelu rada primjenom statističkih postupaka analizirani su stavovi stručnjaka, akademskih stručnjaka i diplomata o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu. Rezultati su prezentirani na grupnoj razini, u vidu aritmetičkih sredina i pripadajućih standardnih devijacija; najniža i najviša vrijednost odgovora, kao i veličina uzorka također su prikazane, po pojedinačnim ispitanim stavovima.

Tablica 43. *Slažete li se s tvrdnjom da vanjska trgovina predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva*

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	4,16	0,95	1-5
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	4,13	0,81	2-5
Akademski stručnjak	50	3,86	0,83	2-5
Diplomat	22	3,91	0,53	3-5

Kao što je vidljivo u Tablici 43, sudionici se većinom slažu s tvrdnjom da vanjska trgovina predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva, što potvrđuje prosječna vrijednost odgovora svih ispitanika $M=3,99$, uz blago prosječno odstupanje od navedene vrijednosti ($SD=0,78$).

Pojedinačni odgovori pokazuju da se s tom tvrdnjom u najvećoj mjeri slažu stručnjaci iz područja diplomacije i stručnjaci iz područja vanjske trgovine, dok se akademski stručnjaci u najmanjoj mjeri slažu s navedenom tvrdnjom.

Testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama ne postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,33$).

Tablica 44. *Slažete li se s tvrdnjom da državna diplomacija predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva*

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	2,47	0,88	1-4
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	2,26	0,96	1-4
Akademski stručnjak	50	2,36	0,98	1-5
Diplomat	22	2,54	1,22	1-4

Kao što je vidljivo iz podataka prikazanih u Tablici 44, sudionici se u prosjeku ne slažu snažno s tvrdnjom da državna diplomacija predstavlja bitan segment u razvoju društva te da ona u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva, a prosječna vrijednost odgovora ispitanika iznosi $M=2,40$, dok standardna devijacija pokazuje da se radi o skupini odgovora koji su prilično homogeni ($SD=1,01$). Pojedinačno gledano, s tom se tvrdnjom najviše ne slažu stručnjaci iz područja vanjske trgovine, a najmanje akademski stručnjaci. Testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama ne postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,77$).

Tablica 45. *Kako ocjenjujete suradnju predstavnika diplomacije i predstavnika vanjske trgovine u institucijama Bosne i Hercegovine*

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	2,12	1,10	1-5
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	2,20	0,66	2-4
Akademski stručnjak	50	2,38	0,75	1-4
Diplomat	22	2,75	1,14	1-4

Kao što je vidljivo iz podataka prikazanih u Tablici 45, stav je sudionika da je suradnja predstavnika diplomacije i predstavnika vanjske trgovine u institucijama u Bosni i Hercegovini prilično loša. Prosječna ocjena svih sudionika iznosi $M=2,35$, uz $SD=0,90$, što pokazuje da se i kod tog pitanja radi o homogenoj skupini. Pojedinačno gledano, najvišu ocjenu daju diplomati, a najmanju stručnjaci iz područja diplomacije i stručnjaci iz područja vanjske trgovine. Jednako kao i za tvrdnje do sad, testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama ne postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,79$).

Tablica 46. *Kako ocjenjujete utjecaj vanjske trgovine na konkurentnost Bosne i Hercegovine na svjetskoj razini*

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,81	0,53	3-5
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	3,87	0,69	3-5
Akademski stručnjak	50	3,68	0,68	2-5
Diplomat	22	3,68	0,84	2-5

Na osnovi podataka prikazanih u Tablici 46 može se zaključiti da se sudionici slažu s tvrdnjom o postojanju utjecaja vanjske trgovine na konkurentnost Bosne i Hercegovine na svjetskoj razini; prosječna vrijednost odgovora iznosi $M=3,75$, $SD=0,68$.

Gledajući pojedinačne skupine, može se zaključiti da se s tom tvrdnjom u najvećoj mjeri slažu stručnjaci iz područja vanjske trgovine i stručnjaci iz područja diplomacije, dok se u najmanjoj

mjeri s njom slažu akademski stručnjaci. Testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama ne postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,63$).

Tablica 47. U kojoj mjeri smatrate zadovoljavajućom trenutnu poziciju Bosne i Hercegovine na ljestvici konkurentnosti na svjetskoj razini

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	1,66	0,70	1-3
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	1,78	0,73	1-3
Akademski stručnjak	50	1,56	0,58	1-3
Diplomat	22	1,68	0,89	1-4

Pregled podataka prikazanih u Tablici 47 ukazuje na to da sudionici u prosjeku nisu zadovoljni trenutnom pozicijom Bosne i Hercegovine na ljestvici konkurentnosti na svjetskoj razini. Prosječna ocjena te tvrdnje iznosi $M=1,64$, uz blago prosječno odstupanje od navedene vrijednosti ($SD=0,72$), te je zanimljivo istaknuti da ni jedan sudionik na tu tvrdnju nije odgovorio s odabirom vrijednosti većom od 3.

Pojedinačno gledano, s tom se tvrdnjom u najvećoj mjeri ne slažu akademski stručnjaci, u najmanjoj stručnjaci iz područja diplomacije. Testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama ne postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,64$).

Tablica 48. *Slažete li se s tvrdnjom da je diplomacija važan čimbenik u podizanju životnoga standarda države, kao i u vanjskoj politici, koja je opet povezana s vanjskotrgovinskom razmjenom*

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,22	0,66	2-4
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	3,30	0,63	2-4
Akademski stručnjak	50	3,30	0,93	2-5
Diplomat	22	3,45	0,74	3-5

Kao što je vidljivo u Tablici 48, mišljenja sudionika podijeljena su glede tvrdnje da je diplomacija važan čimbenik u podizanju životnog standarda države, kao i u vanjskoj politici, koja je također povezana s vanjskotrgovinskom razmjenom. Prosječna ocjena iznosi $M=3,31$, $SD=0,78$. Ako se pogledaju odgovori po skupinama sudionika, može se zaključiti da se s tom tvrdnjom u najvećoj mjeri slažu diplomati, dok u najmanjoj stručnjaci iz područja diplomacije i stručnjaci iz područja vanjske trgovine. Testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama ne postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,76$).

Tablica 49. *Utjecaj diplomacije na odabrane makroekonomske pokazatelje*

	N	M	SD	Raspon
Izravne inozemne investicije	127	4,06	0,61	3-5
Stopa nezaposlenosti	127	2,31	0,83	1-4
Trgovinska bilanca	127	3,30	0,62	2-5
Životni standard	127	2,34	0,77	1-4
BDP	127	2,32	0,73	1-4

U Tablici 49 prikazane su prosječne vrijednosti stavova ispitanika o utjecaju diplomacije na makroekonomske pokazatelje, iz čega je moguće zaključiti:

- Kad su u pitanju izravne inozemne investicije, mišljenje je sudionika da diplomacija ima visok stupanj utjecaja na njih
- Mišljenje je sudionika da diplomacija ne utječe značajno na stopu nezaposlenosti.
- Mišljenja sudionika podijeljena su o pitanju utjecaja diplomacije na trgovinsku bilancu.
- Sudionici se u prosjeku ne slažu s tvrdnjom da diplomacija utječe na životni standard građana.
- Sudionici se također u prosjeku ne slažu s tvrdnjom da diplomacija utječe na BDP Bosne i Hercegovine.

Tablica 50. *Utjecaj vanjske trgovine na odabrane makroekonomske pokazatelje*

	N	M	SD	Raspon
Izravne inozemne investicije	127	3,40	0,74	2-5
Stopa nezaposlenosti	127	4,01	0,69	3-5
Trgovinska bilanca	127	4,59	0,54	3-5
Životni standard	127	3,84	0,55	2-5
BDP	127	4,05	0,56	3-5

U Tablici 50 prikazani su stavovi ispitanika o utjecaju vanjske trgovine na makroekonomske pokazatelje, iz koje je moguće vidjeti sljedeće:

- Kad su u pitanju izravne inozemne investicije, sudionici se donekle slažu da vanjska trgovina utječe na iste.
- Prosječno je mišljenje sudionika da diplomacija značajno utječe na stopu nezaposlenosti.
- Sudionici se u velikoj mjeri slažu s tvrdnjom da vanjska trgovina ima utjecaj na trgovinsku bilancu.
- Podaci pokazuju da se sudionici donekle slažu s time da vanjska trgovina ima utjecaj na životni standard građana.
- Sudionici u prosjeku smatraju da vanjska trgovina utječe na BDP Bosne i Hercegovine.

Nadalje, izvršena je analiza značajnosti razlike u prikazanim stavovima, čiji su rezultati prikazani u Tablici 51.

Tablica 51. *Razlike u stavovima o utjecaju vanjske trgovine i diplomacije na makroekonomske pokazatelje*

	M ₁ -M ₂	SD	t
Izravne inozemne investicije	0,66	0,91	8,19**
Stopa nezaposlenosti	-1,70	0,91	-21,03**
Trgovinska bilanca	-1,29	0,84	-17,39**
Životni standard	-1,50	0,81	-20,79**
BDP	-1,72	1,03	-18,89**

** p<0,01

Iz prikazanih podataka vidljivo je kako je pronađena statistički značajna razlika između stavova o utjecaju diplomacije i stavova o utjecaju vanjske trgovine na odabrane makroekonomske pokazatelje.

Tablica 52. *Važnost parametara u ispunjavanju ciljeva upravljanja vanjske politike i diplomacije*

	N	M	SD	Raspon
Aдекватni kvantitativni pokazatelji odnosa dviju država	127	4,17	0,59	3-5
Potpisani sporazumi između dviju država	127	2,64	0,83	1-4
Održani sastanci šefova država	127	2,90	0,53	2-4
Strategija razvoja i unapređenja odnosa	127	3,70	0,65	2-5
Geografski položaj dviju država	127	3,94	0,63	3-5

Kao što je moguće vidjeti, u Tablici 52 prikazani su prosječni odgovori ispitanika o važnosti parametara za ispunjavanje ključnih ciljeva upravljanja vanjske politike i diplomacije. Prosječni odgovori za svaki parametar su sljedeći:

- Sudionici smatraju veoma važnim postojanje adekvatnih kvantitativnih pokazatelja u razmjeni između dviju zemalja. Polazna osnova za kvalitetne pregovore o suradnji upravo su brožčani podaci razmjene, što su sudionici svojim odgovorima na tu tvrdnju i pokazali.
- Sudionici se načelno ne slažu s tvrdnjom da je od velike važnosti potpisivanje sporazuma između država.
- Mišljenja sudionika podijeljena su o pitanju tvrdnje i važnosti sastanaka šefova država.
- Sudionici se slažu s tvrdnjom da je strategija razvoja i unapređenja država važna.
- Na kraju, sudionici smatraju važnim geografski položaj država.

Tablica 53. Učinci odabranih lokacija veleposlanstava na sljedeća područja

	N	M	SD	Raspon
Gospodarstvo	127	2,39	0,83	1-4
Vanjska trgovina	127	2,62	0,88	1-4
Investicije	127	2,55	0,89	1-4
Razvojni projekti	127	2,34	0,92	1-4
Olakšavanje pristupa EU fondovima	127	2,19	0,83	1-4

U Tablici 53 prikazani su prosječni odgovori sudionika o učinku lokacija veleposlanstava BiH u državama gdje su trenutno pozicionirana na gospodarstvo, vanjsku trgovinu, investicije, razvojne projekte i olakšavanje pristupa EU fondovima, te prikazani podaci ukazuju na sljedeće:

- Sudionici u prosjeku smatraju da odabrane lokacije veleposlanstava nisu imale pozitivnih učinaka na gospodarstvo Bosne i Hercegovine.
- Sličan stav imaju i o pitanju vanjske trgovine. Naime, smatraju da nije bilo pozitivnog utjecaja odabira lokacija veleposlanstava na nju.
- Sudionici u prosjeku također smatraju da lokacije veleposlanstava nisu pozitivno utjecale na investicije.
- Sudionici ne smatraju da odabrane lokacije veleposlanstava imaju učinka na razvojne projekte.
- Sudionici u prosjeku ne smatraju da odabir lokacije veleposlanstava ima učinka na olakšavanje pristupa EU fondovima.

Tablica 54. *Važnost odabranih faktora u razvoju vanjske politike i diplomacije*

	N	M	SD	Raspon
Gospodarska diplomacija	127	3,96	0,52	3-5
Jačanje suradnje institucija vanjske trgovine i diplomacije	127	4,01	0,51	3-5
Inkorporiranje makroekonomskih ciljeva u makroekonomsku politiku	127	3,72	0,69	3-5
Ostvarivanje većeg autonomnog izvoza	127	4,03	0,52	2-5
Diplomatske strategije povezati s gospodarskim strategijama	127	3,96	0,52	3-5

U Tablici 54 prikazani su prosječni odgovori ispitanika o važnosti odabranih koncepata u razvoju vanjske politike i diplomacije Bosne i Hercegovine. Analiza je pokazala da su stavovi sudionika o razvoju vanjske politike i diplomacije sljedeći:

- Faktor gospodarske diplomacije smatra se veoma važnim.
- Sudionici smatraju važnim koncept jačanja suradnje institucija vanjske trgovine i diplomacije.
- Inkorporiranje makroekonomskih ciljeva u makroekonomsku politiku za sudionike je također veoma važno.
- Sudionici ostvarenje većeg autonomnog izvoza smatraju nešto manje važnim u odnosu na ostale faktore.
- Povezivanje diplomatskih s gospodarskim strategijama ispitanici smatraju veoma važnim

Tablica 55. *Postoji li način mjerenja učinkovitosti veleposlanstava i njihovih učinaka na važne razvojne gospodarske parametre društva*

	N	Relativna frekvencija (%)
Da	60	47,2
Ne	67	52,8

Kao što je moguće vidjeti u Tablici 55, malo više od pola ispitanika, točnije njih 52,8%, odgovorilo je da ne postoji način mjerenja učinkovitosti veleposlanstava i njihovih učinaka na važne razvojne gospodarske parametre društva, dok je 47,2% odgovorilo da takvo što postoji.

Tablica 56. *Bosna i Hercegovina nema veleposlanstva u svim državama; smatrate li da su pri njihovu odabiru napravljene pogreške te da odabir jest ili nije bio dobar*

	N	Relativna frekvencija (%)
Da	92	72,4
Ne	35	27,6

U Tablici 56 prikazano je kako većina sudionika, njih 72,4%, smatra da je Bosna i Hercegovina napravila grešku pri odabiru lokacija veleposlanstava te da se u tome segmentu moglo puno više učiniti, dok tek 27,6% sudionika smatra kako nije napravljena greška.

Tablica 57. *Pri odabiru lokacija veleposlanstava vodilo se računa o tome da to budu države s kojima BiH može ostvariti zajedničku suradnju, prije svega gospodarsku i vanjskotrgovinsku. U kojoj mjeri smatrate da su ciljevi ispunjeni*

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	2,09	0,69	1-3
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	2,04	0,88	1-3
Akademski stručnjak	50	2,26	0,94	1-4
Diplomat	22	2,36	0,79	1-4

Uvidom u podatke prikazane u Tablici 57 čini se da sudionici nisu zadovoljni odabirom lokacija veleposlanstava (koje je birala država) u državama s kojima BiH može ostvariti zajedničku suradnju, prije svega gospodarsku i vanjskotrgovinsku, te smatraju da ciljevi nisu ispunjeni u očekivanoj mjeri. Prosječna je ocjena svih ispitanika $M=2,20$, $SD=0,84$.

Pojedinačno gledajući odgovore, stručnjaci iz područja vanjske trgovine najmanje se slažu s tom tvrdnjom, dok su najveću prosječnu ocjenu, iako i dalje negativno tendirajuću, toj tvrdnji dali diplomati. Testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama ne postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,50$).

Tablica 58. *Odgovornost imenovanih diplomata prema sljedećim kriterijima*

	N	M	SD	Raspon
Loša koordinacija države i veleposlanstava	127	3,63	0,84	1-5
Složen politički sustav	127	1,67	0,64	1-3
Povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike	127	4,25	0,47	3-5
Utjecaj na razvoj gospodarstva	127	3,28	0,61	2-4

U Tablici 58 prikazano je kako su sudionici ocjenjivali u kojoj mjeri smatraju izabranu diplomaciju odgovornom za lošu koordinaciju države i veleposlanstava, složen politički sustav, povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike i utjecaj na razvoj gospodarstva. Rezultati upućuju na sljedeće:

- Sudionici se donekle slažu s tvrdnjom da je koordinacija države i veleposlanstava loša.
- Sudionici se snažno ne slažu s tvrdnjom da postoji odgovornost diplomacije za složen politički sustav u Bosni i Hercegovini.
- Sudionici se slažu s tvrdnjom da postoji odgovornost diplomacije za povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike.
- Mišljenja sudionika podijeljena su u pitanju odgovornosti diplomacije na razvoj gospodarstva.

Ukratko, rezultati pokazuju da su sudionici prepoznali odgovornost izabrane diplomacije za povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike i za lošu koordinaciju države i veleposlanstava, dok za ostale pretpostavke nisu.

Tablica 59. *Odgovornost države i njezinih dužnosnika prema odabranim kriterijima*

	N	M	SD	Raspon
Loša koordinacija države i veleposlanstava	127	4,32	0,53	3-5
Složen politički sustav	127	4,03	0,55	3-5
Povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike	127	4,21	0,54	3-5
Utjecaj na razvoj gospodarstva	127	4,49	0,57	3-5

U Tablici 59 prikazano je kako su sudionici ocjenjivali u kojoj mjeri smatraju državu odgovornom za lošu koordinaciju države i veleposlanstava, složen politički sustav, povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike i utjecaj na razvoj gospodarstva. Sudionici su dali sljedeće odgovore:

- Sudionici se slažu s tvrdnjom da postoji odgovornost države za lošu koordinaciju države i veleposlanstava.
- Sudionici se također slažu s tvrdnjom da su država i izabrani dužnosnici odgovorni za složen politički sustav u Bosni i Hercegovini.
- Sudionici smatraju da postoji odgovornost države i njezinih dužnosnika za povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike.
- Naposljetku, sudionici se slažu da su država i njeni dužnosnici odgovorni za gospodarski razvoj.

Za razliku od prethodnih rezultata gdje su prikazani odgovori vezani uz obveze izabranih diplomata i gdje nije bilo izraženih stavova o odgovornosti, u ovome slučaju sudionici su prema svakom kriteriju ocijenili da postoji odgovornost države i njezinih dužnosnika.

U Tablici 60 prikazani su rezultati provedenog t-testa kako bi se utvrdilo postojanje potencijalne statistički značajne razlike u stavovima o odgovornosti diplomata i države.

Tablica 60. *Razlike u stavovima sudionika o odgovornosti države i imenovanih diplomata prema odabranim kriterijima*

	M ₁ -M ₂	SD	t
Loša koordinacija države i veleposlanstava	-0,68	1,05	-7,287**
Složen politički sustav	-2,35	0,86	-30,547**
Povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike	0,03	0,73	0,609
Utjecaj na razvoj gospodarstva	-1,20	0,87	-15,662**

** p<0,01

Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da samo prema kriteriju povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike ne postoji statistički značajna razlika u stavovima o odgovornosti diplomacije i državnih dužnosnika. Prema svim ostalim kriterijima stavovi sudionika se značajno razlikuju.

Tablica 61. *Posjedovanje mehanizama diplomacije za ostvarenje odabranih ciljeva*

	N	M	SD	Raspon
Loša koordinacija države i veleposlanstava	127	3,77	0,55	3-5
Složen politički sustav	127	3,62	0,68	2-5
Povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike	127	3,43	0,64	2-5
Utjecaj na razvoj gospodarstva	127	4,39	0,49	4-5

U Tablici 61 prikazani su stavovi sudionika o posjedovanju alata i mehanizama diplomacije za unaprjeđenje suradnje dviju država, unaprjeđenje vanjske trgovine, bilančne ravnoteže, predstavljanja države i njezine kulture. Rezultati upućuju na sljedeće:

- Sudionici se donekle slažu s tvrdnjom da diplomacija posjeduje alate i mehanizme za unaprjeđenje suradnje dviju država.

- Kao i kod prethodne tvrdnje, sudionici se samo donekle slažu da diplomacija ima alate i mehanizme za unaprjeđenje vanjske trgovine i razmjene.
- Mišljenja sudionika podijeljena su o tvrdnji da vanjska diplomacija posjeduje mehanizme i alate za postizanje bilančne ravnoteže.
- Sudionici se u prosjeku slažu s tvrdnjom da vanjska diplomacija posjeduje alate i mehanizme za predstavljanje države i njezine kulture.

Nadalje, podaci prikazani u Tablici 62 ukazuju na to kako stručnjaci smatraju da vanjska diplomacija ima mogućnosti da na sve parametre djeluje u određenoj mjeri, a najviše u predstavljanju države i njezine kulture.

Tablica 62. *U kojoj mjeri smatrate da diplomacija BiH ima utjecaja na vanjskotrgovinsku politiku i gospodarsku suradnju dviju država*

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	4,34	0,48	4-5
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	4,39	0,50	4-5
Akademski stručnjak	50	4,18	0,56	3-5
Diplomat	22	4,36	0,49	3-5

Sudionici se u velikoj mjeri slažu s tvrdnjom da diplomacija BiH ima utjecaja na vanjskotrgovinsku politiku i gospodarsku suradnju dviju država.

Gledano po skupinama, s tom se tvrdnjom u najvećoj mjeri slažu stručnjaci iz područja vanjske trgovine i diplomati, u najmanjoj mjeri akademski stručnjaci. Važno je naglasiti da su prosječne vrijednosti stavova svih sudionika veoma visoki te da su razlike u odgovorima minimalne. Testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama ne postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,28$).

Tablica 63. Utjecaj vanjske trgovine na konkurentnost i FDI (izravne inozemne investicije)

	N	M	SD	Raspon
Pozicija BiH na svjetskoj ljestvici konkurentnosti	127	4,07	0,54	3-5
Izravne inozemne investicije	127	4,41	0,63	3-5

U Tablici 63 prikazani su stavovi sudionika o utjecaju vanjske trgovine na poziciju konkurentnosti BiH na svjetskoj razini te o utjecaju vanjske trgovine na izravne inozemne investicije; odgovori ukazuju na sljedeće:

- Mišljenja su sudionika da vanjska trgovina značajno utječe na poziciju Bosne i Hercegovine na svjetskoj ljestvici konkurentnosti.
- Mišljenja su sudionika da vanjska trgovina utječe na izravne inozemne investicije.

Stavovi stručnjaka, dakle, idu u prilog pretpostavci da vanjska trgovina ima značajan utjecaj na konkurentnost i izravne inozemne investicije. Država koja je orijentirana prema izvozu i ima značajne resurse za razvoj proizvodnje i industrije privlači izravne inozemne investicije. Privlačenjem izravnih inozemnih investicija država poboljšava svoju poziciju na svjetskoj ljestvici konkurentnosti preko stupova konkurentnosti.

Tablica 64. Suradnja diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku nije na zavidnoj razini, što uzrokuje povećanje vanjskotrgovinskog deficita Bosne i Hercegovine

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,87	0,49	3-5
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	4,22	0,67	3-5
Akademski stručnjak	50	4,16	0,55	3-5
Diplomat	22	3,91	0,53	3-5

Prikaz podataka u Tablici 64 ukazuje na to da se sudionici u prosjeku slažu s tvrdnjom da suradnja diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku nije na zavidnoj razini, što uzrokuje povećanje vanjskotrgovinskog deficita Bosne i Hercegovine.

Grupni odgovori sudionika pokazuju da se s tom tvrdnjom u najvećoj mjeri slažu stručnjaci iz područja vanjske trgovine, dok su najniži stupanj slaganja pokazali dužnosnici u diplomaciji BiH. Testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,04$).

Tablica 65. *Zasluga za rast vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine i drugih država pripada uglavnom realnom sektoru i njegovim predstavnicima*

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	4,37	0,60	3-5
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	4,30	0,82	3-5
Akademski stručnjak	50	4,16	0,48	3-5
Diplomat	22	4,31	0,47	4-5

Podaci prikazani u Tablici 65 ukazuju na to kako se sudionici u prosjeku slažu s tvrdnjom da zasluga za rast vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine i drugih država pripada uglavnom realnom sektoru, a ne organizaciji države i njenoj brizi za vanjskotrgovinsku razmjenu.

Pregled odgovora po skupinama ukazuje na to da svi sudionici izražavaju gotovo identične stavove o tome pitanju te da je malo ili neznatno odstupanje primjetno kod akademskih stručnjaka. Sukladno tome, testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama ne postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,39$).

Tablica 66. *Ne postoji značajan utjecaj diplomacije BiH i veleposlanstava na vanjskotrgovinsku razmjenu i politiku*

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,43	0,67	2-4
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	3,53	0,51	2-4
Akademski stručnjak	50	3,34	0,63	2-4
Diplomat	22	3,14	0,89	2-5

Izvor: Sistematizacija autora u statističkome paketu SPSS 20.

Kao što je vidljivo u Tablici 66, mišljenje sudionika podijeljeno je u tvrdnji da ne postoji značajan utjecaj diplomacije BiH i veleposlanstava na vanjskotrgovinsku razmjenu i politiku, no tendira prema pozitivnom odgovoru. Prosječna je vrijednost odgovora $M=3,37$, $SD=0,68$. Ako se promotre odgovori po skupinama, s tom tvrdnjom se najviše slažu ispitanici iz područja vanjske trgovine, dok se u najmanjoj mjeri s njom slažu diplomati BiH. Testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama ne postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,19$).

Tablica 67. *Ocijenite stupanj zadovoljstva trenutnim stanjem u diplomaciji Bosne i Hercegovine te koliko doprinosi razvoju društva*

	N	M	SD	Raspon
Stručnjak iz područja diplomacije	32	2,41	0,94	1-4
Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	2,61	0,93	2-4
Akademski stručnjak	50	2,48	0,91	1-4
Diplomat	22	2,41	1,10	1-5

Podaci prikazani u Tablici 67 ukazuju na to da sudionici nisu zadovoljni trenutnim stanjem u diplomaciji Bosne i Hercegovine ni time koliko doprinosi razvoju društva. Prosječna vrijednost odgovora iznosi $M=2,47$, $SD=0,95$. Pregledom odgovora po skupinama, jasno je da su stavovi sudionika prilično ujednačeni. Testiranje razlika jednosmjernom analizom varijance pokazalo je kako među skupinama ne postoji statistički značajna razlika u slaganju s navedenom tvrdnjom ($p=0,12$).

Tablica 68. *Koji strukturni problemi gospodarstva BiH, prema Vašemu mišljenju, utječu na nezadovoljavajuću razinu izvoza Bosne i Hercegovine*

		N	M	SD
Nepostojanje jasne izvozne strategije	Stručnjak iz područja diplomacije	32	4,25	0,72
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	4,34	0,71
	Akademski stručnjak	50	4,20	0,73
	Diplomat	22	4,18	0,79
Nedovoljna konkurentnost BH proizvoda i usluga	Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,53	0,72
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	3,43	0,79
	Akademski stručnjak	50	3,38	0,72
	Diplomat	22	3,27	0,88
Nedovoljna financijska potpora države	Stručnjak iz područja diplomacije	32	4,31	0,69
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	4,22	0,67
	Akademski stručnjak	50	4,12	0,59
	Diplomat	22	4,27	0,70
Neučinkovita gospodarska diplomacija	Stručnjak iz područja diplomacije	32	4,16	0,72
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	4,10	0,67
	Akademski stručnjak	50	3,92	0,80
	Diplomat	22	4,23	0,75
Temeljenje BH izvoza na proizvodima i uslugama male dodane vrijednosti	Stručnjak iz područja diplomacije	32	2,44	0,91
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	2,48	0,84
	Akademski stručnjak	50	2,52	0,93

	Diplomat	22	2,95	0,95
Nepostojanje međunarodnih sporazuma između BiH i drugih država koji bi olakšali izvoznju proceduru	Stručnjak iz područja diplomacije	32	4,19	0,64
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	4,30	0,63
	Akademski stručnjak	50	4,24	0,66
	Diplomat	22	4,00	0,62
Neadekvatna struktura radne snage	Stručnjak iz područja diplomacije	32	4,00	0,72
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	4,10	0,67
	Akademski stručnjak	50	3,86	0,70
	Diplomat	22	4,04	0,72
Slab kreditni rejting BiH	Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,59	0,94
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	3,56	0,89
	Akademski stručnjak	50	3,64	0,72
	Diplomat	22	3,81	0,66

U Tablici 68 detaljno su prikazani stavovi sudionika o strukturnim problemima BiH i njihovu utjecaju na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu, a odgovore moguće je sažeti na sljedeći način:

- Sudionici se slažu s tvrdnjom da nepostojanje izvozne strategije utječe na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu.
- Mišljenja sudionika podijeljena su kad su u pitanju nedovoljna konkurentnost proizvođača BiH na inozemnom tržištu i njihov utjecaj na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu, ali tendiraju prema pozitivnom odgovoru.
- Sudionici se uglavnom slažu s tvrdnjom o nedovoljnoj financijskoj potpori države te da to ima utjecaja na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu.

- Sudionici se također slažu s tvrdnjom da postoji utjecaj nerazvijene gospodarske diplomacije na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu.
- Sudionici se uglavnom ne slažu s tvrdnjom da nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu uzrokuje orijentiranost bosanskohercegovačkoga izvoza na proizvode i usluge male dodane vrijednosti.
- Sudionici smatraju da nepostojanje određenih međunarodnih sporazuma između BiH i drugih država itekako utječe na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu. Njihovo postojanje olakšalo bi izvoznu proceduru.
- Sudionici se slažu s tvrdnjom da neadekvatna struktura radne snage ima utjecaj na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu.
- Sudionici uglavnom smatraju da i kreditni rejting donekle utječe na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu.

Osim izvršene i predstavljene deskriptivne analize, iz Tablice 70 može se iščitati kako su na pojedinačna pitanja odgovarali stručnjaci iz područja vanjske trgovine, stručnjaci iz područja diplomacije, diplomati i akademski stručnjaci.

Nadalje, u Tablici 69 prikazani su rezultati provedene analize varijance radi provjere postoji li statistička razlika u stavovima među različitim skupinama sudionika.

Tablica 69. *Ispitivanje razlika u stavovima o utjecaju strukturnih problema gospodarstva BiH na nezadovoljavajuću razinu izvoza Bosne i Hercegovine*

	F
Nepostojanje jasne izvozne strategije	0,26
Nedovoljna konkurentnost bosanskohercegovačkih proizvoda i usluga	0,54
Nedovoljna financijska potpora države	0,65
Neučinkovita gospodarska diplomacija	1,12
Temeljenje BH izvoza na proizvodima i uslugama male dodane vrijednosti	1,64

Nepostojanje međunarodnih sporazuma između BiH i drugih država koji bi olakšali izvoznu proceduru	0,98
Neadekvatna struktura radne snage	0,72
Slab kreditni rejting BiH	0,46

Provedena analiza varijance ukazuje na to da među skupinama stručnjaka iz područja diplomacije, vanjske trgovine, akademskih stručnjaka te diplomata ne postoji statistički značajna razlika ni u jednom od prosječnih vrijednosti stavova o utjecaju strukturnih problema gospodarstva BiH na razinu izvoza.

Tablica 70. *Koji su to strukturni problemi s kojima se, prema Vašemu mišljenju, izvozne kompanije najčešće susreću pri izvozu roba i usluga*

		N	M	SD
Nedovoljno vremena i znanja za analiziranje izvoznog potencijala	Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,69	0,89
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	3,56	0,73
	Akademski stručnjak	50	3,78	0,86
	Diplomat	22	3,59	0,96
Nedostatak financijskih sredstava	Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,59	0,76
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	3,65	0,98
	Akademski stručnjak	50	3,74	0,83
	Diplomat	22	3,64	0,79
Nepostojanje institucionalne podrške na terenu	Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,78	0,94
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	3,91	0,90
	Akademski stručnjak	50	3,74	0,80
	Diplomat	22	3,77	0,87

Nedovoljna informiranost o inozemnom tržištu	Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,69	0,64
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	3,91	0,73
	Akademski stručnjak	50	3,98	0,62
	Diplomat	22	4,23	0,53
Složena dokumentacija i birokracija izvoznog postupka	Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,78	0,61
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	3,65	0,57
	Akademski stručnjak	50	3,82	0,59
	Diplomat	22	3,68	0,65
Nedostatak potrebnih certifikata za određena tržišta	Stručnjak iz područja diplomacije	32	3,81	0,69
	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	23	3,91	0,51
	Akademski stručnjak	50	3,86	0,64
	Diplomat	22	3,91	0,61

U Tablici 70 prikazani su stavovi sudionika o problemima s kojima se susreću izvozne kompanije u Bosni i Hercegovini:

- Sudionici se donekle slažu s tvrdnjom da je jedan od problema s kojima se izvoznici susreću nedostatak vremena i znanja za analiziranje izvoznoga potencijala, što tendira prema pozitivnom prosječnom odgovoru.
- Sudionici se donekle slažu s tvrdnjom da je jedan od problema s kojima se izvoznici susreću nedostatak financijskih sredstava, što isto tako tendira pozitivno.
- Sudionici se slažu s tvrdnjom da se problemi s kojima se izvoznici susreću ogledaju u nepostojanju institucionalne podrške na terenu.
- Sudionici se slažu s tvrdnjom da je jedan od problema kompanija koje se bave izvozom složenost dokumentacije i birokracije izvoznog postupka.
- Sudionici se donekle slažu s tvrdnjom da je problem izvoznih kompanija nedostatak potrebnih certifikata za određena tržišta, prosječan odgovor i ovdje teži pozitivnom.

Tablica 71. *F omjeri stavova sudionika o problemima s kojima se izvozne kompanije najčešće susreću pri izvozu roba i usluga*

	F
Nedovoljno vremena i znanja za analiziranje izvoznog potencijala	0,43
Nedostatak financijskih sredstava	0,22
Nepostojanje institucionalne podrške na terenu	0,21
Nedovoljna informiranost o inozemnom tržištu	3,27*
Složena dokumentacija i birokracija izvoznog postupka	0,54
Nedostatak potrebnih certifikata za određena tržišta	0,16

* $p < 0,05$

Na osnovi provedene analize varijance i testiranja postojanja razlike među sudionicima različitih skupina i stavova sudionika o problemima s kojima se izvozne kompanije susreću prikazane u Tablici 71, jasno je da među sudionicima nema razlike ni u jednom stavu, osim u onom o nedovoljnoj informiranosti o inozemnom tržištu.

6.7. Testiranje značajnih varijabli i postojanja značajnih razlika u stavovima ispitanika o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu

U ovom dijelu rada primjenom hi-kvadrat testa izvršena je analiza potencijalnih razlika u frekvenciji odgovora među različitim skupinama sudionika. Usto, analizirana je prisutnost korelacija između varijabli da bi se utvrdilo koliko rast jedne varijable prati rast druge i obratno.

Tablica 72. *Frekvencije lokacije ispitanika i stavova o utjecaju diplomacije BiH na vanjskotrgovinsku razmjenu i politiku*

Ne postoji značajan utjecaj diplomacije BiH i veleposlanstava na vanjskotrgovinsku razmjenu i politiku		2	3	4	5	Ukupno
Koja je lokacija/sjedište Vaše adrese stanovanja	FBiH	5	35	32	2	74
	RS	7	23	23	0	53
Ukupno		12	58	55	2	127

Analiza podataka primjenom hi-kvadrat testa prikazana u Tablici 72 pokazuje da se frekvencije odgovora ispitanika iz različitih entiteta o postojanju utjecaja diplomacije BiH i veleposlanstava na vanjskotrgovinsku razmjenu sa stavovima ne razlikuju značajno, $\chi_2=2,89$, $p=0,41$.

Tablica 73. *Frekvencije lokacije sudionika i stavova o zaslugama za ostvarenu vanjskotrgovinsku razmjenu*

Zasluga za rast vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine i drugih država pripada uglavnom realnom sektoru i njegovim predstavnicima		3	4	5	Ukupno
Koja je lokacija/sjedište Vaše adrese stanovanja	FBiH	7	40	27	74
	RS	2	35	16	53
Ukupno		9	75	43	127

Analiza podataka primjenom hi-kvadrat testa prikazana u Tablici 73 pokazuje da su frekvencije odgovora sudionika iz različitih entiteta o tome da zasluge za rast vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine s drugim državama pripadaju uglavnom realnom sektoru i njegovim predstavnicima, a ne državnim institucijama koje su zadužene za taj segment, ne razlikuju značajno, $\chi_2=2,52$, $p=0,28$.

Tablica 74. *Frekvencije lokacije sudionika i loše suradnje diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku*

Suradnja diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku nije na zavidnoj razini, što uzrokuje povećanje vanjskotrgovinskog deficita Bosne i Hercegovine		3	4	5	Ukupno
Koja je lokacija/sjedište Vaše adrese stanovanja	FBiH	7	47	20	74
	RS	10	39	4	53
Ukupno		17	86	24	127

Analiza podataka primjenom hi-kvadrat testa prikazana u Tablici 74 pokazuje da se frekvencije odgovora sudionika iz različitih entiteta o tome da suradnja diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku nije na zavidnoj razini, što uzrokuje povećanje vanjskotrgovinskog deficita Bosne i Hercegovine, značajno razlikuju – $\chi^2=8,71$, $p=0,01$.

Tablica 75. *Frekvencije lokacije sudionika i utjecaja diplomacije BiH na vanjskotrgovinsku politiku*

U kojoj mjeri smatrate da diplomacija BiH ima utjecaja na vanjskotrgovinsku politiku i gospodarsku suradnju dviju država		3	4	5	Ukupno
Koja je lokacija/sjedište Vaše adrese stanovanja	FBiH	2	42	30	74
	RS	2	40	11	53
Ukupno		4	82	41	127

Analiza podataka primjenom hi-kvadrat testa prikazana u Tablici 75 pokazuje da se frekvencije odgovora sudionika iz različitih entiteta o utjecaju diplomacije BiH na vanjskotrgovinsku politiku i gospodarsku suradnju dviju država ne razlikuju značajno, $\chi^2=5,53$, $p=0,06$.

Tablica 76. *Frekvencije lokacije ispitanika i važnosti vanjske trgovine u razvoju društva*

Slažete li se s tvrdnjom da vanjska trgovina predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva

		1	2	3	4	5	Ukupno
Koja je lokacija/sjedište Vaše adrese stanovanja	FBiH	2	2	4	43	23	74
	RS	0	2	15	27	9	53
Ukupno		2	4	19	70	32	127

Analiza podataka primjenom hi-kvadrat testa prikazana u Tablici 76 pokazuje da se frekvencije odgovora sudionika iz različitih entiteta o tome da vanjska trgovina predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva značajno razlikuju – $\chi^2=15,10$, $p<0,01$.

Tablica 77. *Hi-kvadrat test lokacije ispitanika i utjecaj diplomacije na razvoj društva*

Slažete li se s tvrdnjom da državna diplomacija predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva

		1	2	3	4	5	Ukupno
Koja je lokacija/sjedište Vaše adrese stanovanja	FBiH	16	32	14	12	0	74
	RS	7	20	18	6	2	53
Ukupno		23	52	32	18	2	127

Analiza podataka primjenom hi-kvadrat testa prikazana u Tablici 77 pokazuje da se frekvencije odgovora sudionika iz različitih entiteta o tome da državna diplomacija predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva, ne razlikuju značajno – $\chi^2=7,54$, $p=0,11$.

Tablica 78. Spearman Rho koeficijent korelacije između iskustva ispitanika i vrijednosti stava da vanjska trgovina predstavlja važan segment u razvoju društva

	Godine praktičnog iskustva
Važnost vanjske trgovine	0,71*

* $p < 0,05$

Spearman Rho koeficijent rang korelacije ρ prikazan u Tablici 78 pokazuje kako postoji statistički značajna, snažna i pozitivna korelacija između iskustva ispitanika i slaganja s tvrdnjom da vanjska trgovina predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva. Drugim riječima, iskusniji ispitanici u prosjeku se više slažu s navedenom tvrdnjom.

Tablica 79. Spearman Rho korelacija iskustva ispitanika i tvrdnje da diplomacija predstavlja važan segment u razvoju društva

	Godine praktičnog iskustva
Važnost državne diplomacije	-0,61*

* $p < 0,05$

Spearman Rho koeficijent rang korelacije ρ u Tablici 79 pokazuje kako postoji statistički značajna, umjerena i negativna korelacija između iskustva ispitanika i slaganja s tvrdnjom da državna diplomacija predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva. Drugim riječima, iskusniji ispitanici u prosjeku se manje slažu s navedenom tvrdnjom.

Tablica 80. Pearsonov koeficijent korelacije r između stavova o važnosti diplomacije i važnosti vanjske trgovine

	Važnost vanjske trgovine
Važnost državne diplomacije	0,48*

* $p < 0,05$

Pearsonov koeficijent korelacije r prikazan u Tablici 80 pokazuje da postoji statistički značajna, umjerena i pozitivna korelacija između slaganja sudionika s tvrdnjom da državna diplomacija

predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva i slaganja s tvrdnjom da je za sve to bitna vanjska trgovina.

Tablica 81. Spearman Rho koeficijent korelacije između indeksa izravnih inozemnih investicija i pozicije BiH na svjetskoj ljestvici konkurentnosti

	Izravne inozemne investicije
Pozicija BiH na svjetskoj ljestvici konkurentnosti	0,19*

* $p < 0,05$

Spearman Rho koeficijent rang korelacije ρ prikazan u Tablici 81 pokazuje kako postoji statistički značajna, blaga i pozitivna korelacija između pozicije BiH na ljestvici konkurentnosti i izravnih inozemnih investicija. Iz tih se rezultata može zaključiti da kretanje vrijednosti izravnih inozemnih investicija prati kretanje BiH na svjetskoj ljestvici konkurentnosti.

Tablica 82. Pearsonov koeficijent korelacije r između slaganja s tvrdnjom o lošoj suradnji diplomacije i agencija za trgovinu te slaganja s tvrdnjom o nepostojanju utjecaja diplomacije na vanjsku trgovinu

	Ne postoji značajan utjecaj diplomacije BiH i veleposlanstava na vanjskotrgovinsku razmjenu i politiku
Suradnja diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku nije na zavidnoj razini	0,45*

* $p < 0,05$

Pearsonov koeficijent korelacije r prikazan u Tablici 82 ukazuje na to da postoji statistički značajna, umjerena i pozitivna korelacija između slaganja s tvrdnjom da suradnja diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku nije na zavidnoj razini i tvrdnje da ne postoji značajan utjecaj diplomacije BiH i veleposlanstava na vanjskotrgovinsku razmjenu i politiku.

6.7.1. Sažeti prikaz rezultata anketnog upitnika

Sudionici se u prosjeku ne slažu snažno s tvrdnjom da državna diplomacija predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva. Stav je sudionika da je suradnja predstavnika diplomacije i predstavnika vanjske trgovine u institucijama u Bosni i Hercegovini prilično loša. Nadalje, može se zaključiti da se sudionici slažu kako postoji utjecaj vanjske trgovine na konkurentnost Bosne i Hercegovine na svjetskoj razini, te da sudionici u prosjeku nisu zadovoljni trenutnom pozicijom Bosne i Hercegovine na ljestvici konkurentnosti na svjetskoj razini. Nadalje, mišljenja sudionika podijeljena su glede tvrdnje da je diplomacija važan čimbenik u podizanju životnog standarda države, kao i u vanjskoj politici, koja je također povezana s vanjskotrgovinskom razmjenom. Kad su u pitanju izravne inozemne investicije, mišljenje je sudionika da diplomacija ima visok stupanj utjecaja na njih, no smatraju da diplomacija ne utječe značajno na stopu nezaposlenosti. Mišljenja o pitanju utjecaja diplomacije na trgovinsku bilancu su podijeljena. Dalje, sudionici se u prosjeku ne slažu s tvrdnjom da diplomacija utječe na životni standard građana, te se također u prosjeku ne slažu s tvrdnjom da diplomacija utječe na BDP Bosne i Hercegovine.

Kad su u pitanju izravne inozemne investicije, sudionici se donekle slažu da vanjska trgovina utječe na njih; prosječno je mišljenje da diplomacija značajno utječe na stopu nezaposlenosti. Nadalje, sudionici se u velikoj mjeri slažu s tvrdnjom da vanjska trgovina ima utjecaj na trgovinsku bilancu, a podaci pokazuju da se donekle slažu s time da vanjska trgovina ima utjecaj na životni standard građana. Nastavno na to, sudionici u prosjeku smatraju da vanjska trgovina utječe na BDP Bosne i Hercegovine, te veoma važnim postojanje adekvatnih kvantitativnih pokazatelja u razmjeni između dviju zemalja, budući da ističu kako je polazna osnova za kvalitetne pregovore o suradnji upravo brojčani podaci razmjene. Međutim, ne slažu se s tvrdnjom da je potpisivanje sporazuma između država od velike važnosti. Nadalje, mišljenja sudionika podijeljena su o pitanju tvrdnje i važnosti sastanaka šefova država, kao i što slažu s tvrdnjom da je strategija razvoja i unapređenja država važna, te smatraju važnim geografski položaj država.

Ipak, u prosjeku smatraju da odabrane lokacije veleposlanstava nisu imale pozitivnih učinaka na gospodarstvo Bosne i Hercegovine. Sličan stav sudionici imaju i o pitanju vanjske trgovine.

Naime, smatraju da nije bilo pozitivnog utjecaja odabira lokacija veleposlanstava na istu, te u prosjeku također smatraju da lokacije veleposlanstava nisu pozitivno utjecale na investicije, ne smatraju da odabrane lokacije veleposlanstava imaju učinka na razvojne projekte, te na olakšavanje pristupa EU fondovima. Međutim, faktor gospodarske diplomacije smatra se veoma važnim. Sudionici smatraju važnim i faktor jačanja suradnje institucija vanjske trgovine i diplomacije. Inkorporiranje makroekonomskih ciljeva u makroekonomsku politiku također se procjenjuje veoma važnim, kao i povezivanje diplomatskih s gospodarskim strategijama dok ostvarenje većega autonomnog izvoza smatraju donekle važnim. Zanimljivo, polovica sudionika smatra da ne postoji način mjerenja učinkovitosti veleposlanstava i njihovih učinaka na važne gospodarske parametre društva.

Nastavljeno, većina sudionika smatra da je Bosna i Hercegovina napravila grešku pri odabiru lokacija veleposlanstava te da se u tome segmentu moglo puno više učiniti. Uvidom u prikazane podatke čini se da sudionici nisu zadovoljni odabirom lokacija veleposlanstava u državama s kojima BiH može ostvariti zajedničku suradnju, prije svega gospodarsku i vanjskotrgovinsku, te smatraju da ciljevi nisu ispunjeni u očekivanoj mjeri. Rezultati pokazuju da su sudionici prepoznali odgovornost izabrane diplomacije za povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike i za lošu koordinaciju države i veleposlanstava.

Stavovi sudionika se također slažu s tvrdnjom da postoji odgovornost države za lošu koordinaciju države i veleposlanstava te da su država i izabrani dužnosnici odgovorni za složen politički sustav u Bosni i Hercegovini. Oni smatraju da postoji odgovornost države i njezinih dužnosnika za povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike te za gospodarski razvoj. Iz dobivenih rezultata može se zaključiti da samo prema kriteriju povećanja učinkovitosti vanjskotrgovinske politike ne postoji statistički značajna razlika u stavovima o odgovornosti diplomacije i državnih dužnosnika. Prema svim ostalim kriterijima stavovi se značajno razlikuju.

Mišljenja sudionika su podijeljena o tome da li diplomacija posjeduje alate i mehanizme za unaprjeđenje suradnje dviju država, za unaprjeđenje vanjske trgovine i razmjene te za postizanje bilančne ravnoteže. Ipak, sudionici se slažu da diplomacija posjeduje alate i mehanizme za predstavljanje države i njezine kulture.

Kad je riječ o vanjskoj trgovini, sudionici smatraju da ona značajno utječe na poziciju Bosne i Hercegovine na svjetskoj ljestvici konkurentnosti te na izravne inozemne investicije. Stavovi stručnjaka idu u prilog pretpostavci da vanjska trgovina ima značajan utjecaj na konkurentnost i izravne inozemne investicije. Država koja je orijentirana prema izvozu i ima značajne resurse za razvoj proizvodnje i industrije privlači izravne inozemne investicije te poboljšava svoju poziciju na svjetskoj ljestvici konkurentnosti.

Prikazani rezultati ukazuju na to da sudionici u prosjeku nisu zadovoljni trenutnim stanjem u diplomaciji Bosne i Hercegovine ni time koliko ona doprinosi razvoju društva. Također, svjesni su odgovornosti države i njezinih dužnosnika za postizanje ciljeva u području vanjske trgovine i diplomacije, te za koordinaciju s veleposlanstvima i unapređenje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike.

Nadalje, sudionici se slažu s tvrdnjom da nepostojanje izvozne strategije utječe na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu. Njihova mišljenja su podijeljena kad su u pitanju nedovoljna konkurentnost proizvođača BiH na inozemnom tržištu i njihov utjecaj na nedovoljan izvoz i konkurentnost zemlje na inozemnom tržištu, ali tendiraju prema pozitivnom odgovoru. Sudionici se uglavnom slažu s tvrdnjom o nedovoljnoj financijskoj potpori države te da to ima utjecaja na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu. Također, slažu se s tvrdnjom da postoji utjecaj nerazvijene gospodarske diplomacije na nedovoljan izvoz i konkurentnost zemlje na inozemnom tržištu.

Međutim, sudionici se uglavnom ne slažu s tvrdnjom da nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu uzrokuje orijentiranost izvoza na proizvode i usluge male dodane vrijednosti. Smatraju da nepostojanje određenih međunarodnih sporazuma između BiH i drugih država itekako utječe na nedovoljan izvoz i konkurentnost zemlje na inozemnom tržištu te da bi njihovo postojanje olakšalo izvoznu proceduru.

Sudionici se slažu s tvrdnjom da neadekvatna struktura radne snage ima utjecaj na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu. Također, uglavnom smatraju da kreditni rejting donekle utječe na nedovoljan izvoz i konkurentnost zemlje na inozemnom tržištu. Sudionici donekle slažu se s tvrdnjom da je jedan od problema s kojima se izvoznici susreću nedostatak vremena i znanja za analiziranje izvoznog potencijala te nedostatak

financijskih sredstava. Također, slažu se s tvrdnjom da se problemi s kojima se izvoznici susreću ogledaju u nepostojanju institucionalne podrške na terenu. Sudionici se slažu s tvrdnjom da je jedan od problema kompanija koje se bave izvozom složenost dokumentacije i birokracije izvoznog postupka. Također, donekle se slažu s tvrdnjom da je problem izvoznih kompanija nedostatak potrebnih certifikata za određena tržišta.

Nadalje, u radu je korištenjem hi-kvadrat testa ispitano postojanje razlika u stavovima s obzirom na lokaciju u kojoj se stručnjaci nalaze, bilo u Federaciji BiH ili Republici Srpskoj. Analizirajući stavove sudionika u istraživanju, moguće je izvući neke značajne nalaze. Prvo, postoji široka suglasnost među sudionicima da nepostojanje izvozne strategije ima značajan utjecaj na nedovoljan izvoz i konkurentnost Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu. Osim toga, sudionici se slažu da nedovoljna financijska potpora države i nedostatak razvijene gospodarske diplomacije također negativno utječu na izvoz i konkurentnost zemlje na inozemnom tržištu.

Drugi značajan rezultat je da postoji podijeljeno mišljenje među sudionicima o nedovoljnoj konkurentnosti proizvođača Bosne i Hercegovine na inozemnom tržištu i njihovom utjecaju na nedovoljan izvoz i konkurentnost zemlje. Iako postoji sklonost prema pozitivnom odgovoru, stavovi nisu jednoznačni. Nadalje, sudionici su izrazili uvjerenje da nedostatak međunarodnih sporazuma između Bosne i Hercegovine i drugih država ima značajan utjecaj na nedovoljan izvoz i konkurentnost zemlje na inozemnom tržištu. Njihovo mišljenje je da bi postojanje tih sporazuma olakšalo izvoznu proceduru.

S druge strane, sudionici u FBiH i RS nisu suglasni da orijentiranost bosanskohercegovačkog izvoza na proizvode i usluge male dodane vrijednosti uzrokuje nedovoljan izvoz i konkurentnost zemlje. Također, mišljenja se razlikuju o utjecaju kreditnog rejtinga i nedostatka financijskih sredstava na nedovoljan izvoz i konkurentnost.

Konačno, ispitivanjem korelacija moguće je doći do sljedećih zaključaka. Spearmanov Rho koeficijent rang korelacije ρ otkriva statistički značajnu, snažnu i pozitivnu korelaciju između iskustva sudionika i njihovog slaganja s tvrdnjom da vanjska trgovina igra ključnu ulogu u razvoju društva te da značajno utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike društvenog napretka. Drugim riječima, radno iskusniji sudionici u prosjeku se više

slažu s navedenom tvrdnjom. Nasuprot tome, isti koeficijent ukazuje na statistički značajnu, umjerenu i negativnu korelaciju između iskustva sudionika i njihovog slaganja s tvrdnjom da državna diplomacija ima ključnu ulogu u razvoju društva te da značajno utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i ostale čimbenike razvoja. Drugačije rečeno, radno iskusniji sudionici se u prosjeku manje slažu s navedenom tvrdnjom. Koeficijent rang korelacije također pokazuje statistički značajnu, blagu i pozitivnu korelaciju između pozicije Bosne i Hercegovine na ljestvici konkurentnosti i izravnih inozemnih investicija. To sugerira da se kretanje izravnih inozemnih investicija prati s kretanjem pozicije Bosne i Hercegovine na svjetskoj ljestvici konkurentnosti.

Konačno, Pearsonov koeficijent korelacije r otkriva statistički značajnu, umjerenu i pozitivnu povezanost između slaganja sudionika s tvrdnjom da državna diplomacija igra bitnu ulogu u razvoju društva i slaganja s tvrdnjom da je za to bitna vanjska trgovina. Uz to, Pearsonov koeficijent korelacije r ukazuje na statistički značajnu, umjerenu i pozitivnu povezanost između slaganja s tvrdnjom da suradnja diplomacije Bosne i Hercegovine i državnih agencija za trgovinsku politiku nije zadovoljavajuća i tvrdnjom da nema značajnog utjecaja diplomacije Bosne i Hercegovine i veleposlanstava na vanjskotrgovinsku razmjenu i politiku.

6.8. Analiza uvoza i izvoza Bosne i Hercegovine, postojanje korelacijske veze i prognoziranje kretanja vanjskotrgovinskog deficita

U ovom je dijelu rada primjenom metode trenda analizirano je kretanje uvoza i izvoza za razdoblje od 2009. do 2017. godine te očekivanja za sljedeće tri godine. Osim toga analizirana je korelacijska veza između tih dviju varijabli (uvoz i izvoz). Pretpostavljeno je kako postoji korelacijska veza između tih dviju varijabli, što znači da rast uvoza prati rast izvoza i obratno. Takva pojava ne mijenja negativan trend i ne može se očekivati da Bosna i Hercegovina u skorijoj budućnosti smanji vanjskotrgovinski deficit. U Tablici 83 prikazani su uvoz i izvoz izraženi u milijunima €.

Tablica 83. *Kretanje uvoza i izvoza u razdoblju 2009. – 2017. godine (u milijunima €)*

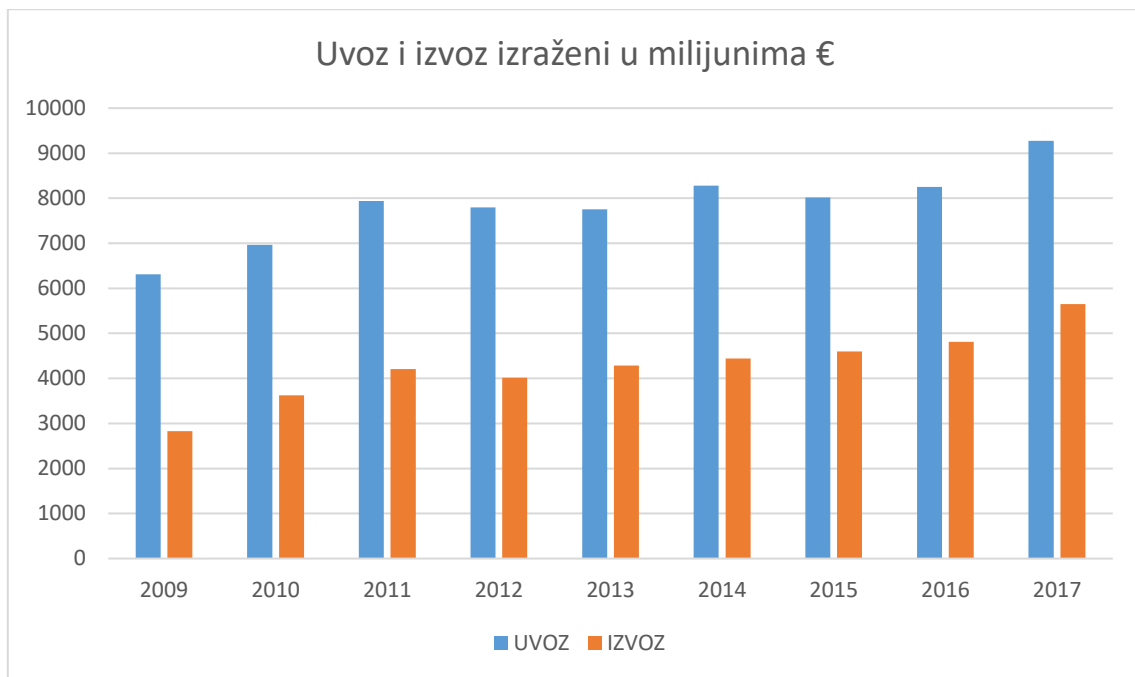
Godina	Uvoz	Izvoz
2009.	6317	2828
2010.	6962	3628
2011.	7938	4204
2012.	7799	4018
2013.	7756	4285
2014.	8283	4439
2015.	8015	4595
2016.	8263	4815
2017.	9298	5653

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Kao što je moguće vidjeti u Tablici 83, podaci dostupni na stranici Agencije za statistiku BiH pokazuju tendenciju rasta izvoza od 2009. do 2017. godine, ali isto tako i tendenciju rasta uvoza. Zanimljiv je podatak da je izvoz u tom razdoblju porastao za čak 99%, dok je uvoz 2017. godine u odnosu na 2009. porastao za 47%.

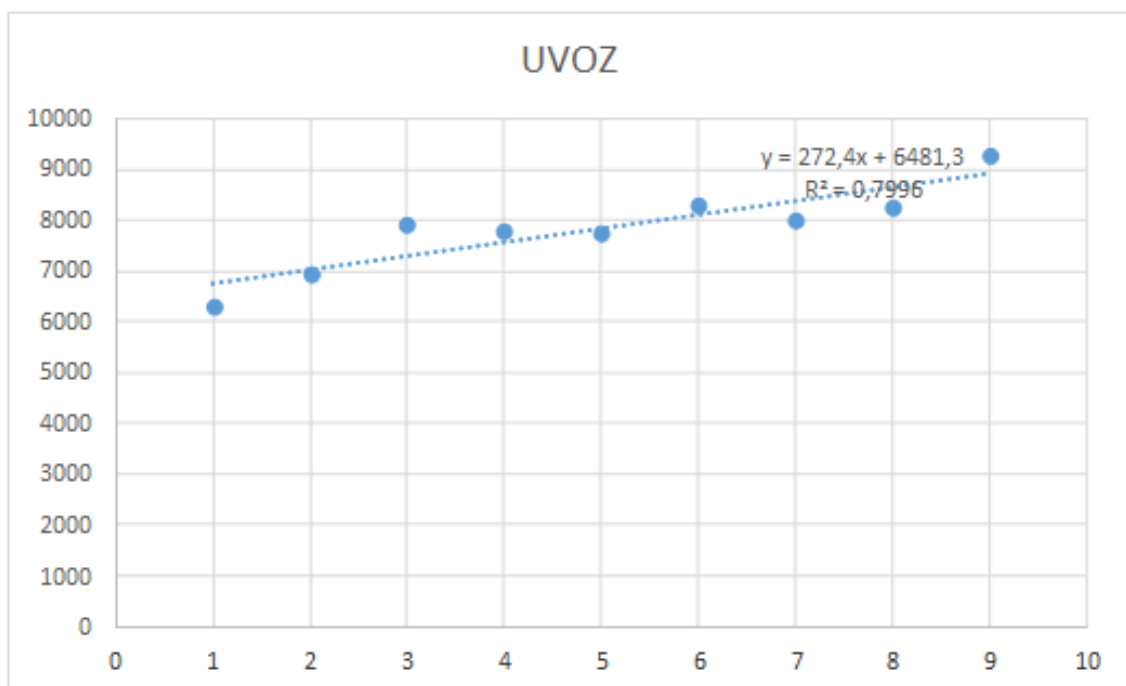
Izraženo u eurima, dobiva se zanimljiv podatak: da je izvoz od 2009. do 2017. godine porastao za 2 825 000 000 €, dok je uvoz porastao za 2 981 000 000 €. Također, u prikazanom razdoblju vanjskotrgovinski deficit iznosio je ukupno 32 352 000 000 €, što je značajan iznos. Kretanje uvoza i izvoza u tom periodu grafički je prikazan na Grafikonu 7.

Grafikon 7. Kretanje uvoza i izvoza u razdoblju 2009. – 2017. godine (u milijunima €)

Nadalje, Grafikon 8 pokazuje kretanje uvoza te funkciju uz pomoć koje će se prognozirati kretanje uvoza u razdoblju od 2019. do 2021. godine.

Grafikon 8. Kretanje uvoza (u milijunima €)

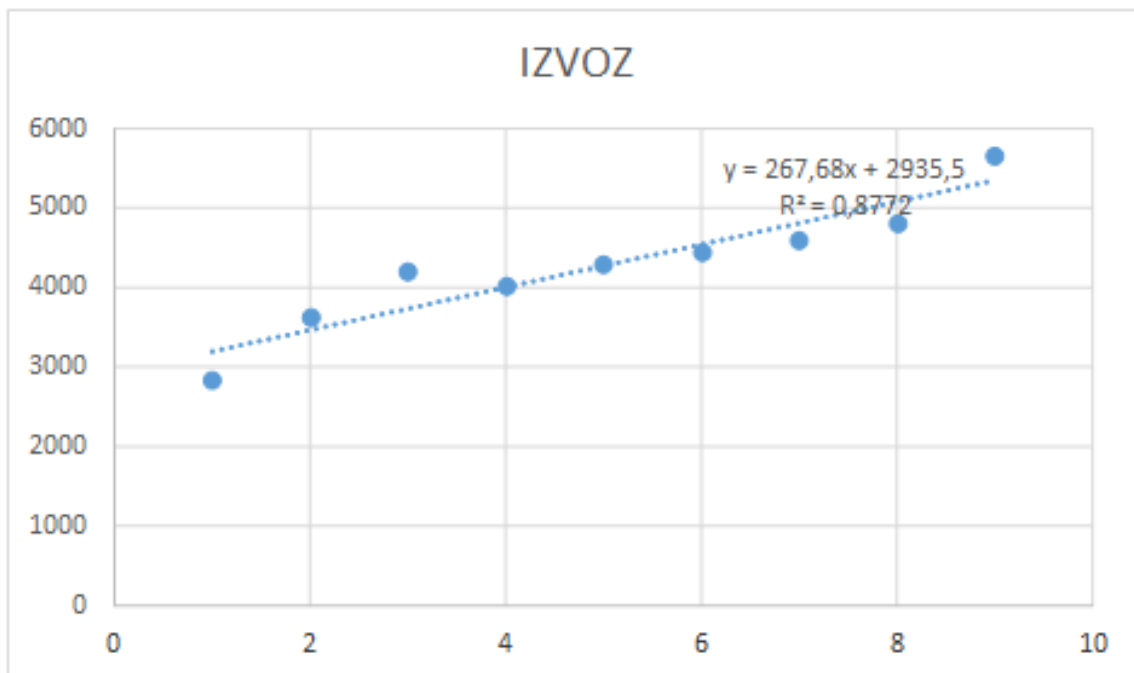
Na osnovi dobivenih podataka i funkcije trenda može se očekivati da će kretanje uvoza za razdoblje od 2019. do 2021. izgledati kao što je prikazano u Tablici 84.

Tablica 84. *Prognoza uvoza za razdoblje 2019. – 2021. (u milijunima €)*

Godina	Prognoza	Indeks rasta
2019.	9205,3	100
2020.	9477,7	103
2021.	9750,1	102,9

Iz Tablice 84 može se zaključiti da se u razdoblju od 2019. do 2021. godine može očekivati rast uvoza oko 3%. Dodatno, Grafikon 9 prikazuje kretanje izvoza te funkciju uz pomoć koje će se prognozirati kretanje izvoza u razdoblju od 2019. do 2021. godine.

Grafikon 9. *Kretanje izvoza (u milijunima €)*

Na osnovi dobivenih podataka i funkcije trenda može se očekivati da će kretanje izvoza u razdoblju od 2019. do 2021. godine izgledati kao što je prikazano u Tablici 85.

Tablica 85. *Prognoza izvoza za razdoblje 2019. – 2021. (u milijunima €)*

Godina	Prognoza	Indeks rasta
2019.	5612,3	100
2020.	5879,9	104,7
2021.	6147,6	104,5

Iz Tablice 85 može se zaključiti da se u razdoblju od 2019. do 2021. godine može očekivati rast izvoza oko 4,5%. U nastavku je prikazana analiza korelacije uvoza i izvoza kao i deskriptivna analiza obiju varijabli, prikazana u Tablici 86.

Tablica 86. *Deskriptivna statistika uvoza i izvoza (u milijunima €)*

	N	M	SD	Raspon
Uvoz	9	7843,33	834,27	6317-9298
Izvoz	9	4273,89	782,69	2828-5653

Kao što je ranije navedeno, uvoz 2009. godine iznosio je 6,32 milijardi € te je u usporedbi s uvozom 2017. godine manji za čak 47%. Kad je u pitanju izvoz, njegova vrijednost za 2009. godinu iznosi 2,83 milijardi €. U usporedbi s 2017. godinom vidljiva je razlika od čak 99%, što je izuzetno visoka stopa rasta, ali i dalje nedostatna za smanjenje vanjskotrgovinskog deficita. Kao moguće objašnjenje može se istaknuti i stalan rast uvoza, što dovodi do povećanja vanjskotrgovinskog deficita.

Tablica 87. *Pearsonov koeficijent korelacije r između vrijednosti uvoza i izvoza*

	Izvoz
Uvoz	0,96**

** $p < 0,01$

Na osnovi analize korelacije prikazane u Tablici 87, vidljivo je da postoji izuzetno snažna, značajna i pozitivna korelacija između varijable uvoza i izvoza. Taj rezultat može se protumačiti na način da vrijednost rasta uvoza izrazito blisko prati vrijednost rasta izvoza, što je i bila pretpostavka ovog rada. Sve više podataka upućuje na zaključak da se rast uvoza temelji na

robusnom realnom sektoru koji odolijeva visokim nametima i lošoj zaštiti domaćih proizvoda, što je vidljivo iz rasta uvoza.

6.9. Model utjecaja diplomacije, unutarnjeg i vanjskog duga na vanjskotrgovinsku bilancu

U ovom dijelu rada predstavljen je regresijski model odnosa diplomacije i vanjske trgovine ili njezine bilance. Uzeti su podaci u razdoblju od 2009. do 2017. godine te je na osnovi tih podataka predstavljen model. Model je napravljen na osnovi četiriju varijabli: diplomacije (ulaganje države u diplomaciju), unutarnjeg duga, vanjskog duga te deficita, čiji su deskriptivni podaci, izraženi u milijunima €, prikazani u Tablici 88, dok je prateća analiza korelacije prikazana u Tablici 89.

Tablica 88. Deskriptivni podaci (broj, aritmetička sredina i standardna devijacija) za varijable korištene u modelu (u milijunima €)

	N	M	SD
Deficit	9	3569,44	180,75
Vanjski dug	9	6940,11	1448,47
Unutarnji dug	9	3029,11	630,10
Diplomacija	9	309,67	10,22

Tablica 89. Pearsonovi koeficijenti korelacije r između odabranih varijabli

	1.	2.	3.	4.
1. Deficit	1	0,72*	0,61*	0,74*
2. Vanjski dug		1	0,63**	0,72**
3. Unutarnji dug			1	0,77**
4. Diplomacija				1

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Analiza podataka pokazuje značajan, umjeren do snažan pozitivan stupanj korelacije između deficita i vanjskog duga, značajnu, umjerenu i pozitivnu korelaciju između deficita i unutarnjeg duga te značajnu, umjerenu do snažnu pozitivnu korelaciju između deficita i državnog ulaganja u diplomaciju. Veze između prediktorskih varijabli također su značajne, pozitivne i umjerene do snažne. U Tablici 90 prikazani su skraćeni parametri modela.

Tablica 90. *Skraćeni parametri regresijskog modela*

R	R ²	Prilagođeni R ²	Standardna pogreška	Durbin-Watson
0,75	0,56*	0,46	110,52	2,10

* p<0,05

Iz Tablice 90 jasno je vidljivo kako je koeficijent determinacije prilično visok te da varijable vanjskog i unutarnjeg duga i državnog ulaganja u diplomaciju objašnjavaju 56% varijance deficita, što ujedno svjedoči o kvaliteti modela.

Standardna pogreška modela znatno je manja od standardne devijacije deficita (SD = 180,75, SE = 110,52), što upućuje na to da se ovim modelom dodatno smanjuje odstupanje u odnosu na deskriptivnu statistiku. Durbin-Waston test pokazuje blagu negativnu autokorelaciju u okvirima zanemarive.

Točnije rečeno, varijable državnog ulaganja u diplomaciju, unutarnjeg te vanjskog duga pokazale su se kao značajni prediktori deficita ($F(3,5)=0,30$, $p=0,02$). Udjeli pojedinih varijabli u objašnjavanju ukupne varijance kriterijske varijable BDP-a prikazani su u Tablici 91.

Tablica 91. *Koeficijenti regresijskog modela*

Kriterij	Deficit
	β
Vanjski dug	0,49*
Unutarnji dug	0,36*
Diplomacija	1,13*

* p<0,05

Podaci prikazani u Tablici 91 ukazuju na značajnost svih prediktorskih varijabli. Točnije, standardizirani beta koeficijent vanjskog duga implicira da se svakim povećanjem vrijednosti vanjskog duga za 1 SD vrijednost deficita povećava za 0,49 SD. Također, svako jedinično povećanje vrijednosti unutarnjeg duga praćeno je povećanjem deficita za 0,36 SD, dok jedinično povećanje vrijednosti državnog ulaganja u diplomaciju prati povećanje vrijednosti deficita za 1,13 SD. Iz toga slijedi da varijabla ulaganja u diplomaciju objašnjava najveći udio varijance deficita, više od vanjskog i unutarnjeg duga.

6.10. Model utjecaja odnosa između država, državnih agencija i odabira lokacija veleposlanstva na važnost i ulogu diplomacije u BiH

Za ovaj model korišteni su primarni podaci prikupljeni uz pomoć anketnog upitnika. Cilj je modela opisati odnos suradnje između država, suradnje diplomacije i državnih agencija za trgovinu i vanjsku politiku i odabira lokacija veleposlanstava u državama u kojima BiH ima veleposlanstvo ili konzulat u kontekstu zadovoljstva diplomacijom i njezinom ulogom u razvoju Bosne i Hercegovine. U Tablici 92 prikazani su deskriptivni podaci za varijable korištene u modelu.

Tablica 92. Deskriptivni podaci (broj, aritmetička sredina i standardna devijacija) za varijable korištene u modelu

	N	M	SD
Diplomacija – zadovoljstvo	127	2,47	0,95
Suradnja između država	127	4,29	0,52
Suradnja diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku	127	4,05	0,57
Odabir lokacija veleposlanstava	127	2,20	0,84

Deskriptivna analiza podataka pokazuje da ispitanici uglavnom nisu zadovoljni ulogom veleposlanstava u poboljšanju stanja u državi; slažu se s tvrdnjom da je bitan čimbenik suradnja između država, te smatraju suradnju diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku

važnom; u prosjeku, ne smatraju da je odabir lokacija veleposlanstava bio dobar i da se vodilo računa o važnim parametrima pri odabiru.

Tablica 93. *Pearsonovi koeficijenti korelacije r između odabranih varijabli*

	1.	2.	3.	4.
1. Diplomacija – zadovoljstvo	1	0,90*	0,84*	0,61**
2. Suradnja između država		1	-0,13	0,54*
3. Suradnja diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku			1	0,40
4. Odabir lokacija veleposlanstava				1

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Korelacijska analiza prikazana u Tablici 93 pokazuje značajan, vrlo snažan pozitivan stupanj korelacije između zadovoljstva diplomacijom i stavova o suradnji između država, značajnu, snažnu i pozitivnu korelaciju između zadovoljstva diplomacijom i stavova o suradnji diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku te značajnu, umjereno pozitivnu korelaciju između zadovoljstva diplomacijom i stavova o odabiru lokacija veleposlanstava. U Tablici 94 prikazani su skraćeni parametri modela.

Tablica 94. *Skraćeni parametri modela*

R	R ²	Prilagođeni R ²	Standardna pogreška	Durbin-Watson
0,89	0,79	0,61	0,45	1,98

Iz Tablice 94 vidljivo je kako je koeficijent determinacije izrazito visok, vjerojatno zbog visokih korelacija prvog reda između prediktorskih varijabli i kriterija. Iz tog razloga relevantan je prilagođeni koeficijent determinacije koji upućuje na to da varijable stavova o suradnji između država, diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku te odabiru lokacija veleposlanstava objašnjavaju 61% ukupne varijance zadovoljstva diplomacijom.

Standardna pogreška modela znatno je manja od standardne devijacije deficita ($SD=0,95$, $SE=0,45$), što upućuje na to da se ovim modelom dodatno smanjuje odstupanje u odnosu na deskriptivnu statistiku. Durbin-Watson test pokazuje vrlo blagu pozitivnu autokorelaciju u okvirima zanemarive.

Drugačije rečeno, varijable stavova o suradnji između država, stavova o suradnji diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku te stavova o odabiru lokacija veleposlanstava su se pokazali kao značajni prediktori zadovoljstva diplomacijom ($F(3,123)=0,74$, $p=0,03$). Udjeli pojedinih varijabli u objašnjavanju ukupne varijance kriterijske varijable BDP-a prikazani su u Tablici 95.

Tablica 95. *Koeficijenti modela*

Kriterij	Zadovoljstvo diplomacijom β
Suradnja između država	0,56**
Suradnja diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku	0,33*
Odabir lokacija veleposlanstava	0,21*

* $p<0,05$, ** $p<0,01$

Prikazani podaci ukazuju na značajnost svih triju prediktorskih varijabli. Točnije, standardizirani beta koeficijent varijable stavova o suradnji dviju država implicira da se svakim povećanjem vrijednosti stavova o suradnji dviju država za 1 SD vrijednost zadovoljstva diplomacijom povećava za 0,56 SD. Također, svako jedinično povećanje vrijednosti stavova o suradnji diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku praćeno je povećanjem zadovoljstva diplomacijom za 0,33 SD, dok jedinično povećanje vrijednosti stavova o odabiru lokacija veleposlanstava prati povećanje vrijednosti zadovoljstva diplomacijom za 0,21 SD. Redoslijed kojim su prikazani odgovara udjelu ukupne varijance koju objašnjavaju, od najvećeg do najmanjeg.

7. ZNAČAJ DIPLOMACIJE U VANJSKOTRGOVINSKOJ POLITICI BiH

Utjecaj diplomacije na skup aktivnosti, instrumenata i mjera kojima država pojačava razmjenu ideja, znanja i tehnologije, potiče izravne inozemne investicije te regulira promet roba, usluga i kapitala svakako je značajan, no BiH zbog otežane koordinacije, složene političke situacije i nedovoljne brige vladajuće strukture ne koristi imenovanu diplomaciju u onoj mjeri koja je potrebna za povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike i njezina mogućeg utjecaja na gospodarstvo.

Neusklađenost vanjskotrgovinskih politika BiH obeshrabruje menadžment proizvodnih poduzeća da se opredijeli za koncept izvozne orijentacije i nepovoljno utječe na izvoznike roba i usluga. Analize pokazuju kako diplomacija, od svih makroekonomskih pokazatelja, najviše utječe na izravne inozemne investicije (Madunić, 2020). To je smjernica diplomaciji BiH da pozornost posveti jačanju tog segmenta te svojim aktivnostima potakne donošenje vanjskotrgovinskih strategija koje će pospješiti ulaganje inozemnog kapitala u BiH. Zbog toga je naročito važno da se unaprijedi suradnja diplomacije i državnih tijela zaduženih za vanjsku trgovinu, izvoz te poticanje stranih ulaganja i izravnih inozemnih investicija. Postoji prostor za napredak na planu povezivanja diplomatskih i gospodarskih strategija, to jest na inkorporiranju makroekonomskih ciljeva u makroekonomsku politiku. Diplomacija još uvijek nije uspjela utjecati na smanjivanje vanjskotrgovinskih zapreka kako bi izvoznim kompanijama koje dolaze iz realnog sektora omogućila nesmetan izvoz i bolju informiranost o potencijalnim tržištima.

7.1. Opći pravci i prioriteti za provođenje vanjske politike BiH

Prije nego što se detaljno izloži veza između diplomacije i vanjskotrgovinske politike BiH, nadovezujući se na izloženo empirijsko istraživanje, potrebno se ukratko osvrnuti na opće pravce i prioritete za provođenje vanjske politike BiH. Neosporno je da je međunarodna zajednica pod utjecajem rastuće globalizacije koja strukturno mijenja međunarodno tržište i odnose te nameće nova rješenja na globalnoj i regionalnoj razini s ciljem uspostavljanja globalnog razvojnog partnerstva, kao i realizaciji etičkih ciljeva suštinske definicije i obrane ljudskih prava te iskorjenjivanja siromaštva. U diplomatskoj, ekonomskoj i sigurnosnoj

perspektivi područja jugoistočne Europe, Predsjedništvo BiH je, svjesno potrebe za intenziviranjem procesa europskih integracija Bosne i Hercegovine, usvojilo te smjernice kao opće smjernice za djelovanje svojih inozemnih politika.

Prema tome, vanjska politika BiH zasniva se na otvorenosti, ravnopravnosti, zaštiti i promociji vlastitih temeljnih ustavnih načela i prema tome, zastupanju, uvažavanju i poštovanju načela ustavnosti, suvereniteta, teritorijalnog integriteta i vladavine prava u svim aspektima odnosa sa međunarodnim partnerima, uz poštovanje obostranih interesa. Vođenje vanjske politike Bosne i Hercegovine se temelji na Članku 5. Ustava Bosne i Hercegovine i u skladu sa istim, u nadležnosti je Predsjedništva Bosne i Hercegovine. U tom smislu, za kredibilitet vanjske politike BiH i njeno legitimno provođenje, svako istupanje vanjskopolitičkog karaktera u ime BiH treba biti zasnovano na načelu konsenzusa, u skladu sa ustavnim uređenjem BiH (Subašić, 2019).

U isto vrijeme, Bosna i Hercegovina kroz implementaciju svojih vanjskopolitičkih ciljeva nastoji djelovati u skladu sa obavezama koje proističu iz zaključenih i prihvaćenih sporazuma i drugih međunarodnih instrumenata te članstva u međunarodnim organizacijama i asocijacijama. Načela vanjske politike BiH se također ogledaju u poštovanju i primjeni načela reciprociteta, kao i načela miroljubive suradnje i nemiješanja u unutrašnje poslove drugih država. Realizacijom predmetne Strategije vanjske politike, Bosna i Hercegovina će ostvariti poziciju aktivnog i kredibilnog subjekta na međunarodnom planu. Bosna i Hercegovina naglašava svoju opredijeljenost za rješavanje međudržavnih nesuglasica mirnim putem, uz poštovanje načela međunarodnog prava (Subašić, 2019).

Uz to, Bosna i Hercegovina se zalaže za konstruktivan dijalog pri traženju obostrano prihvatljivih rješenja za sva otvorena pitanja, što ujedno predstavlja jedan od njenih osnovnih vanjskopolitičkih prioriteta. Bosna i Hercegovina baštini i konstantno razvija temeljne vrijednosti poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokracije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava. Poštivanje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda ali i borba protiv svih oblika nasilnog ekstremizma su također prioritetna načela vanjske politike Bosne i Hercegovine, čije se ostvarivanje očituje kroz intenziviranje aktivnosti na multilateralnom planu, te pravovremeno i dosljedno provođenje svih međunarodno preuzetih obaveza, kao i osiguranje najviših standarda zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda kroz

donošenje i provedbu domaćih propisa. Načela provođenja vanjske politike Bosne i Hercegovine su efikasnost rada, odgovornost za rezultate i transparentnost u skladu sa općeprihvaćenim principima međunarodnog prava i općih načela diplomatske prakse (Subašić, 2019).

7.1.1. Institucionalni okvir vanjske politike BiH

Vanjska politika BiH prema međunarodnim partnerima usmjerena je na transparentnost i jednakost, zajedničko poštivanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta te načela mirne suradnje, uzimajući u obzir zajedničke interese. Istovremeno, BiH poštuje obveze koje proizlaze iz potpisanih i ratificiranih sporazuma i međunarodnih ugovora, kao i članstvo u međunarodnim organizacijama i udruženjima, baveći se vanjskopolitičkim aktivnostima.

Bosna i Hercegovina naglašava svoju predanost mirnom rješavanju međudržavnih sukoba, poštujući načela međunarodnog prava. Također se zalaže za pozitivan dijalog kako bi pronašla rješenja za sve otvorene probleme. Bosna i Hercegovina predana je borbi protiv organiziranog kriminala i terorizma u skladu s rezolucijama UN-a, u okviru Protuterorističkog odbora Vijeća sigurnosti UN-a, i jačanju globalne suradnje u regiji. Bosna i Hercegovina preuzima aktivnu ulogu u sukcesiji bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i pridržava se privilegija i odgovornosti koje proizlaze iz tog statusa.

Vanjska politika Bosne i Hercegovine ima za cilj promicanje i održavanje dugoročnog mira, prosperiteta te demokratskog i općeg državnog razvoja, što uključuje sudjelovanje u modernim europskim političkim, fiskalnim i sigurnosnim tijekovima integracije. Kako bi nastavila svoje strateške ambicije, Bosna i Hercegovina usvojiti će transparentnu vanjsku politiku koja se temelji na sljedećim ciljevima (Počasni konzulat Bosne i Hercegovine u Ukrajini, 2019):

- Očuvanje i zaštita neovisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine u međunarodno priznatim granicama
- Potpuna i dosljedna implementacija Općeg mirovnog sporazuma (OMS)
- Pristupanje Bosne i Hercegovine euroatlantskim integracijskim procesima
- Sudjelovanje Bosne i Hercegovine u multilateralnim aktivnostima, posebno u okviru Ujedinjenih naroda (UN), Vijeća Europe, Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE), Organizacije islamske konferencije (OIC) i slično

- Promocija Bosne i Hercegovine kao zemlje partnera u međunarodnim gospodarskim odnosima, kao i aktivnosti koje će omogućiti prijem Bosne i Hercegovine u Svjetsku trgovinsku organizaciju (WTO) i druge međunarodne organizacije i asocijacije

Jedan od ključnih prioriteta vanjske politike BiH jest euroatlantska integracija, što uključuje članstvo u Europskoj uniji (EU) i Sjevernoatlantskom savezu (NATO; Jović, 2006). Europska integracija pruža priliku za ekonomski rast, stabilnost i demokratske reforme, dok članstvo u NATO-u osigurava sigurnost i vojno partnerstvo. Euroatlantska integracija Bosne i Hercegovine predstavlja ključni prioritet u vanjskoj politici zemlje, pružajući značajne mogućnosti za zemlju u smislu ekonomskog rasta, stabilnosti i demokratskih reformi (Jović, 2006).

U kontekstu Europske unije, proces integracije omogućuje zemljama zapadnog Balkana da uspostave bliže veze s ostalim članicama Unije i pridonese razvoju zajedničkih politika i programa. Kroz postupno usklađivanje nacionalnog zakonodavstva s pravnim tekovinama EU, Bosna i Hercegovina može očekivati poboljšanje svojih institucionalnih kapaciteta i jačanje demokratskih procesa. Osim toga, europska integracija otvara vrata za ekonomski rast kroz pristup jedinstvenom tržištu, što omogućuje zemljama članicama EU slobodan protok robe, usluga, kapitala i ljudskih resursa. Povećanje trgovinske razmjene i stranih investicija ključno je za stvaranje radnih mjesta, smanjenje siromaštva i unapređenje životnog standarda stanovništva u Bosni i Hercegovini (Subašić, 2019).

S druge strane, članstvo u Sjevernoatlantskom savezu (NATO) donosi sigurnosne prednosti i vojno partnerstvo, što je od posebne važnosti za zemlje poput Bosne i Hercegovine, koje su prošle kroz značajne sukobe. NATO omogućuje zemljama članicama zajedničku obranu i suradnju u vojnim operacijama, čime se povećava regionalna i globalna sigurnost. Dakle, kroz proces euroatlantske integracije, Bosna i Hercegovina ne samo da može ostvariti ekonomske i sigurnosne koristi, već i doprinijeti izgradnji stabilnijeg, mirnijeg i prosperitetnijeg okruženja na zapadnom Balkanu ali i šire. U tom smislu, vanjska politika Bosne i Hercegovine usmjerena je na ostvarenje ovih strateških ciljeva u suradnji s međunarodnom zajednicom, susjednim zemljama i ostalim partnerima (Subašić, 2019)

Proces pridruživanja EU započeo je potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) 2008. godine (Europska komisija, 2008). Unatoč sporazumu, BiH je suočena s brojnim izazovima na svom putu prema članstvu u EU, koje su u sklopu rada iscrpno analizirane. Kako bi se osigurao napredak u ovom smjeru, BiH mora provesti temeljite institucionalne, pravosudne i gospodarske reforme (Anastasakis, 2005). Politička nestabilnost u Bosni i Hercegovini jedan je od glavnih izazova koji usporava proces pristupanja EU. Kompleksna politička struktura zemlje, koja proizlazi iz Daytonskog mirovnog sporazuma, često dovodi do političkih zastoja i otežava donošenje odluka na državnoj razini. Također, politička podjela uzrokovana etničkim i nacionalističkim tenzijama predstavlja prepreku za provedbu potrebnih reformi i usklađivanje s europskim standardima (Anastasakis, 2005).

U tom kontekstu, kako bi osigurala napredak prema članstvu u EU, Bosna i Hercegovina mora provesti temeljite reforme u različitim sektorima. Primjerice, potrebne institucionalne reforme uključuju poboljšanje koordinacije između različitih razina vlasti, jačanje administrativnih kapaciteta i promoviranje transparentnosti i odgovornosti javnih institucija. Ove reforme ključne su za stvaranje stabilnog političkog okruženja koje omogućuje efikasno upravljanje državom i ispunjavanje kriterija za članstvo u EU.

Pravosudne reforme također predstavljaju važan aspekt procesa europske integracije. Bosna i Hercegovina mora unaprijediti neovisnost, učinkovitost i odgovornost pravosudnog sustava, kao i predanost borbi protiv korupcije i organiziranog kriminala. Ove reforme važne su za uspostavljanje vladavine prava, jačanje povjerenja građana u pravosudne institucije i osiguranje zaštite temeljnih ljudskih prava (Subašić, 2019). Na gospodarskom planu, Bosna i Hercegovina mora provesti reforme usmjerene na stvaranje konkurentnog i održivog gospodarstva. To uključuje unapređenje poslovnog okruženja, poboljšanje infrastrukture, poticanje inovacija i jačanje ljudskih resursa. Gospodarske reforme ključne su za privlačenje stranih investicija, promicanje rasta i zapošljavanja, te smanjenje siromaštva i socijalnih nejednakosti. Dakle, kako bi Bosna i Hercegovina ostvarila svoje ciljeve u europskoj integraciji, potrebno je prevladati brojne izazove i unaprijediti političku stabilnost, institucionalne kapacitete i gospodarski razvoj. U tom smislu, podrška međunarodne zajednice, posebice Europske unije, ključna je za osiguravanje potrebne tehničke pomoći, financijskih resursa i političkog poticaja za provedbu reformi (Subašić, 2019)

Uz to, važno je promovirati dijalog i pomirenje između različitih etničkih skupina u Bosni i Hercegovini kako bi se smanjile postojeće tenzije i suzbila nacionalistička retorika koja ometa proces integracije. Građansko društvo, mediji i obrazovne institucije imaju važnu ulogu u izgradnji povjerenja, promicanju tolerancije i stvaranju inkluzivnog društva koje poštuje različitost i zajedničke europske vrijednosti. Regionalna suradnja i dobrosusjedski odnosi s drugim zemljama zapadnog Balkana također su od presudne važnosti za uspjeh Bosne i Hercegovine u procesu europske integracije. Kroz dijalog i suradnju s Hrvatskom, Srbijom i Crnom Gorom, BiH može riješiti otvorena pitanja, promovirati zajedničke interese i doprinijeti stabilnosti i razvoju cijele regije.

Dakle, Bosna i Hercegovina nastoji unaprijediti regionalnu suradnju i ojačati odnose s susjednim zemljama, kao što su Hrvatska, Srbija i Crna Gora. Poboljšanje ovih odnosa ključno je za regionalnu stabilnost, gospodarski razvoj i rješavanje otvorenih pitanja, kao što su ona granica, izbjeglica i ratnih reparacija. U tom kontekstu, BiH je aktivno uključena u regionalne inicijative, kao što su Proces suradnje u jugoistočnoj Europi (SEECP) i Berlinski proces, koji promiču političku, gospodarsku i sigurnosnu suradnju među zemljama zapadnog Balkana (Subotić, 2011). Unapređenje regionalne suradnje i jačanje odnosa s susjednim zemljama važan je aspekt vanjske politike Bosne i Hercegovine. Poboljšanje tih odnosa zauzima ključni položaj u osiguravanju regionalne stabilnosti, poticanju gospodarskog razvoja i rješavanju otvorenih pitanja koja proizlaze iz proteklih sukoba.

U nastojanju da poboljša regionalnu suradnju, Bosna i Hercegovina aktivno sudjeluje u različitim inicijativama koje promiču političku, gospodarsku i sigurnosnu suradnju među zemljama zapadnog Balkana (Subotić, 2011). Jedna od takvih inicijativa je Proces suradnje u jugoistočnoj Europi (SEECP), koji okuplja zemlje regije kako bi se potaknula suradnja u različitim područjima, uključujući infrastrukturu, energetiku, obrazovanje i borbu protiv korupcije. Proces omogućuje zemljama članicama da uspostave mehanizme za rješavanje sporova, razmjenu informacija i razvoj zajedničkih projekata u korist regije.

Druga važna regionalna inicijativa u kojoj Bosna i Hercegovina sudjeluje je Berlinski proces, koji okuplja zapadnobalkanske zemlje i predstavnike Europske unije kako bi se ubrzao proces europske integracije zemalja pristupnica i promovirala regionalna suradnja. Berlinski proces nudi platformu za dijalog i suradnju na visokoj razini, čime se olakšava uspostavljanje političkih

veza i jačanje povjerenja među zemljama regije. Također, proces pruža podršku reformama i razvojnim projektima koji doprinose gospodarskom rastu i socijalnoj koheziji u zemljama zapadnog Balkana (Subašić, 2019).

Kroz aktivno sudjelovanje u regionalnim inicijativama, Bosna i Hercegovina teži uspostaviti konstruktivnih i stabilnih odnosa sa susjedima u jugoistočnoj Europi radi osiguranja sigurnosti i prosperiteta za sve narode regije. Regionalna suradnja ima ključnu ulogu u integraciji u Europsku uniju, stvarajući okruženje za zajednički napredak. Bosna i Hercegovina tim kanalima rješava važne izazove poput migracija, energetske sigurnosti i borbe protiv terorizma, uz potrebu za zajedničkim angažmanom i koordinacijom. Poboljšanje bilateralnih odnosa s Hrvatskom, Srbijom i Crnom Gorom gradi mehanizme suradnje i razumijevanja među različitim etničkim i političkim skupinama na zapadnom Balkanu. Gospodarska suradnja s tim zemljama također je od velike važnosti u vanjskoj politici Bosne i Hercegovine, potičući trgovinsku razmjenu, ulaganja i razvoj infrastrukturnih projekata koji pridonose ekonomskom rastu, stvaranju radnih mjesta te socijalnom razvoju i smanjenju siromaštva (Subašić, 2019).

Gospodarska diplomacija jedan je od važnih aspekata vanjske politike BiH, s ciljem privlačenja stranih investicija, promoviranja izvoza i jačanja gospodarskih veza s drugim zemljama (Bechev, 2011). U tom smislu, BiH teži pristupanju Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) i sklapanju bilateralnih i multilateralnih trgovinskih sporazuma, s naglaskom na privlačenju stranih investicija, promociji izvoza te jačanju gospodarskih veza s drugim zemljama. Cilj gospodarske diplomacije je poticanje gospodarskog rasta, stvaranje radnih mjesta i povećanje konkurentnosti domaćih proizvoda i usluga na međunarodnom tržištu.

Prema tome, pristupanje Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) predstavlja važan korak za Bosnu i Hercegovinu u jačanju trgovinske politike i usklađivanju s međunarodnim pravilima i standardima. Članstvo u WTO-u omogućuje BiH pristup globalnom trgovinskom sustavu, što može dovesti do povećanja trgovine, investicija i gospodarske suradnje s drugim zemljama članicama. Osim pristupanja WTO-u, Bosna i Hercegovina teži sklapanju bilateralnih i multilateralnih trgovinskih sporazuma s ključnim trgovinskim partnerima. Takvi sporazumi mogu omogućiti smanjenje trgovinskih barijera, promociju izvoza i unapređenje poslovne klime za domaće i strane investitore. Na taj način, Bosna i Hercegovina može postići veću

integraciju u globalnu ekonomiju, poboljšati svoje gospodarske izgledе i osigurati održivi razvoj za svoje građane (Zločudović, 2019).

Budući da je BiH zemlja koja se oporavila od rata, vanjska politika usmjerena je na promicanje mira, sigurnosti i pomirenja, kako unutar zemlje, tako i na međunarodnoj razini (Bieber, 2006). Tako, BiH aktivno sudjeluje u međunarodnim mirovnim misijama i inicijativama, kao što su *United Nations Peacekeeping Operations* (UNPKO) i *Global Coalition to Defeat ISIS*. Budući da je Bosna i Hercegovina zemlja koja se oporavila od rata, njezina vanjska politika ima snažan fokus na promicanje mira, sigurnosti i pomirenja, ne samo unutar njenih granica, već i na međunarodnoj razini (Bieber, 2006). Kroz ovakav pristup, BiH nastoji izgraditi i očuvati mirnu i stabilnu okolinu, kako bi se osiguralo održivo razvojno okruženje za svoje građane i zajednice.

U svrhu promicanja mira i sigurnosti, Bosna i Hercegovina aktivno sudjeluje u međunarodnim mirovnim misijama i inicijativama. To uključuje njezino sudjelovanje u operacijama očuvanja mira pod okriljem Ujedinjenih naroda (UNPKO). Kroz ove misije, BiH doprinosi međunarodnim naporima u očuvanju mira i stabilnosti u sukobima pogođenim područjima širom svijeta, čime potvrđuje svoju posvećenost miru i međunarodnom pravu (Bieber, 2006).

Osim toga, Bosna i Hercegovina također je članica Globalne koalicije za poraz ISIS-a, što pokazuje njenu predanost borbi protiv terorizma i ekstremizma. Sudjelovanje u takvim inicijativama pruža priliku za suradnju s drugim zemljama u razmjeni informacija, obavještajnih podataka i kapaciteta za borbu protiv terorističkih prijetnji. Time se ne štiti sigurnost i stabilnost samo Bosne i Hercegovine, već i šire međunarodne zajednice. U konačnici, angažman Bosne i Hercegovine u promicanju mira, sigurnosti i pomirenja na međunarodnoj razini odražava njenu želju za izgradnjom svijeta u kojem će sukobi biti rješavani diplomatskim i političkim sredstvima, a ne vojnom silom. Kroz takav pristup, BiH potvrđuje temeljne vrijednosti i iskustvo pomirenja nakon traumatičnog sukoba koji je obilježio njezinu nedavnu prošlost.

BiH podržava multilateralni pristup rješavanju globalnih izazova, kao što su klimatske promjene, migracije, terorizam i širenje nuklearnog oružja. Kao članica Ujedinjenih naroda i drugih međunarodnih organizacija, BiH nastoji aktivno doprinijeti globalnim naporima u rješavanju tih pitanja i promicanju međunarodnog prava i ljudskih prava. Bosna i Hercegovina

prepoznaje važnost multilateralnog pristupa u rješavanju globalnih izazova koji nadilaze granice pojedinih država, kao što su klimatske promjene, migracije, terorizam i odgovorno zbrinjavanje nuklearnog oružja. Kroz suradnju s drugim zemljama i međunarodnim organizacijama, BiH teži stvaranju održivih i kooperativnih rješenja za ove složene probleme, koji zahtijevaju koordinirane i sveobuhvatne odgovore. Bosna i Hercegovina nastoji aktivno doprinijeti globalnim naporima u rješavanju tih pitanja i promicanju međunarodnog prava i ljudskih prava, sudjeluje u različitim međunarodnim forumima i konferencijama, gdje izražava svoje stavove i prezentira inicijative koje promiču mir, sigurnost i globalnu pravdu (Subašić, 2019).

U kontekstu klimatskih promjena, Bosna i Hercegovina podržava Pariški sporazum i provodi mjere za smanjenje emisija stakleničkih plinova, kao i za prilagodbu na klimatske promjene na nacionalnoj razini. Također, BiH surađuje s drugim zemljama u razvoju i primjeni čistih tehnologija i obnovljivih izvora energije. U pogledu migracija, Bosna i Hercegovina se suočava s izazovima tranzitnih migracija i traži rješenja u suradnji s drugim zemljama Europske unije i međunarodnim organizacijama, kao što su UNHCR i IOM. BiH teži pravednoj raspodjeli odgovornosti i tereta te poticanju integracije migranata i izbjeglica u društvo.

Kada je riječ o terorizmu i pitanju zbrinjavanja nuklearnog oružja te nuklearne de-eskalacije, Bosna i Hercegovina surađuje s međunarodnim partnerima u razmjeni informacija, obavještajnim aktivnostima te jačanju svojih nacionalnih kapaciteta za borbu protiv ovih prijetnji. BiH podržava međunarodne sporazume i rezolucije koje promiču nuklearnu sigurnost i nenasilno rješavanje sukoba.

Vanjska politika Bosne i Hercegovine usmjerena je na ostvarenje ključnih prioriteta, uključujući euroatlantsku integraciju, regionalnu suradnju, gospodarsku diplomaciju, promicanje mira i sigurnosti, te multilateralizam i globalnu suradnju. Unatoč brojnim izazovima, nastavak napora u ovim područjima može pridonijeti ostvarenju dugoročnih ciljeva BiH i osigurati njezinu stabilnost, sigurnost i prosperitet.

Trajni način osiguravanja dobrog provođenja vanjske politike svakako je školovanje i educiranje budućih diplomata na diplomatskim akademijama, koje su u većini slučajeva povezane s ministarstvima vanjskih poslova ili su pod njihovim okriljem. Nažalost, Bosna i

Hercegovina trenutno nema svoju diplomatsku akademiju, što može predstavljati izazov za stvaranje koherentne i učinkovite vanjske politike (Subašić, 2019). Većina susjednih zemalja ima institucije koje osiguravaju sustavnu obuku i usavršavanje njihovih diplomata, što može pridonijeti kvaliteti i uspješnosti njihove vanjske politike. Prema tome, svakako se nalaže da Bosna i Hercegovina razmotri osnivanje svoje diplomatske akademije ili slične institucije koja bi obučavala i usavršavala diplomate. Takva akademija pružala bi mjesto gdje bi budući diplomati BiH stekli potrebna znanja i vještine te razvili profesionalni identitet i koherentnu vanjskopolitičku viziju.

Osim toga, diplomatska akademija u Bosni i Hercegovini mogla bi surađivati s akademijama iz susjednih zemalja i šire kako bi razmjenjivala iskustva, znanja i najbolje prakse u području diplomacije. Ovakva suradnja može pridonijeti regionalnoj stabilnosti, razumijevanju i povezanosti te omogućiti bolje upravljanje zajedničkim izazovima i prilikama na međunarodnoj sceni. Stoga, osnivanje diplomatske akademije u Bosni i Hercegovini predstavlja strateški korak prema osiguravanju dugoročnog uspjeha i koherentnosti njezine vanjske politike, jačajući pritom regionalnu suradnju i promicanje globalnih ciljeva u skladu s njezinim nacionalnim interesima.

7.2. Djelovanje diplomacije na izvoz BiH

Izvoz je posljedica međunarodne podjele rada, značajno utječe na gospodarski razvoj te ovisi o vrlo mnogo faktora. Prije svega, o komparativnim prednostima, uključenosti države u međunarodnu razmjenu, specijalizaciji izvoznih poduzeća, tehnološkom napretku i konkurentnosti gospodarstva, vanjskotrgovinskoj politici, gospodarskoj diplomaciji i samoj strukturi vanjske trgovine. Ratom osakaćena i Daytonom rascjepkana nekadašnja Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina (SRBiH) ostala je bez većine velikih poduzeća koja su bila nositelji izvoza, a time i bez ekonomskog rasta. Današnji izvoz iz oba entiteta nešto tek prelazi polovicu onog iz 1990. godine. Administrativni sustav Bosne i Hercegovine trom je, partikularan i nepotican prema inicijativama izvoznika. Kako bi to poboljšala, Vanjskotrgovinska komora BiH (VTK) osnovala je Agenciju za promociju izvoza (BHEPA). VTK je profesionalna organizacija koja zastupa komercijalne interese i u BiH i izvan nje. Pruža

obavještajne podatke o industriji i potrošačima, savjetodavne izvore, regulatorne i pravne informacije, baze podataka i reklamne aktivnosti (Zločudović, 2019).

BHEPA je osnovana s ciljem jačanja promocije izvoza domaćih kompanija koje nastoje razviti i proširiti izvozna tržišta. Cilj je stalno povećanje broja izvozno sposobnih bosanskohercegovačkih poduzeća i njihovih izvoznih proizvoda na međunarodno tržište. Misija je doprinijeti kreiranju povoljnijeg ambijenta za međunarodnu trgovinu u BiH putem adresiranja i rješavanja ključnih pitanja kroz instituciju Izvoznog vijeća koje je osnovalo Vijeće ministara BiH (Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine, 2021). Ključni su ciljevi Vijeća za izvoz podizanje svijesti o vrijednosti promicanja izvoza, pokretanje razvoja odgovarajućeg administrativnog okvira i opće klime za promicanje izvoza, praćenje državne politike za promicanje izvoza, praćenje i usmjeravanje rada Agencije za promociju izvoza kroz izjašnjavanje o planovima i izvještajima, pružanje podrške izvoznicima te iniciranje potrage za najboljim institucionalnim i pravnim opcijama primjenjivim na promociju izvoza. Vijeće ima savjetodavnu i koordinirajuću ulogu, inicira rješavanje problema i otvorenih pitanja bosanskohercegovačkih izvoznika te usklađuje njihovo rješavanje s drugim institucijama. Tu je i Izvozno-kreditna agencija (IGA BiH) koja podržava izvoz BiH posebno razvijenim finansijskim i savjetodavnim proizvodima dizajniranim da stimuliraju izvoz i svijest o međunarodnim tržištima. Na temelju Zakona o osnivanju Izvozno-kreditne agencije Bosne i Hercegovine, koji je Parlament BiH donio 2004. godine, utvrđen je nastavak rada IGA-e kao državne izvozno-kreditne agencije, samostalne, nedepozitne i neprofitne pravne osobe u skladu s konceptima likvidnosti i osiguranja poslovanja bez gubitaka kreditiranjem, nuđenjem garancija, kao i stvaranjem okvira za rast i unaprjeđenje trgovinskih veza BiH sa stranim zemljama (Zločudović, 2019).

Diplomacija Bosne i Hercegovine, u smislu organizacije, funkcioniranja i dugoročnih zadataka i ciljeva, jasan je odraz vanjske politike zemlje, koja je odraz unutarnjeg ustavnog okvira države, kao i politike i odnosa vladajuće političke moći. Kako bi se uskladila s ekonomskim interesima BiH i novim svjetskim ekonomskim razvojem, reforma diplomacije zahtijevala bi strukturne promjene u zemlji, kao i temeljit pomak u trenutnim unutarnjim odnosima u zemlji. Ključno je izravno uključiti organizacije, agencije i pojedince koji svojom stručnošću mogu uvelike pomoći u reformi vanjske politike i diplomacije. Gospodarska diplomacija mora se hitno poboljšati i modernizirati. S druge strane, izvoz nije u dobrom položaju te bi ga trebalo

okarakterizirati drugačije jer bez odgovorne vanjske politike i dobro ustrojene diplomacije, a naročito pozicioniranjem stručnjaka spram političara, nije moguća snažnija povratna sprega izvoza.

Svakako je jasno kako postoje izraženo negativni elementi u trenutnoj slici diplomacije Bosne i Hercegovine. U nastavku se navode oni koji se nameću kao najpoznatiji i najznačajniji (Vanjskopolitička inicijativa Bosne i Hercegovine, 2015):

- Neadekvatan osnovni ustavni okvir koji treba iznjedrili zajednički interes države kao cjelovitoga subjekta, kako na unutarnjem, tako i na vanjskopolitičkom planu; trenutno je jasno odsustvo države u njezinim elementarnim funkcijama.
- Nedefinirana vanjskopolitička strategija te kratkoročni i dugoročni vanjskopolitički ciljevi i prioriteta Bosne i Hercegovine.
- Tromost vladajuće političke strukture u iskoraku iz posljedica rata i raspada Jugoslavije u suvremene i buduće odnosa u okviru europskih i širih svjetskih integracija
- Relativizacija svjetskih i europskih standarda i običaja u profiliranju kadrovske politike i profesionalnoga funkcioniranja u okvirima vanjske politike te naročito diplomacije.
- Nespremnost izgradnje moderne i učinkovite diplomatske mreže i standarda njezina funkcioniranja nauštrb opterećenosti poimanjem nacionalne ravnopravnosti u državi

Dugogodišnji deficit posljedica je nepokrivenosti uvoza izvozom te snažno utječe na stagnaciju. Ne postoji dugoročna izvozna strategija, a kratkoročne ne daju sinergijski učinak. Nedovoljna razina tehnološke razvijenosti bosanskohercegovačkog gospodarstva ima za posljedicu proizvode niske dodane vrijednosti. Manjak investicijskog kapitala, loša vanjskotrgovinska politika i slaba potpora državnih institucija most su preko kojeg izvoznici sporo prelaze. Ako je cilj postati članicom EU-a, CEFTA pruža konkretan put za ostvarenje tog cilja. Dobro pozicionirana poduzeća na domaćem tržištu poznaju potencijalne partnere iz susjednih zemalja i regije. S njima su kontakti lakši, a trgovanje sigurnije i brže. Konkretna izvozna strategija i realizacija ima kao posljedicu povećanje konkurencije i na domaćem tržištu, kroz poduzeća koja su sudjelovanjem u međunarodnoj razmjeni usvojila nova znanja i tehnologije, te na taj način podiže ukupnu konkurentnost gospodarstva BiH. Domaće je tržište ograničeno, izvoz je dio agregatne potražnje koja otvara nova radna mjesta i povećava BDP i devizne rezerve. Internacionalizacija poslovanja, tržišna orijentacija, kapaciteti i organizacija institucija za

izvozne aktivnosti, gospodarska diplomacija, znanje, inovativnost i nove tehnologije nasušna su potreba održivog razvoja svakog gospodarstva.

7.3. Utjecaj diplomacije na izravne inozemne investicije

Diplomacija je svakako ključna za privlačenje izravnih stranih investicija u zemlju, jer diplomatski naponi mogu stvoriti povoljno poslovno okruženje i jačati gospodarske veze među zemljama. Diplomati i ministarstva vanjskih poslova često surađuju s drugim domaćim institucijama, kao što su ministarstva gospodarstva, trgovinske komore i investicijske agencije, u svrhu promocije matične zemlje kao atraktivne destinacije za strane investitore.

Stoga, Agencija za promicanje stranih ulaganja (FIPA) osnovana je od strane Vijeća ministara BiH s ciljem poticanja i razvoja stranih ulaganja u Bosni i Hercegovini. Kao glavni temelj vanjskotrgovinske politike zemlje, FIPA ima ključnu ulogu u privlačenju stranih investicija te osiguravanju da trenutni investitori nastave ulagati i doprinijeti rastu industrije (Zločudović, 2019).

FIPA također ima važnu ulogu u jačanju koordinacije između privatnog i javnog sektora, osiguravajući da se donesu odgovarajući koraci za poboljšanje investicijske klime u zemlji. Kroz razne inicijative, Agencija nastoji potaknuti ekonomski rast, što je ključno za dugoročnu stabilnost i prosperitet Bosne i Hercegovine. Kao samostalna upravna organizacija vlade, FIPA djeluje u skladu s odlukama i smjernicama Vijeća ministara BiH. Agencija je odgovorna za promociju i unaprjeđenje izravnih inozemnih investicija, što uključuje stvaranje atraktivnog poslovnog okruženja, pružanje informacija o mogućnostima ulaganja i zakonodavnim okvirima, te pružanje podrške stranim investitorima tijekom cijelog procesa ulaganja (Zločudović, 2019)

Osim toga, FIPA surađuje s međunarodnim organizacijama, trgovinskim misijama i inozemnim partnerima kako bi privukla strane investitore te unaprijedila svoju poziciju na globalnom tržištu. Ovim aktivnostima Agencija doprinosi stvaranju pozitivnog imidža Bosne i Hercegovine kao pouzdanog partnera u međunarodnoj trgovini i investicijama. Uspjeh FIPA-e u privlačenju izravnih inozemnih investicija ključan je za ekonomski razvoj Bosne i

Hercegovine, jer strani investitori mogu donijeti kapital, tehnologiju, znanje i vještine u svrhu unaprjeđenja konkurentnost zemlje, stvaranja novih radnih mjesta i poticanja rasta BDP-a. Kroz svoj rad, FIPA pridonosi ostvarenju strateških ciljeva Bosne i Hercegovine u vanjskoj politici i gospodarstvu (Zločudović, 2019).

Prema Strateškom okviru (Agencija za promicanje stranih ulaganja, 2018), organizacija pruža informacije o zakonodavstvu BiH potencijalnim investitorima, vodi investitore do potencijalnih investicijskih projekata u entitetima, kantonima, regijama i industrijama, predstavlja karakteristike projekata, promiče administraciju, prati i analizira investicijsku klimu. Na međunarodnom planu provodi propise i pravne inicijative usmjerene na jačanje investicijskih standarda, uključuje se u pregovore o regionalnim, bilateralnim i multilateralnim ugovorima o ulaganju te pokreće i uspostavlja odnose s istim ili srodnim institucijama u drugim zemljama. Bosna i Hercegovina opredijelila se za izgradnju liberalnoga gospodarstva utemeljenog na tržišnim načelima te na slobodi kretanja ljudi, kapitala i usluga. U prostoru vanjskotrgovinskih odnosa Bosne i Hercegovine to podrazumijeva opredijeljenost za integraciju gospodarstva u međunarodni multilateralni trgovinski mehanizam razvijen u kontekstu Svjetske trgovinske organizacije i namijenjen razvoju trgovinskih zakona na temelju pravila i principa na kojima ta organizacija počiva.

Gospodarski razvoj Bosne i Hercegovine uvelike ovisi o izravnim inozemnim ulaganjima, koja mogu donijeti kapital, tehnologiju, znanje i vještine potrebne za unaprjeđenje konkurentnosti zemlje (Pijalović i sur., 2021). Međutim, zbog nepovoljnog poslovnog okruženja, BiH nije uspjela pouzdano i kontinuirano osigurati priljev inozemnih ulaganja. Povećanje tržišne slobode i stvaranje povoljnog poslovnog okruženja ključni su za privlačenje stranih ulagača i poboljšanje gospodarske situacije u Bosni i Hercegovini. Ovo uključuje provedbu reformi koje će smanjiti birokratske prepreke, poboljšati pristup financiranju, jačati zaštitu vlasničkih prava i stvoriti transparentniji i predvidljiviji regulatorni okvir.

Uz to, jačanje vladavine prava ključno je za stvaranje stabilnog i sigurnog okruženja za ulagače (Pijalović i sur., 2021). To podrazumijeva borbu protiv korupcije, osiguravanje neovisnosti i učinkovitosti pravosudnog sustava te promicanje vladavine prava na svim razinama vlasti. Kako bi se ove promjene ostvarile, potrebno je političko jedinstvo i odlučnost, što je često izazov u kompleksnom političkom okruženju Bosne i Hercegovine. Međutim, ukoliko se

provedu potrebne reforme, BiH bi mogla privući veći broj stranih ulagača, što bi pridonijelo njezinom ukupnom gospodarskom razvoju i prosperitetu.

Kako bi se smanjila nezaposlenost i stvorila nova radna mjesta u BiH, neophodno je omogućiti stalan priljev izravnih stranih ulaganja (s naglaskom na proizvodnim kapacitetima i uslugama). Pored smanjenja nezaposlenosti i stavljanja robe i usluga na tržište BiH, strana ulaganja potiču rast izvoznih proizvoda – sve utječe na povećanje ukupnog izvoza Bosne i Hercegovine, a smanjuje trgovinski jaz. Priljev stranih ulaganja ostvarile su Hrvatska i Srbija, dok u Albaniji on kontinuirano raste. Bosna i Hercegovina bilježi stalni porast priljeva stranih ulaganja od 2009. godine, zbog čega se ekonomska diplomacija mora usredotočiti na nastavak tog obrasca, a ukupni iznos stranih ulaganja treba povećati (FIPA, 2018). Podaci Centralne banke BiH o tokovima i saldima izravnih stranih ulaganja ažurirani su u skladu s preporukama Međunarodnog monetarnog fonda i Organizacije za gospodarsku suradnju i razvoj.

Prema podacima objavljenim na stranici Središnje banke Bosne i Hercegovine, može se vidjeti da je priljev inozemnih ulaganja u 2010. iznosio 339,7 milijuna KM ili 1,4% BDP-a, otprilike na istoj razini kao i 2009. godine, što ukazuje na činjenicu da su priljevi ulaganja i dalje postojali, ali da utjecaj recesije na strana ulaganja još nije razriješen (Centralna banka Bosne i Hercegovine, 2011).

Međunarodno ulaganje vitalno je za rast gospodarstva svake zemlje i pravilno je usmjereno prema državama koje donose pozitivan povrat investicija investitorima i višestruku dobit državama koje su otvorene za strana ulaganja, koje prihvaćaju strane investicije te podupiru gospodarski oporavak (Grgurević, 2013). Globalizacija i liberalizacija tržišta za sobom su donijele i glavne izazove u ekonomskom okruženju, omogućavanjem poduzećima da izvoze svoje proizvode na nova međunarodna tržišta, na kojima već prisutne zemlje bolje kotiraju. Kad se prikazuje primjer Bosne i Hercegovine, još jednom vrijedi istaknuti važnost gospodarske diplomacije, budući da ona ima zadatak graditi identitet zemlje i promovirati pozitivno poslovno okruženje za izravna inozemna ulaganja (Zločudović, 2019). Deindustrijalizacija i garantiran devizni tečaj konvertibilne marke pogoduju uvozu. Nedostatne izravne inozemne investicije, nepostojanje vanjskotrgovinske strategije i smanjen izvoz izravna su posljedica nedostatka financijskih sredstava i zbog toga se BiH mora zaduživati na financijskim tržištima.

No i ta sredstva većinom odlaze na financiranje domaće potrošnje umjesto u industrijsku proizvodnju.

Energetski sektor u Bosni i Hercegovini nudi veliki potencijal za profitabilna ulaganja, ali nedostatak razvijene strategije na državnoj razini ograničava privlačnost sektora za strane ulagače. Razvoj sveobuhvatne energetske strategije koja će promicati ulaganja i suradnju s međunarodnim partnerima ključan je korak prema iskorištavanju energetske potencijala zemlje. U tom kontekstu, gospodarska diplomacija BiH treba usmjeriti svoje napore na izgradnju kapaciteta za koordinaciju i provedbu strategija te jačanje suradnje s međunarodnim partnerima i ulagačima. To će omogućiti bolju iskoristivost resursa i potencijala zemlje, čime će se unaprijediti gospodarski rast i razvoj Bosne i Hercegovine.

7.4. Konkurentnost gospodarstva BiH

Stabilan gospodarski rast i balansiran trgovinski i tekući račun ključne su pretpostavke za razvoj konkurentnosti. Zemlje regije prošle su nekoliko faza ubrzanog gospodarskog rasta koji je uglavnom bio potpomognut vanjskim financiranjem, što je dovelo i do povećanja vanjskog duga. Svjetski ekonomski forum 2007. godine definirao je područja na koja treba utjecati kako bi se poboljšali uvjeti konkurentnosti država i kompanija. To su makroekonomsko okruženje, tehnologija i inovacije, ljudski resursi (obrazovanje, zdravstvena zaštita, radna mjesta), javna infrastruktura, javne institucije (provedba zakona i ugovora, razina korupcije), domaća konkurencija, razvoj klastera i umrežavanja, djelovanje kompanija i strategija, očuvanje okoliša.

Za gospodarstvo poput onog Bosne i Hercegovine, čimbenik konkurentnosti vrlo je važan. Ekonomija BiH mora biti dostupna ostatku svijeta kako bi se postigao razvoj koji omogućuje zadovoljavajući životni standard svim ljudima. Strano tržište predstavlja vrlo značajnu priliku za proizvođače u BiH i za rast radnih mjesta. Važno je također i okruženje, koje je bitan potencijalni izvor financiranja investicija. Interakcijom na međunarodnom tržištu brže se usvajaju nova znanja i tehnologije koji su nužni za učinkovitiju organizaciju i bolje poslovne rezultate (Pucar i Tolić, 2015).

BiH, nažalost, nije iskoristila mnoge komparativne prednosti koje nudi otvorenost. Primjerice, prisutni su pokazatelji poput niskog životnog standarda (koji je na razini trećine europskog prosjeka) kao posljedica visoke nezaposlenosti, što je praćeno niskom aktivnošću radno sposobnog stanovništva (Pucar i Tolić, 2015). Na osnovi dostupnih podataka u nastavku će se prikazati konkurentnost industrijske proizvodnje BiH i bosanskohercegovačkog izvoza te mogućnosti alokacije inozemnog kapitala u kontekstu inozemnih investicija, a posebno tržišta rada i obrazovnog sustava.

Bosna i Hercegovina postigla je rast tvorničke proizvodnje i izvoza s prosječnim stopama rasta od 2,5% i 3,5% svake godine između 2005. i 2015. Ipak, takav rast nije bio dovoljan za značajan pomak u smislu konkurentne pozicije BiH. Primjerice, udio industrijske proizvodnje u BDP-u porastao je sa 17% u 2005. na 18,6% krajem 2015. godine.

Prema podacima BHAS-a, Bosna i Hercegovina povećala je obujam izvoza sa 6,2 milijarde KM u 2005. godini na 9,8 milijardi KM na kraju 2015. godine, što podrazumijeva godišnju stopu rasta od 4,4%. Istodobno je izvoz povećao svoj udio u BDP-u s 26,1% na 33,5%. Iako ti indikatori rasta upućuju na neke obećavajuće trendove, kada se vrši međunarodna procjena, može se zaključiti da poboljšanje nije funkcionalno adekvatno, kako u pogledu količine, tako u pogledu konzistentnosti (Agencija za statistiku BiH, 2023). Količinski, u 2015. godini ostvareni izvoz (robe i usluga) po stanovniku iznosio je oko 1500 američkih dolara i niži je u odnosu na zemlje EU-a (oko 15 000 američkih dolara) i zemlje Srednje i Istočne Europe (oko 8 000 američkih dolara), ali je i dalje ispod statističkog prosjeka za zapadni Balkan. Kad je riječ o efikasnosti, izvoz u BiH obilježava vrlo loša izvozna struktura, obilježena neadekvatnom diversifikacijom izvoza, niskom dodanom vrijednosti i niskim tehničkim intenzitetom. Na primjer, kad su podaci o izvozu BHAS-a dostupni za 2015. godinu ocijenjeni prema klasifikaciji tehničke snage, moglo se zaključiti da je izvoz Bosne i Hercegovine resursno intenzivan (30%) i niskotehnološki (45%), dok srednje tehnološka roba čini 21%, a visokotehnološka roba 4% izvoza (Agencija za statistiku BiH, 2018).

Što se tiče konkurentnosti BiH u privlačenju stranih ulaganja, ona se i tu razlikuje od zemalja regije, kao i drugih tranzicijskih zemalja koje se smatraju učinkovitima u privlačenju izravnih stranih ulaganja. Prema *Global Investment Trend Monitoru*, zemlje u tranziciji zabilježile su smanjenje izravnih stranih ulaganja za 37,5% u 2015. u odnosu na 2014. Susjedne su zemlje

također zabilježile manja ulaganja. Nažalost, u izvještajnom razdoblju BiH je na vrlo niskoj razini u smislu privlačenja izravnih stranih ulaganja u odnosu na druge zemlje, odnosno na pretposljednem je mjestu kad je riječ o privlačenju izravnih stranih ulaganja po glavi stanovnika (UNCTAD, 2016).

Jedan od glavnih razloga relativno niskog životnog standarda BiH u odnosu na europski prosjek i prosjek prosperitetnih tranzicijskih zemalja u Europi loša je konkurentna pozicija. Izvozna konkurencija, privlačenje međunarodnog novca i dobivanje lošeg kreditnog rejtinga značajni su pokazatelji slabog konkurentnog statusa BiH. To se uglavnom pripisivalo nepovoljnoj poslovnoj klimi, lošim obrazovnim standardima, političkim nemirima, neučinkovitosti državne vlade, poreznoj politici i slabo funkcionalnom tržištu rada s visokim udjelom sive ekonomije (Pucar i Tolić, 2015).

Poduzeća bez podrške vanjskotrgovinske politike i državnih institucija gube međunarodnu tržišnu utakmicu s konkurencijom iz zemalja s razvijenom i snažnom gospodarskom diplomacijom. U Tablici 96 su ilustrirani ključni pokazatelji koji utječu na konkurentnost gospodarstva Bosne i Hercegovine.

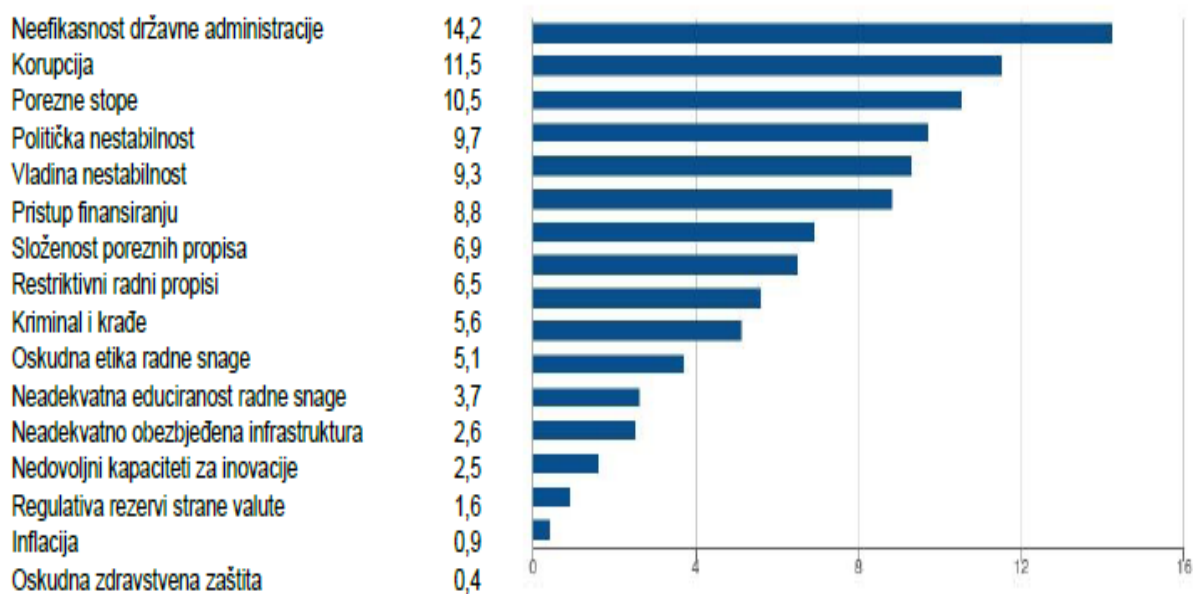
Tablica 96. *Ključni pokazatelji konkurentnosti gospodarstva Bosne i Hercegovine za 2016. godinu*

Stanovništvo (u milijunima)	3,9
BDP (u milijardama USD)	16,6
BDP per capita (USD)	4,308
BDP (PPP) (%) svjetskoga BDP-a	0,04

Izvor: IMF. (2017).

Na Grafikonu 7 prikazana je struktura čimbenika koji ometaju poslovanje u BiH, odnosno imaju najveći učinak na nisku razinu konkurentnosti bosanskohercegovačkog gospodarstva.

Grafikon 10. Čimbenici koji ometaju poslovanje u BiH

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja. (2017).

Zemlje u regiji nalaze se na sredini liste Globalnog indeksa konkurentnosti, s iznimkom Bosne i Hercegovine, koja je na 103. mjestu i s rezultatom 3,87 determinirana kao najslabije europsko gospodarstvo.

8. ZAKLJUČAK

Cilj je ovog istraživanja bio utvrditi koliko diplomacija BiH utječe na vanjskotrgovinsku politiku Bosne i Hercegovine te kolika je njezina odgovornost u tom procesu na temelju stavova stručnjaka. Anketno istraživanje je obuhvatilo tri ciljane skupine: diplomate, stručnjake i akademske stručnjake. Populacija su stručnjaci i akademski stručnjaci iz Bosne i Hercegovine te diplomatski djelatnici u zemlji i inozemstvu.

U empirijskom dijelu istraživanja ispitani su stavovi stručnjaka iz područja vanjske trgovine i stručnjaka iz područja diplomacije i vanjske politike zaposlenih u državnim agencijama, komorama i ministarstvima te aktualni diplomati i akademski stručnjaci kojima je uži znanstveni izbor upravo iz diplomacije ili vanjske trgovine. Veličina uzorka mjerena je na osnovi testnog uzorka, pri čemu je predviđeni uzorak analiziran te na osnovi utvrđene standardne devijacije i varijance određen reprezentativni uzorak.

Prvi dio rada se odnosi na demografske karakteristike upitnika koje su korištene u analizi primjenom statističkih testova. U okviru demografskog dijela prezentirani su odgovori o spolu, zanimanju, radnom iskustvu, starosti, područja s kojega dolaze i slično.

Drugi se dio rada odnosi na deskriptivnu analizu, gdje su, osim ukupnog odgovora ispitanika, bili zanimljivi pojedinačni stavovi obiju skupina stručnjaka: akademskih stručnjaka i diplomata. Odgovori su interpretirani i predstavljeni tablično i teorijski. Rezultati istraživanja ukazuju na stavove o lošem odnosu diplomacije s državnim agencijama, realnim sektorom i općenito s onim što je vezano za vanjsku trgovinu.

Treći dio rada odnosi se na statističko testiranje i detaljniju analizu onih varijabli koje su ključne u istraživačkom dijelu i koje ispituju postavljene hipoteze. Testirala se razlika u stavovima ispitanika iz različitih dijelova BiH, odnosno iz Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Zatim je primjenom korelacijske analize provjereno slažu li se iskusniji ispitanici u većoj ili manjoj mjeri s određenim tvrdnjama, što je bilo značajno i zbog potpunoga ispitivanja postavljenih hipoteza.

Četvrti dio rada vezan je uz trenutni uvoz i izvoz Bosne i Hercegovine, pri čemu su preuzeti i korišteni podaci Agencije za statistiku BiH. Rezultati su preuzeti i obrađeni primjenom metode trenda. Dobiveni rezultati daju podatak koji govori o trenutnom odnosu uvoza i izvoza, kao i o kretanju uvoza i izvoza u sljedećem razdoblju. Upravo dobivene funkcije daju odgovor kakav se uvoz i izvoz može očekivati u razdoblju od 2019. do 2021. godine.

Peti dio rada utemeljen je na istraživanju primjenom sekundarnih podataka, od kojih je izrađen regresijski model. Dobiveni model opisuje utjecaj diplomacije te unutarnjeg i vanjskog duga na vanjskotrgovinsku bilancu.

U posljednjem dijelu rada predstavljen je model koji je formiran na osnovi primarnih podataka prikupljenih pomoću anketnog upitnika. Model mjeri povezanost odnosa dviju država, državnih agencija za vanjsku trgovinu i odabira lokacija veleposlanstava na važnost i ulogu diplomacije u Bosni i Hercegovini.

Sami rezultati istraživanja ukazuju da prema mišljenju stručnjaka vanjska trgovina kao krajnji cilj vanjskotrgovinske politike ima veći i značajniji utjecaj na životni standard građana nego diplomacija. Diplomacija ima utjecaj, premda neizravan, putem vanjskotrgovinske razmjene, dok je utjecaj vanjske trgovine i izravan i neizravan. Međutim, problem je u njihovoj suradnji jer, prema mišljenjima ispitanika, ne postoji nužna razina suradnje između državnih agencija za vanjsku trgovinu i diplomata s ciljem unaprjeđenja suradnje.

Prilikom analize velik je značaj dan i konkurentnosti Bosne i Hercegovine kao segmentu koji je usko vezan uz vanjsku trgovinu, a neizravno i uz diplomaciju. Od svih država u regiji Bosna i Hercegovina je na posljednjem mjestu na svjetskoj ljestvici konkurentnosti. Posebnu pozornost treba posvetiti unapređenju vanjske trgovine kako bi se povećala konkurentnost i privukle izravne inozemne investicije. To je složen proces koji zahtijeva velik broj karika u lancu, a tu svoje mjesto svakako zauzimaju i diplomacija i vanjskotrgovinska politika. Potrebno je unaprijediti suradnju diplomacije i državnih tijela koja su zadužena za vanjsku trgovinu radi unapređenja izvoza. Diplomacija je dužna pripremiti prostor na kojemu se može razvijati izvoz te ukinuti zapreke u vidu složene birokracije, certifikata i ostalih ograničenja. Država također mora podignuti razinu proizvodnje te poticajima i ostalim proračunskim mjerama stvoriti višak

proizvoda koji bi se usmjerio prema izvozu. Sve to zahtijeva golem trud i strategiju koja u velikoj mjeri ovisi o diplomaciji i njezinoj organizaciji, kao i posvećenosti tomu problemu.

Analiza je pokazala da, prema mišljenju stručnjaka, od svih makroekonomskih pokazatelja diplomacija ima najveći utjecaj na izravne inozemne investicije. Taj podatak daje smjernice diplomaciji BiH da posebnu pozornost treba posvetiti jačanju toga segmenta te se treba potruditi dovesti što više inozemnih investitora u Bosnu i Hercegovinu. Posebnu važnost treba dati kvantitativnim pokazateljima bilateralnih odnosa država te stalno raditi na njihovu unaprjeđenju. Uz to, za vanjskotrgovinsku razmjenu svakako je potrebno i da geografski položaj bude taj koji omogućuje stvaranje gospodarske suradnje.

Posebnu pozornost diplomacija BiH treba posvetiti gospodarskoj diplomaciji te raditi na njezinu jačanju i unapređivanju. Potrebno je uspostaviti čvrstu vezu između diplomatskih strategija i gospodarskih strategija, što znači inkorporirati makroekonomske ciljeve u makroekonomsku politiku i stalno raditi na njihovu unaprjeđenju. Potrebno je što prije osmisliti način mjerenja učinkovitosti veleposlanstava, jer teško je raditi na unaprjeđenju ako nema polazne osnove trenutnoga stanja. Također, analiza je pokazala da stručnjaci smatraju kako odabir lokacija veleposlanstava nije bio kvalitetan te da pri izboru nisu uzeti u obzir svi potrebni parametri.

Segment na kojemu se može i mora raditi, sa stajališta diplomacije, jest povećanje vanjskotrgovinske razmjene između država. Diplomacija treba poduzeti prvi korak u realizaciji što veće razmjene te je stalno unaprjeđivati. Osim diplomata za lošu vanjskotrgovinsku razmjenu svakako su odgovorni država i njezina unutarnja tijela, koja su odgovorna za lošu koordinaciju države i veleposlanstava, kao i složen politički sustav koji sprječava bolju vanjskotrgovinsku razmjenu i cjelovit utjecaj na razvoj gospodarstva, koji trenutno nije na željenoj razini.

Od svih aktivnosti koje bi veleposlanstva trebala obavljati trenutno se kao zadovoljavajuću procjenjuje jedino predstavljanje države i njezine kulture, dok se mora raditi na unapređenju suradnje država i vanjskotrgovinske razmjene, na postizanju bilančne ravnoteže, na jačanju kadrova u veleposlanstvima i slično.

Trenutni pokazatelji uvoza i izvoza, gdje postoji rast obiju kategorija, ukazuju na to da Bosna i Hercegovina ima kapacitete za izvoz i da je za trenutni rast zaslužan uglavnom realni sektor, koji se sam bori s teškim birokratskim i drugim zaprekama. Trenutno stanje u diplomaciji nije na zadovoljavajućoj razini, barem prema ocjeni ispitanika, a i sve dosad navedeno upućuje da je tako.

Strukturnim problemima koji doprinose nezadovoljavajućim indeksima izvoza smatraju se nepostojanje jasne izvozne strategije, nedovoljna konkurentnost bosanskohercegovačkih proizvoda i usluga, nedovoljna financijska potpora države, neučinkovita gospodarska diplomacija, nepostojanje određenih međunarodnih sporazuma i bilateralnih odnosa te neadekvatna struktura radne snage. Na svemu navedenom potrebno je raditi kako bi se učinci vidjeli u skorijem razdoblju. Osim problema koje potencira država, poduzeća se suočavaju s problemom nedostatka vremena i znanja za analiziranje izvoznoga potencijala, s nepostojanjem institucionalne podrške na terenu, s nedovoljnom informiranosti o inozemnom tržištu, sa složenom dokumentacijom i birokracijom izvoznog postupka te s nedostatkom potrebnih certifikata za određena tržišta.

Jedan je od istaknutih problema taj da je rast uvoza veći od rasta izvoza, što prati povećanje vanjskotrgovinskog deficita, koji isto kao uvoz i izvoz ima tendenciju rasta. Primjenom metode trenda zaključuje se da se u sljedećim godinama može očekivati nastavak rasta uvoza i izvoza. U prilog tomu ide i činjenica da postoji jaka korelacijska veza između uvoza i izvoza, što pokazuje da će se takav odnos vjerojatno nastaviti i u budućem razdoblju.

Zbog svega navedenog o uvozu i izvozu te o vanjskotrgovinskoj bilanci, koja je u deficitu, zanimljivo je bilo istražiti u kakvom su odnosu varijable koje su tema ovoga rada s navedenim problemom te koje je parametre nužno unaprijediti s ciljem smanjenja vanjskotrgovinskog deficita. Model je pokazao da su te varijable međusobno značajno povezane. Najveći udio varijance deficita objašnjava vanjski dug, a najmanji unutarnji dug.

Drugi model, koji je zasnovan na primarnim podacima, ilustrira utjecaj odnosa dviju država, državnih agencija i odabira lokacija veleposlanstva na važnost i ulogu diplomacije u BiH. Analiza podataka pokazala je visok stupanj reprezentativnosti modela, koji je procijenjen na osnovi brojnih testova i parametara. Pokazatelji istraživanja jasno upućuju da je, prije svega,

nužno raditi na unaprjeđenju suradnje dviju država kao osnovnome i najvažnijem čimbeniku diplomacije, zatim uspostaviti bolju suradnju između diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku te na kraju uvesti bolje kriterije i parametre prema kojima se biraju lokacije veleposlanstava.

U radu su postavljeni ciljevi koji su istraženi i ispitani primjenom različitih metoda i načina istraživanja. Na osnovi napravljenog i istraženog može se zaključiti da je osnovni cilj istraživanja:

Istražiti i na znanstveno utemeljen način predstaviti rezultate istraživanja koji pokazuju odnos diplomacije i vanjskotrgovinske politike, konkurentnosti i pokazatelja razvoja Bosne i Hercegovine, u potpunosti ispitano, istraženo i ispunjeno. Naime, spomenuta je problematika cjelovitim empirijskim istraživanjem, u kojem su upravo spomenuti parametri bili srž istraživanja i analize u potpunosti ispitana, istražena i ispunjena. Ukratko, rezultati pokazuju kako stručnjaci iz područja diplomacije, vanjske trgovine, diplomati te akademski stručnjaci smatraju diplomaciju značajnom za podizanje životnog standarda države (neizravno putem utjecaja na vanjskotrgovinsku politiku), izravne inozemne investicije, te trenutno nezadovoljavajuću konkurentnost Bosne i Hercegovine, dok je za samu diplomaciju najvažnije procijenjeno unaprjeđenje suradnje dviju država, zatim uspostava kvalitetnije suradnje između diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku te uvođenje boljih kriterija prema kojima se biraju lokacije veleposlanstava.

Osim osnovnog cilja istraživanja u prijavi rada postavljeni su i sporedni. Oni su istraženi kroz cijeli rad, a posebno su se odnosili na empirijski dio:

Istražiti i na znanstveno utemeljen način uz pomoć primarnih podataka prikupiti, tablično i grafički predstaviti, analizirati i interpretirati stavove stručnjaka o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu BiH, pri čemu je spomenuta problematika kroz rad istražena, podaci predstavljeni tablično i grafički te interpretirani sukladno rezultatima istraživanja.

Istražiti i na znanstveno utemeljen način uz pomoć primarnih podataka prikupiti, tablično i grafički predstaviti, analizirati i interpretirati stavove diplomata o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu i konkurentnost BiH, pri čemu su ispitanicima postavljena brojna pitanja

upravo o vanjskoj trgovini i konkurentnosti, a dobiveni rezultati interpretirani su u empirijskom dijelu istraživanja. Ti rezultati, kao i postavljena pitanja, bitan su čimbenik u istraživanju ovoga rada.

Istražiti i na znanstveno utemeljen način uz pomoć primarnih podataka prikupiti, tablično i grafički predstaviti, analizirati i interpretirati stavove akademskih stručnjaka o utjecaju diplomacije na vanjsku trgovinu BiH. U vezi s tim ciljem bitno je naglasiti da su četiri ispitane skupine stručnjaci iz područja diplomacije, stručnjaci iz područja vanjske trgovine, akademski stručnjaci i diplomati. Sve su ispitane skupine analizirane posebno, kako deskriptivno tako i kroz različite testove, pa je, prema tome, i ovaj cilj istraživanja u potpunosti ispunjen.

Istražiti i na znanstveno utemeljen način uz dostupne sekundarne podatke predstaviti i analizirati makroekonomsko i institucionalno okruženje u Bosni i Hercegovini, njegova osnovna obilježja, ciljeve i modele gospodarskoga rasta. Postavljeni cilj istraživanja u teorijskom je dijelu ispitan, istražen i ispunjen, uz pomoć brojnih dostupnih podataka prezentirani su spomenuti pokazatelji te su na osnovi njih doneseni zaključci koji su znanstveno utemeljeni i u skladu sa spomenutom temom.

Istražiti i na znanstveno utemeljen način uz dostupne sekundarne podatke predstaviti i analizirati vanjskotrgovinski sustav razmjene, obujma i pokrivenosti uvoza izvozom. Ta je problematika u empirijskom dijelu pomoću sekundarnih podataka predstavljena, prokomentirana i dodatno analizirana s ciljem dolaska do novih spoznaja i što kvalitetnijih zaključaka, koji su analizirani originalnim statističkim metodama.

Istražiti i na znanstveno utemeljen način uz dostupne sekundarne i primarne podatke predstaviti bosanskohercegovačka diplomatsko-konzularna predstavništva u inozemstvu. Kao i u prethodnom slučaju manjak dostupnih informacija zamijenjen je primarnim istraživanjima, a podatci su dobiveni od ispitanika koji su relevantni da komentiraju spomenutu problematiku o diplomatsko-konzularnim predstavništvima Bosne i Hercegovine. Prema tome, spomenuti cilj istraživanja u velikoj je mjeri ispitan, istražen i ispunjen.

Sukladno svemu do sad navedenom, može se zaključiti da je temeljna hipoteza ovog rada:

Diplomacija je ključni čimbenik u razvoju održive vanjskotrgovinske politike Bosne i Hercegovine, u potpunosti ispitana brojnim pitanjima, od kojih se većina odnosi na navedenu problematiku. Rezultati istraživanja, koji su dobiveni od kompetentnih ispitanika, pokazali su da loša koordinacija, složena politička situacija i nedovoljna briga vladajuće strukture utječu na to da se imenovana diplomacija ne koristi u mjeri u kojoj je to nužno za povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike i njezina utjecaja na gospodarstvo. Prema tome, dobiveni rezultati istraživanja ne idu u potpunosti u prilog temeljnoj hipotezi. Osim navedene, definiran je niz pomoćnih koje su na znanstveno utemeljen način ispitane i istražene, a rezultati su pokazali da je pomoćna hipoteza ovog rada:

PH 1. Očekuje se da diplomacija BiH ima velike mogućnosti unaprjeđenja suradnje država i jake alate za bolju vanjskotrgovinsku razmjenu i bilančnu ravnotežu, prema stavovima ispitanih stručnjaka u potpunosti ispitana i djelomično potvrđena. Naime, ispitani stručnjaci koji su kompetentni da svrhovito determiniraju opisanu problematiku u nekoliko su pitanja visokom ocjenom navedenih tvrdnji ukazali na točnost ove hipoteze. Smatraju kako postoje alati za unaprjeđenje suradnje dviju država, ali kako se diplomati BiH slabo njima koriste, zbog čega nije jasno slijedi li unaprjeđenje vanjskotrgovinske razmjene i bilančne ravnoteže.

PH 2. Očekuje se da postoji statistički značajna razlika među stavovima diplomata, gospodarstvenika i akademskih stručnjaka o utjecaju diplomacije BiH na vanjskotrgovinsku politiku i gospodarsku suradnju u potpunosti je ispitana i djelomično potvrđena. Ispitivanje ove hipoteze je provedeno kroz niz pitanja, a rezultati su testirani analizom varijance. Ispitani stručnjaci postižu konsenzus prilikom odgovaranja na većinu analiziranih, no uz određene iznimke, Stoga se može zaključiti da rezultati nisu u potpunosti u skladu s hipotezom, već tek djelomično.

PH 3. Očekuje se prisutnost statistički značajne povezanosti između pozicije BiH na ljestvici konkurentnosti i kretanja izravnih inozemnih investicija u posljednjih deset godina u potpunosti je potvrđena i ispitana. Naime, navedena je hipoteza testirana primjenom korelacijske analize te je rezultirajući koeficijent korelacije bio izuzetno visok.

PH 4. Očekuje se da je suradnja između diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku nerazvijena, prema stavovima ispitanih stručnjaka u potpunosti je ispitana i potvrđena.

Naime, ispitani stručnjaci koji su kompetentni da svrhovito determiniraju opisanu problematiku, kroz brojna pitanja izrazili stav kako je suradnja između ogranaka diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku nezadovoljavajuća, čemu pripisuju i kontinuirano povećanje vanjskotrgovinskog deficita.

PH 5. *Ne očekuje se prisutnost statistički značajne povezanosti vanjskotrgovinske razmjene i politike BiH s trendom robne razmjene* u potpunosti je ispitana i djelomično potvrđena. Čini se kako ne postoje parametri koji upućuju na povećanje rasta izvoza, a kao jasan nedostatak se ističe nedovoljna količina informacija o realnom sektoru, što je u skladu s navedenom hipotezom. Međutim, na osnovi dobivenih odgovora stručnjaka, akademskih stručnjaka i diplomata, kao i iz dostupnih podataka i iskustva, znajući udio realnog sektora u izvozu, zaključuje se o podijeljenosti mišljenja stručnjaka o povezanosti vanjskotrgovinske razmjene i trenda robne razmjene, zbog čega se ne može tvrditi da su rezultati u potpunosti u skladu s hipotezom.

Iz rečenog, analiziranog i interpretiranog te iz rezultata istraživanja i ispitanih hipoteza u ovom radu proizašle su određene preporuke, a one se ogledaju u sljedećim parametrima:

- Potrebno je donijeti jasne i jedinstvene ciljeve vanjske politike i vanjskotrgovinske prioritete.
- Osnovati diplomatsku akademiju.
- MVP i MVTEO nužno je osvježiti novim, brojnijim, visoko profesionalnim i obrazovanim kadrovima.
- Uvesti ekonomske kriterije otvaranja DKP-a.
- Pojačati gospodarsku diplomaciju financijski i kadrovski.
- Raditi na stalnom unapređenju suradnje između predstavnika diplomacije BiH i državnih agencija za vanjskotrgovinsku politiku.
- Diplomacija BiH, agencija za vanjskotrgovinsku razmjenu i država sa svojim institucijama trebaju uložiti dodatne napore kako bi se privukle izravne inozemne investicije te da na taj način Bosna i Hercegovina popravi svoju poziciju na svjetskoj ljestvici konkurentnosti.

- Pri ocjeni i izboru predstavništava, konzulata i veleposlanstava prije svega voditi računa o kvantitativnim pokazateljima odnosa dviju država, potpisanim sporazumima, postojanju određenih strategija, geografskim prednostima i suradnji šefova država i vlada.
- Raditi na tome da se u diplomaciju BiH uvedu odjeli ili osobe zadužene za provođenje gospodarske diplomacije i da se diplomatske strategije povežu s bilateralnim gospodarskim strategijama.
- Uvesti mjerljive jedinice i u sljedećem razdoblju mjeriti učinkovitost predstavništava, konzulata i veleposlanstava s ciljem otvaranja prostora za dodatni angažman ondje gdje je to nužno, odnosno zatvaranja ondje gdje su učinci neznatni.
- Koristiti se svim dostupnim alatima za unaprjeđenje bilateralne suradnje, poboljšanje vanjskotrgovinske razmjene, postizanje bilančne ravnoteže i predstavljanje kulture i tradicije države te povijesnoga naslijeđa.
- Raditi na smanjenju vanjskotrgovinskih zapreka kako bi se izvoznim kompanijama, koje uglavnom dolaze iz realnoga sektora, omogućio nesmetan izvoz i bolja informiranost o potencijalnom tržištu.
- Istražiti pojedinačno po proizvodu ili paleti proizvoda opravdanost visokoga stupnja rasta uvoza, koji se negativno odražava na vanjskotrgovinsku bilancu, kako bi se njegov rast usporio u sljedećem razdoblju.
- Staviti pod kontrolu prije svega vanjski dug, koji ima velik utjecaj na vanjskotrgovinsku bilancu.
- Stalno raditi na unaprjeđenju bilateralne suradnje država na svim razinama s ciljem potpisivanja što više sporazuma koji će poboljšati gospodarske odnose dviju država te samim time olakšati razmjenu roba i usluga.
- Dosegnuti minimalni europski prag ulaganja u znanost i obrazovanje kako bi se omogućio brži tehnološki razvoj, a time i gospodarski rast.
- Diplomacija mora utjecati na politiku da poboljša investicijsku klimu funkcionalnijim regulatornim okvirom i boljim upravljanjem jer loše korporativno upravljanje nepovoljno utječe na konkurentnost te smanjuje interes stranih investitora.

Sukladno navedenim preporukama, čini se kako država na pragu EU-a poput BiH nužno valja prihvatiti nove poslovne modele i komunikacijske tehnologije da bi iskoristila komparativne prednosti, prije svega odličnog geopolitičkog položaja i industrijske tradicije te energetske potencijal. Uravnotežena, pouzdana i mirna Bosna i Hercegovina potrebna je EU-u kao stabilan i siguran kohezijski prostor. Ne smijemo zaboraviti da je unatrag stotinu godina upravo BiH bila bitno strateško područje dvaju svjetskih ratova, dvaju sukoba globalnih razmjera koji su se značajno odrazili na Europu i formiranje današnjeg EU-a.

EU, SAD i NATO ne žele podržati pragmatične politike ispod demokratskih normi koje su izvor političke nestabilnosti i ruše tripartitnu podjelu vlasti. U prilog tom stavu ide i pismo američkog državnog tajnika Antonyja Blinkena upućeno Predsjedništvu BiH krajem ožujka 2021. U njemu se ističe da SAD zajedno s europskim partnerima i ne pomišlja na reviziju Daytonskog sporazuma. SAD kao organizator u ime međunarodne zajednice i predsjedatelj mirovnih pregovora u Daytonu zahtijeva fokusiranje na ograničene ustavne promjene kako bi se provela dosljedna reforma izbornog sistema te reforme ekonomije i pravosuđa. Sama struktura države, koja uključuje entitete Republiku Srpsku, Distrikt Brčko i Federaciju BiH, onemogućava unitarni model. Daytonski sporazum, koji je trebao osigurati ravnotežu među tri konstitutivna naroda, aktualno se ne čini djelotvoran; posebno se ističe činjenica da jedan narod posjeduje vlastiti entitet, dok druga dva naroda dijele zajednički, čime je originalna ideja Daytonskog sporazuma narušena. Tome je pridonijela i međunarodna zajednica, uključujući Visokog predstavnika, čija je prisutnost omogućavala da jedan narod bira političke predstavnike drugom narodu. Stoga se doima neophodnim za opstanak Bosne i Hercegovine kao države da mora prvenstveno funkcionirati kao pravna država, lišena arbitrarnih praksi. Ekonomska konvergencija prema razvijenim zemljama, ispunjenje prioriteta koje je postavila Europska komisija kao uvjet za kandidaturu u EU, te konačno članstvo u EU, predstavljaju realno i održivo rješenje za opstanak države koja se temelji na ravnopravnosti tri konstitutivna naroda.

Globalizacijom uređenim odnosima u suvremenom svijetu diplomacija je postala čvrsta karika u gospodarskom razvoju zemlje. Uz politički, javnost od nje traži i aktivniji gospodarski angažman. Diplomacija se više ne doživljava kao sredstvo vanjske politike, već kao važan čimbenik vanjskotrgovinske politike, osobito njezin gospodarski dio ili gospodarska diplomacija. Jasno je da diplomacija kao instrument vanjske politike ne može tu politiku

zamijeniti, ali može svojom aktivnošću i dobrom organizacijom uvjetovati donošenje važnih odluka i smjernica vanjskotrgovinske politike. Koliko su takvi stavovi objektivni, analizirali smo na primjeru Bosne i Hercegovine, svjesni da bi se rezultati provedenog empirijskog istraživanja razlikovali od države do države. No tema je vrlo zanimljiva i aktualna, a istraživačka pitanja i hipoteze istraživanja primjenjivi i na diplomaciju drugih država.

Diplomacija BiH bila bi značajan čimbenik utjecaja na vanjskotrgovinsku politiku kad bi država prihvatila novi sustav vrijednosti u odabiru kadrova. Drugim riječima, podjela funkcija i destinacija prema nacionalnom ključu pretežak je uteg za diplomaciju zemlje koja još nije našla svoje mjesto na međunarodnom tržištu državnih identiteta i nacionalnih interesa. Diplomatsko osoblje i djelatnici MVP-a i MVTEO-a moraju biti visokoobrazovani, motivirani, sposobni, domoljubni te neopterećeni stranačkim, nacionalnim i vjerskim obavezama prema okruženju iz kojeg dolaze. Na taj bi način diplomacija pomogla bržem razvoju malog, ali otvorenog gospodarstva BiH.

POPIS LITERATURE

Knjige

- 1) Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018). *Bruto domaći proizvod, rashodni pristup tromjesečni podaci*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine.
- 2) Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2023). *Robna razmjena s inostranstvom 2022*. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine.
- 3) Andrassy, J., Bakotić, B., Lapaš, D., Seršić, M. i Vukas, B. (2012). *Međunarodno pravo 2*. Zagreb: Školska knjiga.
- 4) Barston, R. P. (1996). *Modern Diplomacy*. London: Pearson Education.
- 5) Bayne, N. i Woolcock, S. (2017). *The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiation in International Economic Relations* (4. izd.). London: Routledge.
- 6) Benić, Đ. (2016). *Makroekonomija*. Zagreb: Školska knjiga.
- 7) Berković, S. (2006). *Diplomacija i diplomatska profesija*. Dubrovnik: Urban- Media d.o.o.
- 8) Berridge, G. R. (2015). *Diplomacy: theory and practice*. New York: Springer.
- 9) Berridge, G. R. (2022). *Diplomacy: theory and practice* (6. izd.). New York: Springer Nature.
- 10) Bjola, C. i Holmes, M. (2015). *Digital diplomacy*. New York: Taylor & Francis.
- 11) Boromisa, A., Tišma, S. i Raditya-Letaić, A. (2012). *Gospodarska diplomacija Republike Hrvatske ili Zašto Hrvatskoj nužno treba snažna sustavna gospodarska diplomacija*. Zagreb: Institut za međunarodne odnose.
- 12) Cavelti, A. (2008). *ABC of Diplomacy*. Bern: Swiss Federal Department of Foreign Affairs.
- 13) Cooper, A. F., Hocking, B. i Maley, W. (2008). *Global Governance and Diplomacy: Worlds Apart?* London: Palgrave Macmillan.
- 14) Cornago, N. (2008). Diplomacy. U: L. Kurtz (ur.), *Encyclopaedia of Violence, Peace and Conflict* (str. 574-580). Oxford: Elsevier.
- 15) Cull, N. J. (2009) Public Diplomacy before Gullion-The Evolution of a Phrase. U: N. Snow i P. M. Taylor (Ur.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy* (str.18-23). London: Routledge.

- 16) Čaušević, F. (2005). *Ekonomski suverenitet i globalni tokovi kapitala*. Sarajevo: Međunarodni Forum Bosna.
- 17) Domazet, A. (2006). *Strategija promocije izvoza: konceptualni okvir za Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo: Ekonomski institut Sarajevo.
- 18) Eckstein, A. M. (2006). *Mediterranean Anarchy, Interstate War, and the Rise of Rome*. Oakland: University of California Press.
- 19) Eichengreen, B. J, El-Ganainy, A, Esteves, R. i Mitchener, K. J. (2021). *In Defense of Public Debt*. London: Oxford University Press.
- 20) Federalni zavod za programiranje razvoja. (2016). *Izveštaj o razvoju federacije BiH 2015*. Sarajevo: FZPR.
- 21) Federalni zavod za programiranje razvoja. (2017). *Makroekonomski pokazatelji po kantonima FBiH*. Sarajevo: FZPR.
- 22) Federalni zavod za programiranje razvoja. (2018). *Izveštaj o razvoju Federacije Bosne i Hercegovine za 2017*. Sarajevo: FZPR.
- 23) Freeman, Jr., C. W. (1997). *Arts of Power: Statecraft and Diplomacy*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- 24) Hamilton, K. i Langhorne, R. (1995). *The Practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration*. London: Routledge.
- 25) Hanson, F. (2012). *Baked in and wired: eDiplomacy@ State*. Brookings: Foreign Policy.
- 26) Hocking, B. i Melisen, J. (2015). *Diplomacy in the Digital Age*. Haag: Clingendael.
- 27) Hodžić, K. (2003). *(Re)privatizacija i globalizacija*. Sarajevo: Međunarodni Forum Bosna.
- 28) Hodžić, K. (2009). *Bosanskohercegovačke institucionalne zapriječenosti rješavanja nezaposlenosti i moguće deblokade u periodu trajanja i izlaza iz krize*. Tuzla: Ekonomski fakultet.
- 29) Hornblower, S. (2002). *War, Peace and World Orders in European History*. London: Routledge.
- 30) Izvozno Vijeće BiH. (2011). *Nacrt Strategije rasta izvoza BiH od 2012. do 2015. godine*. Sarajevo.
- 31) Jonsson, C. (2002). *Diplomacy, Bargaining and Negotiation*. U: W. Carlsnaes, T. Risse i A. B. Simmons (ur.), *Handbook of International Relations* (str. 212-234). London: Sage Publications.

- 32) Klincov, R., Komazec, S. i Ristić, Ž. (2008). *Međunarodno bankarstvo i institucionalni investitori*. Banja Luka: Univerzitet za poslovne studije.
- 33) Krizman, B. (1951). *O dubrovačkoj diplomaciji*. Zagreb: Školska knjiga.
- 34) Krueger, D. (2009). *Makroekonomika (Intermediate macroeconomics)*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- 35) Kurtović, H. i Hodžić, K. (2011). *Gospodarsko-pravni sustav i politika*. Zenica: Pravni fakultet Univerziteta u Zenici.
- 36) Liverani, M. (2001). *International Relations in the Ancient Near East*. London: Palgrave Macmillan.
- 37) Mattingly, G. (1955). *Renaissance Diplomacy*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- 38) Melissen, J. (2016). *Innovation in diplomatic practice*. New Jersey: Springer.
- 39) Ministarstvo financija i trezora (2018). *Informacija o stanju javne zaduženosti Bosne i Hercegovine na dan 31. 12. 2017. godine*. Sarajevo: Ministarstvo financija i trezora.
- 40) Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (2018). *Analiza vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa.
- 41) Moran, W. L. (1992). *The Amarna Letters*. London: The Johns Hopkins University Press.
- 42) Newbold, P., Carlson, W. L. i Thorne, B. (2010). *Statistika za poslovanje i ekonomiju*. Zagreb: Mate.
- 43) Prvulović, V. (2001). *Ekonomska diplomacija*. Beograd: Grmeč.
- 44) Raičević, M. (1998). *Internacionalna ekonomija na osnovama ekonomske diplomatije*. Beograd: Fakultet za internacionalni menadžment.
- 45) Rana, K. S. (2000). *Inside Diplomacy*. New Delhi: Manas.
- 46) Roberts, A. i Kingsbury, B. (1988). *Unites Nations, Divided World: The UN's Roles in International Relations*. Oxford: Clarendon Press.
- 47) Samuelson, P. A. i Nordhaus, W. D. (2011). *Ekonomija* (18. izdanje). Zagreb: Mate.
- 48) Schroeder, P. W. (1994). *The Transformation of European Politics, 1763-1848*. London: Oxford University Press.
- 49) Schwab, K. (2019). *The global competitiveness report 2019*. Geneva: World Economic Forum.

- 50) Seib, P. (2012). *Real-Time Diplomacy, Politics and Power in the Social Media Era*. New York: Palgrave Macmillan US.
- 51) Svjetska Banka. (2020). *Bosnia and Herzegovina systematic country diagnostic update*. Dostupno na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/211081591353275875/pdf/Bosnia-and-Herzegovina-Systematic-Country-Diagnostic-Update.pdf>
- 52) Tavares, R. (2016). *Paradiplomacy: cities and states as global players*. London: Oxford University Press.
- 53) Trošt, F. (1994). *Zunanjetrgovinska politika: Splošni del: zapiski predavanj*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- 54) United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2016). *World Investment Report 2016*. Geneva: United Nations.
- 55) Vanjskopolitička Inicijativa (2005). *Analiza uzroka krize identiteta vanjske politike i diplomacije u BiH*. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- 56) Vanjskotrgovinska komora BiH (2017). *Ostvarene vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine za period januar – decembar 2015/2016*. Sarajevo: Sektor za makroekonomski sustav.
- 57) Vukadinović, R. (2004). *Međunarodni politički odnosi*. Zagreb: Školska knjiga.
- 58) Yao, Y. (2015). China's approach to economic diplomacy. U: G. J. Ikenberry, W. Jisi i Z. Feng (ur.), *America, China, and the Struggle for World Order: Ideas, Traditions, Historical Legacies, and Global Visions* (str. 161-186). New York: Palgrave Macmillan US.
- 59) Zelenika, R. (2000). *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*. Rijeka: Ekonomski fakultet.
- 60) Žirovčić, D. (2016). *Gospodarska diplomacija: izabrani nacionalni modeli*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Znanstveni članci

- 1) Acuto, M., Morissette, M., i Tsouros, A. (2017). City diplomacy: Towards more strategic networking? Learning with WHO healthy cities. *Global Policy*, 8(1), 14-22.

- 2) Anastasakis, O. (2005). The Europeanization of the Balkans. *Brown J. World Aff.*, 12, 77.
- 3) Bayne, N. (2011). The Diplomacy of the Financial Crisis in Context. *The Hague Journal of Diplomacy*, 6(1-2), 187-201.
- 4) Bazdan, Z. (2010). Optimalni model gospodarske diplomacije Republike Hrvatske u kontekstu globalne obavještajne revolucije. *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, 23(2), 413-428.
- 5) Bazdan, Z. (2011). Croatian Economic Diplomacy should be Managed by the Republic of Croatia Case study: We and the Global Intelligence Revolution. *Ekonomija/Economics*, 17(2), 327-356.
- 6) Bechev, D. (2011). Whither Bosnia?: Dilemmas of statebuilding in the Western Balkans. *Turkish Policy Quarterly*, 6(4), 87-95.
- 7) Bedeković, V. i Golub, D. (2011). Suvremeni menadžment u uvjetima globalnog poslovanja. *Praktični menadžment: stručni časopis za teoriju i praksu menadžmenta*, 2(2), 57-63.
- 8) Benko, D. (2013). Država kao čimbenik gospodarskog razvoja. *Polemos*, XVI(32), 149-164.
- 9) Bieber, F. (2006). Bosnia-Herzegovina: Slow Progress towards a Functional State. *Southeast European and Black Sea Studies*, 6(1), 43-64.
- 10) Bilandžić, M. i Barun, I. (2013). Poslovna znanja u funkciji razvoja: gospodarska diplomacija u Republici Hrvatskoj. *Market-Tržište*, 25(1), 77-96.
- 11) Bilandžić, M., Čulig, B., Lucić, D., Putar-Novoselec, M. i Jakšić, J. (2012). Business intelligence u hrvatskom gospodarstvu. *Poslovna izvrsnost*, 6(1), 9-27.
- 12) Castells, M. (2008). The new public sphere: Global civil society, communication networks, and global governance. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1), 78-93.
- 13) Čulić, S. (2016). Komparativna analiza sistema ekonomske diplomatije. *Savremena ekonomska misao*, 2, 23-44.
- 14) Glibo, M. (2017). Utjecaj stupnja zaduženosti država na ekonomski i ukupni razvoj. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 51 (102), 99-126.
- 15) Grgurević, N. (2013). Uticaj direktnih stranih investicija na zemlje u tranziciji. *Anali poslovne ekonomije*, 8, 17-24.

- 16) Heath, T. R. (2016). China's evolving approach to economic diplomacy. *Asia Policy*, 22, 157-192.
- 17) Jones, C. I. (2019). Paul Romer: Ideas, nonrivalry, and endogenous growth. *The Scandinavian Journal of Economics*, 121(3), 859-883.
- 18) Jovičić, J. (2016). Inovacije kao čimbenik konkurentnosti privrede s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. *Obrazovanje za poduzetništvo*, 1, 99-110.
- 19) Jović, D. (2006). Croatia and the European Union: A long delayed journey. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 8(1), 85-103.
- 20) Kanajet, K. (2022). Lobiranje kao grana odnosa s javnošću. *Communication Management Review*, 7(1), 74-89.
- 21) Klasan, V. (2011). Poslovne izvjesnice i vojno-gospodarska diplomacija. *Polemos*, XIV(27), 77-95.
- 22) Kolačević, S. i Hreljac, B. (2011). Javni dug kao ključna varijabla ostvarenja ciljeva ekonomske politike. *Ekonomski pregled*, 62(3-4), 208-229.
- 23) Kutnjak, G. (2010). Europska unija u funkciji poticanja i razvoja malog i srednjeg poduzetništva. *Business Excellence*, 4(2), 79-90.
- 24) Lončar, J. (2005). Globalizacija – pojam, nastanak i trendovi razvoja. *Geoadria*, 10 (1), 91-104.
- 25) Lovrinović, I. i Ivanov, M. (2003). Novac i gospodarska aktivnost. *Zbornik ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 1(1), 23-41.
- 26) Madunić, I. (2020). Gospodarska diplomacija u poticanju izvozne konkurentnosti hrvatskoga gospodarstva. *Tradicionalni skup Hrvatskog društva ekonomista u Opatiji-objavljena poglavlja*, 28.
- 27) Mašić, M. (2023). *Diplomatsko-konzularna predstavništva Bosne i Hercegovine u ulozi promotora imidža države Bosne i Hercegovine* [Neobjavljen magistarski rad]. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- 28) Matulić, M. (2021). Analiza ključnih elemenata gospodarske diplomacije Sjedinjenih Američkih Država [Neobjavljeni diplomski rad]. Zagreb: Libertas.
- 29) Mirasčić, G. (2011). Current Economic Situation in Bosnia and Herzegovina. *Journal of International & Global Studies*, 3(1), 31-46.
- 30) Nakić, M. (2013). Europska unija i Zapadni Balkan-između želja i realnosti. *Međunarodne studije*, 13(1), 33-44.

- 31) Nye, Jr., J. S. (2019). Soft Power and the Public Diplomacy Revisited. *The Hague Journal of Diplomacy*, 14, 1-14.
- 32) Osiander, A. (2001). Sovereignty, international relations, and the Westphalian myth. *International organization*, 55(2), 251-287.
- 33) Padjen, I. (2020). Diplomacija u granicama prava: Hrvatska i Bosna i Hercegovina. *Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave*, 20(2), 331-367.
- 34) Perić, S. (2015). *Gospodarska diplomacija BiH* [Neobjavljeni diplomski rad]. Sveučilište Hercegovina: Fakultet međunarodnih odnosa i diplomacije.
- 35) Pijalović, V., Lazović-Pita, L., Peštek, A., Martinović, D. i Abdić, A. (2021). Pension reform in (F)BH with a special focus on gender issue. *Public Sector Economics - Submission Site*, 45(3), 305-328.
- 36) Pucar, S. i Tolić, I. (2015). Konkurentnost u BIH. *Razvoj gospodarske konkurentnosti Republike Hrvatske kao članice EU*, 125-158.
- 37) Radolović, S. (2016). *Uspostava modela gospodarske diplomacije za razvoj hrvatskog gospodarstva* [Neobjavljeni diplomski rad]. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile.
- 38) Radošević, D. (2002). Hrvatska gospodarska diplomacija u globaliziranom svijetu. *Ekonomski pregled*, 53, 11-12.
- 39) Ralašić, M. (1993). Javni ili državni dug. *Financijska praksa*, 17 (4).
- 40) Raynkhart, R. O. (2015). The contemporary system of German economic diplomacy. *MGIMO review of international relations*, 3(42), 225-231.
- 41) Subašić, A. (2019). *Razvoj diplomatije Bosne i Hercegovine od nezavisnosti do savremenih izazova* [Neobjavljeni magistarski rad]. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- 42) Subotić, J. (2011). Europe is a State of Mind: Identity and Europeanization in the Balkans. *International studies quarterly*, 55(2), 309-330.
- 43) Škuflić, L. i Vlahinić-Dizdarević, N. (2001). Hoće li liberalizacija trgovinske politike Europske unije prema zemljama Jugoistočne Europe utjecati na značajniji rast njihova izvoza? *Ekonomski pregled*, 52(1-2), 79-100.
- 44) Ulovec, A. (2023). *Gospodarska diplomacija u funkciji upravljanja razvojem* [Neobjavljeni diplomski rad]. Sveučilište u Zagrebu: Ekonomski Fakultet.
- 45) Višak, K. (2021). *Obilježja hrvatske gospodarske diplomacije i njezini izazovi na primjeru Podravke d.d.* [Neobjavljeni diplomski rad]. Koprivnica: Sveučilište Sjever.

- 46) Zekić, S., Jaganjac, J. i Fehrić, F. (2018). Utjecaj vanjskotrgovinskih politika na povećanje izvoza BH poduzeća. *Tranzicija/Transition*, 41, 1-14.
- 47) Zločudović, A. (2019). *Ekonomska diplomatija Bosne i Hercegovine, mogućnosti i ograničenja*. [Neobjavljeni diplomski rad]. Univerzitet u Sarajevu: Fakultet političkih nauka.

Internetske stranice:

- 1) Agencija za promicanje stranih ulaganja. (2018). *Srednjoročni plan rada 2019. – 2021.* Dostupno na: http://www.fipa.gov.ba/o_fipa/Srednjorocni_program_rada/default.aspx?id=12308&langTag=hr-HR
- 2) Bosna i Hercegovina. (2020). *Vijeće ministara Bosne i Hercegovine*. Dostupno na: http://www.vijeceministara.gov.ba/ministarstva/vanjska_trgovina_i_ekonomski_odnos/default.aspx?id=136&langTag=hr-HR Pristupljeno 9. 2. 2021.
- 3) Centralna banka Bosne i Hercegovine. (n.d.). *Makroekonomski pokazatelji*. Pristupljeno 22. 2. 2021. s <https://www.cbbh.ba/Content/Read/13>
- 4) Centralna banka Bosne i Hercegovine. (2011). *Izravna strana ulaganja u BiH*. Dostupno na: <https://cbbh.ba/press/ShowNews/777?lang=hr>
- 5) Europska komisija. (2003). *The EU and the Western Balkans: On the road to Thessaloniki*. Dostupno na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_03_1563
- 6) Europska komisija. (2008). *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju*. Dostupno na: https://www.dei.gov.ba/uploads/documents/sporazum-o-stabilizaciji-i-pridruzivanju_1604320186.pdf
- 7) Eurostat. (n.d.). *Real GDP per capita* [Baza podataka]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_10/default/table
- 8) International Institute for Management Development. (2020). *World Competitiveness Center*. Dostupno na: <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center/> Pristupljeno 2. 2. 2021.
- 9) International Monetary Fond. (2017). *World Economic Outlook Database*. Dostupno na: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2017/April> Pristupljeno 3. 2. 2021.

- 10) Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine. (n.d.). *Vijeće ministara*. Dostupno na:
https://www.vijeceministara.gov.ba/ministarstva/inostrani_poslovi/default.aspx?id=112&langTag=hr-HR, pristupljeno 20.8.2022.
- 11) Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (n.d.). Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH. Dostupno na: <http://www.mvteo.gov.ba/?lang=bs->, pristupljeno 20.8.2022.
- 12) Počasni konzulat Bosne i Hercegovine u Ukrajini (2019). *Vanjska politika*. Dostupno na: <https://bhconsulate.org.ua/hrv/bosniya-i-gertsegovina-7518899/mizhnarodni-vidnosini/> Pristupljeno 19. 2. 2021.
- 13) Pjanić, A. (2010). *Makroekonomski agregati*. Dostupno na: https://www.academia.edu/8772131/Makroekonomski_agregati
- 14) Predsjedništvo Bosne i Hercegovine. (2013). *Poslovnik o radu predsjedništva Bosne i Hercegovine*. Dostupno na: <http://www.predsjednistvobih.ba/nadl/default.aspx?id=54030&langTag=hr-HR>
- 15) Snow, N. (2012). *Public diplomacy and propaganda: Rethinking diplomacy in the age of persuasion*. Dostupno na: <https://www.e-ir.info/2012/12/04/public-diplomacy-and-propaganda-rethinking-diplomacy-in-the-age-of-persuasion/>
- 16) Transparency International. (2020). *Corruption Perceptions Index*. Dostupno na: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/bih> Pristupljeno 2. 2. 2021.
- 17) Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine. (2021). *Agencija za promociju izvoza BiH (BHEPA) – Sektor za međunarodne ekonomske odnose*. Dostupno na: <http://www.komorabih.ba/bhepa-agencija-za-promociju-izvoza/> Pristupljeno 21. 2. 2021.

Zakoni:

1. Službeni glasnik BiH 7/98.
2. Službeni glasnik BiH 4/02
3. Službeni glasnik BiH 9/02
4. Službeni glasnik BiH 5/03
5. Službeni glasnik BiH 9/03
6. Službeni glasnik BiH 11/04

7. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima, Međunarodni ugovori NN 4/2017
8. Bečka konvencija o konzularnim odnosima, Međunarodni ugovori NN, 12/93

POPIS TABLICA, SLIKA I GRAFIKONA

POPIS TABLICA

Tablica 1. Bruto domaći proizvod Bosne i Hercegovine 2016. – 2017. (mil. KM).....	19
Tablica 2. Koeficijent korelacije r između poreznih prihoda i industrijske proizvodnje	20
Tablica 3. Koeficijent korelacije r između radno sposobnog stanovništva i poreznih prihoda po stanovniku	20
Tablica 4. Koeficijent korelacije r između poreznih prihoda po stanovniku i broja poslovnih subjekata.....	21
Tablica 5. Koeficijent korelacije r između indeksa industrijske proizvodnje i stope zaposlenosti stanovništva	21
Tablica 6. Koeficijent korelacije r između industrijske proizvodnje i stupnja investiranja	22
Tablica 7. Koeficijent korelacije r između stope zaposlenosti i radno sposobnog stanovništva	22
Tablica 8. Koeficijent korelacije r između prosječne plaće i prosječne mirovine	22
Tablica 9. Koeficijent korelacije r između prosječne mirovine i broja umirovljenika.....	23
Tablica 10. Osnovni gospodarski pokazatelji Federacije BiH između 2013. i 2016. godine ..	23
Tablica 11. Makroekonomski pokazatelji FBiH za razdoblje 2015. – 2020. godine.....	26
Tablica 12. Stanje vanjskog duga BiH na dan 31. prosinca 2017. godine (u milijunima KM)	29

Tablica 13. Stanje javne zaduženosti Bosne i Hercegovine na dan 31. prosinca 2017. godine u mil. KM.....	30
Tablica 14. Osnovni pokazatelji zaduženosti BiH u razdoblju 2015. – 2017. godine	31
Tablica 15. Deskriptivna statistika pokrivenosti uvoza izvozom.....	34
Tablica 16. Prognoza pokrivenosti uvoza izvozom za razdoblje 2019. – 2021.	35
Tablica 17. Usporedni pregled robne razmjene BiH (u milijunima KM)	36
Tablica 18. Izvoz BiH po zemljama najznačajnijim partnerima u razdoblju od 2013. do 2017. godine	37
Tablica 19. Uvoz BiH po zemljama najznačajnijim partnerima, 2013. – 2017.	39
Tablica 20. Industrijske grane – uvoz/izvoz, 2016. godina.....	40
Tablica 21. Obujam razmjene najznačajnijih vanjskotrgovinskih partnera BiH – države (u tisućama KM).....	41
Tablica 22. Obujam razmjene najznačajnijih vanjskotrgovinskih partnera BiH – entitet Federacije BiH (u tisućama KM) 2016. godine	42
Tablica 23. Obujam razmjene najznačajnijih vanjskotrgovinskih partnera BiH – entitet Republike Srpske (u tisućama KM) 2016. godine	43
Tablica 24. Obujam razmjene najznačajnijih vanjskotrgovinskih partnera BiH – entitet Distrikt Brčko (u tisućama KM) 2016. godine.....	43
Tablica 25. Suficit/deficit i pokrivenost uvoza izvozom po izabranim zemljama (u tisućama KM).....	44
Tablica 26. Suficit/deficit i pokrivenost uvoza izvozom po izabranim zemljama, entitet Federacije BiH (u tisućama KM) 2018. godine	45

Tablica 27. Suficit/deficit i pokrivenost uvoza izvozom, entitet Republike Srpske (u tisućama KM) 2018. godine	45
Tablica 28. Suficit/deficit i pokrivenost uvoza izvozom, entitet Distrikt Brčko (u tisućama KM) 2018. godine	46
Tablica 29. Bruto domaći proizvod, prema rashodnom pristupu, tekuće cijene (u tisućama KM)	48
Tablica 30. Promjene u elementima BDP-a (konačna potrošnja, bruto investicije, izvoz, uvoz i BDP u cjelini) između 2014. i 2016.	49
Tablica 31. Deskriptivni podaci (broj, aritmetička sredina, standardna devijacija) za prediktorske varijable korištene u modelu	50
Tablica 32. Korelacija prediktorskih varijabli korištenih u modelu.....	51
Tablica 33. Skraćeni parametri regresijskog modela	51
Tablica 34. Koeficijenti regresijskog modela	52
Tablica 35. Odabrane pozitivne i negativne posljedice globalizacije	60
Tablica 36. Razvoj gospodarske diplomacije.....	76
Tablica 37. Raspodjela sudionika po lokaciji.....	114
Tablica 38. Raspodjela sudionika po radnom iskustvu u godinama	115
Tablica 39. Raspodjela sudionika po zanimanju	115
Tablica 40. Raspodjela sudionika po stupnju obrazovanja	116
Tablica 41. Raspodjela sudionika po naravi posla u vezi s diplomacijom i vanjskom trgovinom	116

Tablica 42. Raspodjela sudionika po primarnosti zanimanja u vezi s diplomacijom ili vanjskom trgovinom.....	117
Tablica 43. Slažete li se s tvrdnjom da vanjska trgovina predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva.....	117
Tablica 44. Slažete li se s tvrdnjom da državna diplomacija predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva.....	118
Tablica 45. Kako ocjenjujete suradnju predstavnika diplomacije i predstavnika vanjske trgovine u institucijama Bosne i Hercegovine	119
Tablica 46. Kako ocjenjujete utjecaj vanjske trgovine na konkurentnost Bosne i Hercegovine na svjetskoj razini.....	119
Tablica 47. U kojoj mjeri smatrate zadovoljavajućom trenutnu poziciju Bosne i Hercegovine na ljestvici konkurentnosti na svjetskoj razini	120
Tablica 48. Slažete li se s tvrdnjom da je diplomacija važan čimbenik u podizanju životnoga standarda države, kao i u vanjskoj politici, koja je opet povezana s vanjskotrgovinskom razmjenom.....	121
Tablica 49. Utjecaj diplomacije na odabrane makroekonomske pokazatelje	121
Tablica 50. Utjecaj vanjske trgovine na odabrane makroekonomske pokazatelje.....	122
Tablica 51. Razlike u stavovima o utjecaju vanjske trgovine i diplomacije na makroekonomske pokazatelje	123
Tablica 52. Važnost parametara u ispunjavanju ciljeva upravljanja vanjske politike i diplomacije	123
Tablica 53. Učinci odabranih lokacija veleposlanstava na sljedeća područja.....	124

Tablica 54. Važnost odabranih faktora u razvoju vanjske politike i diplomacije	125
Tablica 55. Postoji li način mjerenja učinkovitosti veleposlanstava i njihovih učinaka na važne razvojne gospodarske parametre društva	126
Tablica 56. Bosna i Hercegovina nema veleposlanstva u svim državama; smatrate li da su pri njihovu odabiru napravljene pogreške te da odabir jest ili nije bio dobar	126
Tablica 57. Pri odabiru lokacija veleposlanstava vodilo se računa o tome da to budu države s kojima BiH može ostvariti zajedničku suradnju, prije svega gospodarsku i vanjskotrgovinsku. U kojoj mjeri smatrate da su ciljevi ispunjeni	126
Tablica 58. Odgovornost imenovanih diplomata prema sljedećim kriterijima	127
Tablica 59. Odgovornost države i njezinih dužnosnika prema odabranim kriterijima	128
Tablica 60. Razlike u stavovima sudionika o odgovornosti države i imenovanih diplomata prema odabranim kriterijima	129
Tablica 61. Posjedovanje mehanizama diplomacije za ostvarenje odabranih ciljeva	129
Tablica 62. U kojoj mjeri smatrate da diplomacija BiH ima utjecaja na vanjskotrgovinsku politiku i gospodarsku suradnju dviju država	130
Tablica 63. Utjecaj vanjske trgovine na konkurentnost i FDI (izravne inozemne investicije)	131
Tablica 64. Suradnja diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku nije na zavidnoj razini, što uzrokuje povećanje vanjskotrgovinskog deficita Bosne i Hercegovine .	131
Tablica 65. Zasluga za rast vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine i drugih država pripada uglavnom realnom sektoru i njegovim predstavnicima	132
Tablica 66. Ne postoji značajan utjecaj diplomacije BiH i veleposlanstava na vanjskotrgovinsku razmjenu i politiku	133

Tablica 67. Ocijenite stupanj zadovoljstva trenutnim stanjem u diplomaciji Bosne i Hercegovine te koliko doprinosi razvoju društva	133
Tablica 68. Koji strukturni problemi gospodarstva BiH, prema Vašem mišljenju, utječu na nezadovoljavajuću razinu izvoza Bosne i Hercegovine	134
Tablica 69. Ispitivanje razlika u stavovima o utjecaju strukturnih problema gospodarstva BiH na nezadovoljavajuću razinu izvoza Bosne i Hercegovine	136
Tablica 70. Koji su to strukturni problemi s kojima se, prema Vašem mišljenju, izvozne kompanije najčešće susreću pri izvozu roba i usluga.....	137
Tablica 71. F omjeri stavova sudionika o problemima s kojima se izvozne kompanije najčešće susreću pri izvozu roba i usluga	139
Tablica 72. Frekvencije lokacije ispitanika i stavova o utjecaju diplomacije BiH na vanjskotrgovinsku razmjenu i politiku	140
Tablica 73. Frekvencije lokacije sudionika i stavova o zaslugama za ostvarenu vanjskotrgovinsku razmjenu	140
Tablica 74. Frekvencije lokacije sudionika i loše suradnje diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku.....	141
Tablica 75. Frekvencije lokacije sudionika i utjecaja diplomacije BiH na vanjskotrgovinsku politiku	141
Tablica 76. Frekvencije lokacije ispitanika i važnosti vanjske trgovine u razvoju društva ...	142
Tablica 77. Hi-kvadrat test lokacije ispitanika i utjecaj diplomacije na razvoj društva.....	142
Tablica 78. Spearman Rho koeficijent korelacije između iskustva ispitanika i vrijednosti stava da vanjska trgovina predstavlja važan segment u razvoju društva.....	143

Tablica 79. Spearman Rho korelacija iskustva ispitanika i tvrdnje da diplomacija predstavlja važan segment u razvoju društva.....	143
Tablica 80. Pearsonov koeficijent korelacije r između stavova o važnosti diplomacije i važnosti vanjske trgovine	143
Tablica 81. Spearman Rho koeficijent korelacije između indeksa izravnih inozemnih investicija i pozicije BiH na svjetskoj ljestvici konkurentnosti	144
Tablica 82. Pearsonov koeficijent korelacije r između slaganja s tvrdnjom o lošoj suradnji diplomacije i agencija za trgovinu te slaganja s tvrdnjom o nepostojanju utjecaja diplomacije na vanjsku trgovinu	144
Tablica 83. Kretanje uvoza i izvoza u razdoblju 2009. – 2017. godine (u milijunima €).....	150
Tablica 84. Prognoza uvoza za razdoblje 2019. – 2021. (u milijunima €).....	152
Tablica 85. Prognoza izvoza za razdoblje 2019. – 2021. (u milijunima €).....	153
Tablica 86. Deskriptivna statistika uvoza i izvoza (u milijunima €).....	153
Tablica 87. Pearsonov koeficijent korelacije r između vrijednosti uvoza i izvoza	153
Tablica 88. Deskriptivni podaci (broj, aritmetička sredina i standardna devijacija) za varijable korištene u modelu (u milijunima €)	154
Tablica 89. Pearsonovi koeficijenti korelacije r između odabranih varijabli.....	154
Tablica 90. Skraćeni parametri regresijskog modela	155
Tablica 91. Koeficijenti regresijskog modela	155
Tablica 92. Deskriptivni podaci (broj, aritmetička sredina i standardna devijacija) za varijable korištene u modelu	156

Tablica 93. Pearsonovi koeficijenti korelacije r između odabranih varijabli.....	157
Tablica 94. Skraćeni parametri modela.....	157
Tablica 95. Koeficijenti modela	158
Tablica 96. Ključni pokazatelji konkurentnosti gospodarstva Bosne i Hercegovine za 2016. godinu.....	176

POPIS SLIKA

Slika 1. Najvažniji makroekonomski ciljevi	15
Slika 2. Početne faze razvoja gospodarske diplomacije.....	74
Slika 3. Recentni razvoj gospodarske diplomacije.....	75
Slika 4. Organizacijska struktura Ministarstva vanjskih poslova	96
Slika 5. Organizacijska struktura Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih poslova Bosne i Hercegovine	98
Slika 6. Raspodjela sudionika po spolu.....	114

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. <i>Pokrivenost uvoza izvozom</i>	34
Grafikon 2. <i>Robna razmjena u razdoblju 2013. – 2017. godine (u milijunima KM)</i>	36
Grafikon 3. <i>Zemlje u koje je BiH najviše izvozila u periodu 2013. – 2017. godine (u milijunima KM)</i>	38
Grafikon 4. <i>Zemlje iz kojih je BiH najviše uvozila u periodu 2013. – 2017. godine (u milijunima KM)</i>	39

Grafikon 5. <i>Udio zemalja vodećih partnera u ukupnom obujmu razmjene BiH 2016. godine</i>	44
Grafikon 6. <i>Pregled zemalja vodećih partnera po kriteriju pokrivenosti uvoza izvozom BiH 2016. godine</i>	47
Grafikon 7. <i>Kretanje uvoza i izvoza u razdoblju 2009. – 2017. godine (u milijunima €)</i>	151
Grafikon 8. <i>Kretanje uvoza (u milijunima €)</i>	151
Grafikon 9. <i>Kretanje izvoza (u milijunima €)</i>	152
Grafikon 10. <i>Čimbenici koji ometaju poslovanje u BiH</i>	177

SAŽETAK

Međunarodni gospodarski sustav, kao mreža trgovačkih i financijskih veza između zemalja, uvelike doprinosi gospodarskom rastu pojedinačnih zemalja ako funkcionira bez većih zapreka. Stoga pozicioniranje na svjetskom tržištu i uključivanje u međunarodne tokove robe, usluga i kapitala postaje prioritet u uvjetima rastuće globalizacije, a vanjskotrgovinska politika, međunarodne financije i nacionalni makroekonomski ciljevi postaju važne avenije gospodarskog rasta i razvoja te se susreću u domeni međunarodnog gospodarstva posredstvom diplomacije.

U ovom se radu na primjeru Bosne i Hercegovine kao zemlje s još nevaloriziranim međunarodnim gospodarskim potencijalom demonstrira povezanost vanjskotrgovinskog poslovanja s BDP-om, životnim standardom, stopom nezaposlenosti, konkurentnosti države na svjetskoj razini, povećanjem izvoza te izravnim inozemnim investicijama. Usto se u svrhu identifikacije i formulacije mjera i instrumenata diplomacije koji oblikuju vanjskotrgovinsku politiku BiH uspoređuju stavovi različitih dionika poslovanja o utjecaju diplomacije na vanjskotrgovinsku politiku te zemlje. Ta usporedba i njezini rezultati pokazuju kako stručnjaci s područja diplomacije i vanjske trgovine, diplomati te akademski stručnjaci smatraju diplomaciju značajnom za životni standard, izravne inozemne investicije, državni deficit te konkurentnost Bosne i Hercegovine. Konačno, procjenjuje se da je za samu diplomaciju najbitnije unaprjeđenje suradnje dviju država, zatim uspostava kvalitetnije suradnje između diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku te uvođenje boljih kriterija prema kojima se biraju lokacije veleposlanstava.

Ključne riječi: gospodarstvo, gospodarska diplomacija, vanjskotrgovinska politika, vanjskotrgovinska razmjena, diplomacija

SUMMARY

The international economic system, as a network of trade and financial links between countries, greatly contributes to the economic growth of individual countries if it functions without significant obstacles. Therefore, positioning on the world market, involvement in international flows of goods, services and capital is becoming a priority in the context of growing globalization; foreign trade policy, international finance and national macroeconomic goals are becoming important avenues of economic growth and development and are meeting in the domain of the international economy through diplomacy.

This dissertation primarily demonstrates the connection of foreign trade with GDP, living standards, unemployment rate, global competitiveness, increasing exports and foreign direct investment, on the example of Bosnia and Herzegovina as a country with unvalued international economic potential. In addition, in order to identify and formulate measures and instruments of diplomacy that shape the foreign trade policy of BiH, the dissertation compares the attitudes of different business stakeholders on the impact of diplomacy on the foreign trade policy of Bosnia and Herzegovina. The mentioned comparison and its results show that experts in the field of diplomacy, foreign trade, diplomats and academic experts consider diplomacy important for living standards, foreign direct investment, government deficit and competitiveness of Bosnia and Herzegovina. Finally, for diplomacy itself, the most important thing is the improvement of cooperation between the two countries, then the establishment of better cooperation between BiH diplomacy and state agencies for trade policy and the introduction of better criteria according to which embassy locations are chosen.

Keywords: economy, economic diplomacy, foreign trade policy, foreign trade, diplomacy

Poštovani,

Zovem se Goran Bradić, student sam doktorskog studija Sveučilišta u Zadru i Međunarodnog sveučilišta Libertas, a ujedno i direktor poduzeća Eko sfera d.o.o. Pod mentorstvom prof. dr. Vinka Kandžije provodim istraživanje za temu pod naslovom „Utjecaj diplomacije na vanjskotrgovinsku politiku zemlje“. Namjera i cilj istraživanja jest istražiti i na znanstveno utemeljen način predstaviti rezultate istraživanja koji pokazuju utjecaj diplomacije na vanjskotrgovinsku politiku, vanjsku trgovinu, konkurentnost i indikatore razvoja zemlje (slučaj Bosne i Hercegovine).

Imajući u vidu značaj koji će rezultati ovoga istraživanja imati, kako u teorijskoj tako i praktičnoj primjeni, bio bih Vam veoma zahvalan da odvojite 15 minuta i odgovorima na anketna pitanja prezentirate stavove i mišljenja vezana uz navedenu temu.

Anketni upitnik nalazi se u nastavku. Pokazatelji iz upitnika strogo su diskretnoga karaktera uz zaštitu osobnih podataka i koristit će se isključivo u svrhu izrade teze. Prilikom obrade podataka svaki će upitnik imati svoj kod, tako da će se tijekom implementacije rezultata istraživanja koristiti isključivo kodna oznaka upitnika.

info@stara-skola.hr

Također, na pitanja iz anketnoga upitnika možete odgovoriti i poštom ili faksom na broj: 049228094
Mob: 0916677220

Zahvaljujem na suradnji!

Goran Bradić

ANKETNI UPITNIK – Stručnjaci/akademiški stručnjaci/diplomati

I. Opći dio – Demografija (7 pitanja)

I.1. Koja je lokacija/sjedište Vaše adrese stanovanja? (označite s X FBiH RS ispred odgovora)

I.2. Koji je Vaš spol? (označite s X ispred odgovora) Muški Ženski

I.3. Koliko godina praktičnoga iskustva imate u poslovima koje obavljate? (označite s X ispod odgovora)

0 – 3 godine	4 – 6 godina	6 – 9 godina	Od 9 i više

I.4. Navedite kojoj skupini ispitanika pripadate? (označite s X ispod odgovora)

Stručnjak iz područja diplomacije	Stručnjak iz područja vanjske trgovine	Akademiški stručnjak	Diplomat

I.5. Koje je Vaše obrazovanje? (označite s X ispod odgovora)

Doktor znanosti	Magistar znanosti	VSS-VII stupanj stručne spreme

I.6. U kojoj ste mjeri vezani za poslove vanjske trgovine i diplomacije?

Stručni savjetnik	Analitičar	Predavač	Obavljam poslove u području diplomacije	Obavljam poslove u području vanjske trgovine

I.7. Predstavlja li Vama obavljanje navedenih poslova? (označite s X ispod odgovora)

Osnovno zanimanje	Šporedne aktivnosti

II. Makroekonomski pokazatelji, utjecaji i odnosi diplomacije i vanjske trgovine BiH (11 pitanja)

II.1. Slažete li se s tvrdnjom da vanjska trgovina predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva? (molim da izaberete svoj odgovor):

Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Nemam odgovor	Slažem se	Potpuno se slažem

II.2. Slažete li se s tvrdnjom da državna diplomacija predstavlja bitan segment u razvoju društva te da u velikoj mjeri utječe na životni standard građana, stopu nezaposlenosti i druge čimbenike razvoja društva? (molim da izaberete svoj odgovor):

Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Nemam odgovor	Slažem se	Potpuno se slažem

Na sljedeća pitanja iznesite svoje ocjene (*označite s X ispod odgovora, pri čemu je 1 najniža, a 5 najviša ocjena*)

II.3. Kako ocjenjujete suradnju predstavnika diplomacije i predstavnika vanjske trgovine u institucijama Bosne i Hercegovine?

1	2	3	4	5

II.4. Kako ocjenjujete utjecaj vanjske trgovine na konkurentnost Bosne i Hercegovine na svjetskoj razini?

1	2	3	4	5

II.5. U kojoj mjeri smatrate zadovoljavajućom trenutnu poziciju Bosne i Hercegovine na ljestvici konkurentnosti na svjetskoj razini?

N
e

1	2	3	4	5

Za sljedeća pitanja označite u kojoj se mjeri slažete s navedenim tvrdnjama (*označite s X pored tvrdnje, pri čemu je:*

1 – apsolutno se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se slažem niti se ne slažem, 4 – slažem se, 5 – apsolutno se slažem)

II.6. Slažete li se s tvrdnjom da je diplomacija važan čimbenik u podizanju životnoga standarda države, kao i u vanjskoj politici, koja je opet vezana za vanjskotrgovinsku razmjenu?

1	2	3	4	5

II.7. Ocijenite u kojoj mjeri smatrate da diplomacija utječe na sljedeće makroekonomske pokazatelje?

Makroekonomski pokazatelji:	1	2	3	4	5
Izravne inozemne investicije					
Stopa nezaposlenosti					
Trgovinska bilanca					
Životni standard					
BDP					

II.8. Ocijenite u kojoj mjeri smatrate da vanjskotrgovinska politika utječe na sljedeće makroekonomske pokazatelje?

Makroekonomski pokazatelji	1	2	3	4	5
Izravne inozemne investicije					
Stopa nezaposlenosti					
Trgovinska bilanca					
Životni standard					
BDP					

II.9. U kojoj mjeri smatrate važnim sljedeće parametre za ispunjavanje ključnih ciljeva upravljanja vanjske politike i diplomacije?

Parametri:	1	2	3	4	5
Aдекватni kvantitativni pokazatelji odnosa dviju država					
Potpisani sporazumi između dviju država					
Održani sastanci šefova država					
Strategija razvoja i unaprjeđenja odnosa					
Geografski položaj dviju država					

II.10. U sljedećim pitanjima ocijenite koliko je odabir veleposlanstava BiH u državama gdje su trenutno pozicionirana imao pozitivne učinke na:

Pozitivni učinci veleposlanstava na:	1	2	3	4	5
Gospodarstvo					
Vanjsku trgovinu					
Investicije					
Razvojne projekte					
Olakšavanje pristupa fondovima EU-a					

II.11. Molim Vas da ocijenite koliko bi sljedeći pojmovi doprinijeli razvoju vanjske politike i diplomacije u BiH?

Pojmovi:	1	2	3	4	5
Gospodarska diplomacija					
Jačanje suradnje institucija vanjske trgovine i diplomacije					
Inkorporiranje makroekonomskih ciljeva u makroekonomsku politiku					
Ostvarivanje većega autonomnog izvoza					
Diplomatske strategije povezati s gospodarskim strategijama					

III. Utjecaj diplomacije na razvoj gospodarstva BiH (12 pitanja)

III.1. Postoji li način mjerenja učinkovitosti veleposlanstava i njihovih učinaka na važne razvojne gospodarske parametre društva? D Ne
 a

III.2. Bosna i Hercegovina nema veleposlanstva u svim državama; smatrate li da prilikom njihova odabira nisu napravljene pogreške te da je odabir bio dobar? D Ne
 a

Za sljedeća pitanja označite u kojoj se mjeri slažete s navedenim tvrdnjama (označite s X pored tvrdnje, pri čemu je:

1 – veoma mala, 2 – mala, 3 – niti mala niti velika, 4 – velika, 5 – veoma velika)

III.3. Pri odabiru veleposlanstava vodilo se računa o tome da to budu države s kojima BiH može ostvariti zajedničku suradnju, prije svega gospodarsku i vanjskotrgovinsku. U kojoj mjeri smatrate da su ciljevi ispunjeni?

1	2	3	4	5

III.4. U kojoj mjeri smatrate imenovanu diplomaciju odgovornom u vezi sa sljedećim pretpostavkama (1 – mala odgovornost; 5 – velika odgovornost)?

Pretpostavke:	1	2	3	4	5
Loša koordinacija države i veleposlanstava					
Složen politički sustav					
Povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike					
Utjecaj na razvoj gospodarstva					

III.5. U kojoj mjeri smatrate državu i njezine dužnosnike odgovornima u vezi sa sljedećim pretpostavkama (1 – mala odgovornost; 5 – velika odgovornost)?

Pretpostavke:	1	2	3	4	5
Loša koordinacija države i veleposlanstava					
Složen politički sustav					
Povećanje učinkovitosti vanjskotrgovinske politike					
Utjecaj na razvoj gospodarstva					

III.6. Imenovana diplomacija posjeduje jake „alate“ za: (označite s X pored tvrdnje, pri čemu je: 1 – apsolutno se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se slažem niti se ne slažem, 4 – slažem se, 5 – apsolutno se slažem)

Alate za:	1	2	3	4	5
Unaprjeđenje suradnje dviju država					
Unaprjeđenje vanjskotrgovinske razmjene					
Postizanje bilančne ravnoteže					
Predstavljanje države i njezine kulture					

III.7. U kojoj mjeri smatrate da diplomacija BiH ima utjecaj na vanjskotrgovinsku politiku i gospodarsku suradnju dviju država? (označite s X pored tvrdnje, pri čemu je: 1 – veoma mala, 2 – mala, 3 – niti mala niti velika, 4 – velika, 5 – veoma velika)

1	2	3	4	5

III.8. U kojoj mjeri smatrate da vanjskotrgovinska politika ima utjecaj na: (označite s X pored tvrdnje, pri čemu je: 1 – veoma mala, 2 – mala, 3 – niti mala niti velika, 4 – velika, 5 – veoma velika)

Utjecaj na:	1	2	3	4	5
Poziciju BiH na svjetskoj ljestvici konkurentnosti					
Izravne inozemne investicije					

III.9. Suradnja diplomacije BiH i državnih agencija za trgovinsku politiku nije na zavidnoj razini, što uzrokuje povećanje vanjskotrgovinskoga deficita Bosne i Hercegovine? (označite s X pored tvrdnje, pri čemu je: 1 – apsolutno se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se slažem niti se ne slažem, 4 – slažem se, 5 – apsolutno se slažem)

1	2	3	4	5

III.10. Zasluga za rast vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine i drugih država pripada uglavnom realnom sektoru i njegovim predstavnicima? (označite s X pored tvrdnje, pri čemu je: 1 – apsolutno se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se slažem niti se ne slažem, 4 – slažem se, 5 – apsolutno se slažem)

1	2	3	4	5

III.11. Ne postoji značajan utjecaj diplomacije BiH i veleposlanstava na vanjskotrgovinsku razmjenu i politiku? (označite s X pored tvrdnje, pri čemu je: 1 – apsolutno se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se slažem niti se ne slažem, 4 – slažem se, 5 – apsolutno se slažem)

1	2	3	4	5

III.12. Ocijenite stupanj zadovoljstva trenutnim stanjem u diplomaciji Bosne i Hercegovine te koliko doprinosi razvoju društva?

1	2	3	4	5	

IV. Problemi bosanskohercegovačkih izvoznika (2 pitanja)

IV.1. Prema Vašem mišljenju, koji strukturni problemi gospodarstva BiH utječu na nedovoljnu razinu izvoza Bosne i Hercegovine: (označite s X pored tvrdnje, pri čemu je: 1 – apsolutno ne utječe, 2 – ne utječe, 3 – niti utječe niti ne utječe, 4 – utječe, 5 – apsolutno utječe)

Strukturni problemi:	1	2	3	4	5
Nepostojanje jasne izvozne strategije					
Nedovoljna konkurentnost bosanskohercegovačkih proizvoda i usluga					
Nedovoljna financijska potpora države					
Neučinkovita gospodarska diplomacija					
Baziranje izvoza BiH na proizvodima i uslugama male dodane vrijednosti					
Nepostojanje određenih međunarodnih sporazuma između BiH i druge države koji bi olakšali izvoznu proceduru					
Neadekvatna struktura radne snage					
Slab kreditni rejting BiH					

IV.2. Prema Vašem mišljenju, koji su to problemi s kojima se izvozne kompanije najčešće susreću pri izvozu roba i usluga: (označite s X pored tvrdnje, pri čemu je: 1 – apsolutno se slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se slažem niti se ne slažem, 4 – slažem se, 5 – apsolutno se slažem)

Problemi pri izvozu:	1	2	3	4	5
Nedovoljno vremena i znanja za analiziranje izvoznoga potencijala					
Nedostatak financijskih sredstava					
Nepostojanje institucionalne podrške na terenu					
Nedovoljna informiranost o inozemnom tržištu					
Složena dokumentacija i birokracija izvoznoga postupka					
Nedostatak potrebnih certifikata za određena tržišta					

AUTOROV ŽIVOTOPIS

Goran Bradić rođen je 8. kolovoza 1962. godine u Zagrebu.

Majka Ljerka i otac Mladen dočekali su mirovinu kao učitelji u osnovnoj školi.

Osnovna škola Antuna Mihanovića u Zagrebu, potom VII. gimnazija te UHOC temelji su obrazovanja autora ovog rada.

Želja za financijskom neovisnošću i svijest o nužnosti daljnjeg obrazovanja isprepletale su mladi život. Barmen, turistički vodič i recepcionar početci su poslovne karijere Gorana Bradića. Poslovnu karijeru pratilo je obrazovanje na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Po završetku smjera hotelijerstvo napušta posao recepcionara u Hotelu Dubrovnik te se upušta u poduzetničke vode kao samostalni obrtnik.

Početakom devedesetih aktivno se uključuje u demokratske promjene kao član Narodne zaštite te potom kao dragovoljac Domovinskog rata.

Kao otac troje djece posvećuje se daljnjem razvoju poduzetničkih aktivnosti, a 1997. nastavlja studij na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu te se zapošljava u NK Dinamo d.d. kao glasnogovornik i direktor službe za odnose s javnošću.

Magisterij iz upravljanja poslovnim marketingom na Ekonomskom fakultetu završava 1999. godine, a Diplomatsku akademiju MVP-a 2000. godine kada postaje i kolumnist Hrvatskog slova. 2001. pokreće Sportski tjednik kao svoje autorsko djelo koje je zaživjelo i u Slovačkoj i Rumunjskoj. Iste godine postaje direktor marketinga PSK.

Od 2001. do 2005. zastupnik je u Skupštini Grada Zagreba, a od 2005. do 2013. vijećnik u VGČ Dubrava.

Bio je član nadzornog odbora tvrtki ZET d.o.o. i Robni terminali d.o.o., član upravnog odbora nogometnih klubova Karlovac, Inter i Dubrava te predsjednik RK Dubrava.

Godine 2016. postaje direktor državne agencije APN i potom voditelj podružnice Čistoća Zagrebačkog holdinga. Od 2021. godine direktor je poduzeća Eko sfera d.o.o.

ZBIRNI PODACI ISTRAŽIVANJA U XLS FORMATU, SNIMLJENI NA USB-U.